

**KÄITUMISRASKUSTEGA NOORED JA NEILE MÄÄRATUD
MÕJUTUSVAHENDITE KOHALDAMINE
ALAEALISTE KOMISJONIDES**

**Ilona-Evelyn Rannala, TLÜ doktorant
Anne Tiko, TLÜ sotsiaaltöö osakonna dotsent
Andres Rohtla, TLÜ (andmetöötlus)**

Tallinn 2006

Toimetaja Kalev Lattik

Väljaandja

Justiitsministeerium

Tõnismägi 5a

Tallinn 15191

Tel: +372 6208100

Faks: +372 6208109

E-post: info@just.ee

Kodulehekülg: www.just.ee

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Alaealiste komisjoni suunatud noored	5
1.1. Demograafilised andmed.....	5
1.2. Komisjoni suunamise põhjused.....	6
1.3. Haridustaust ja vaba aeg.....	12
1.4. Peretaust	15
1.5. Korduvalt komisjoni suunatud noor.....	19
1.6. Kokkuvõte	24
2. Mõjutusvahendite määramine alaealiste komisjonides	25
2.1. Peamised suunajad	25
2.2. Probleemi varasem käsitlemine.....	26
2.3. Aeg sündmusest taotluseni alaealiste komisjonile ning taotlusest käsitlemiseni komisjonis	27
2.4. Komisjoni määratud mõjutusvahendid.....	28
2.5. Tagasiside mõjutusvahendi kohaldamisest	30
2.6. Kokkuvõte	31
3. Hinnang mõjutusvahenditele ja nende kasutamise võimalustele ning vajadus uute mõjutusvahendite järele	32
3.1. Üldine hinnang mõjutusvahenditele.....	32
3.2. Hoiatus	33
3.3. Üldkasulik töö	33
3.4. Koolikorralduslikud mõjutusvahendid.....	35
3.5. Spetsialisti juurde suunamine.....	35
3.6. Käendamine.....	36
3.7. Lepitamine.....	37
3.8. Sotsiaalprogrammidesse suunamine	37
3.9. Erikooli suunamine	38
3.10. Kohustus elada vanemaga	40
3.11. Komisjoni initsiatiivil rakendatavad meetmed.....	41
3.12. Vajalikud lisamõjutusvahendid	41
3.13. Hinnang tagasisidele mõjutusvahendite rakendamise kohta.....	43
3.14. Kokkuvõte	45
4. Alaealiste komisjoni töökorraldus	46
4.1. Alaealiste komisjoni roll ja koht kogukonnas	46
4.2. Tööprotsess.....	46
4.3. Motivatsioon ja võimalused tööd paremini korraldada.....	52
4.4. Kokkuvõte	53
5. Kokkuvõte ja järeldused	54
Kasutatud allikad	58
Lisa 1. Uurimuse metoodika ja valimi iseloomustus	59
Lisa 2. Andmete kogumise skeem alaealiste kohta	62
Lisa 3. Teemaintervjuu skeem komisjoniliikmetele	63
Lisa 4. Peres esinevate probleemidega tegelemine	64
Lisa 5. Mõjutusvahendi määramine olenevalt alaealise teost	65
Lisa 6. Komisjoni sattumise põhjused vanuse alusel	66

SISSEJUHATUS

Käesolev uurimus on ajendatud haridus- ja teadusministeeriumi ning justiitsministeeriumi ühisest huvist alaealiste komisjoni suunatud laste ja noorte probleemide taustategurite ning komisjonide võimaluste vastu neid lapsi aidata. Uurimuse läbiviimist rahastas justiitsministeerium.

Koos sotsiaalse ebavõrdsuse süvenemisega Eestis on eriti ohustatud lapsed ja noored, nende eakohane areng ja normikohane sotsialiseerumine ühiskonda. Tõsiseks probleemiks on kujunenud koolikohustuse mittetäitmine ja noorte kasvav kuritegevus.

Alaealiste komisjonide süsteem loodi alaealise mõjutusvahendite seaduse¹ alusel 1998. aastal. Komisjonid on igas maakonnas ja ligi 40-s omavalitsuses, sh kõigis Tallinna linnaosades.

Vastavalt alaealiste komisjoni põhimäärusele on komisjoni põhiülesandeks koordineerida oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaalpreventiivset tööd, korraldada alaealiste õigusrikkujate elu neile määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil ning vähendada alaealiste järelevalvetust ja õigusrikkumisi soodustavaid tegureid.²

Uurimuse eesmärgiks oli saada ülevaade alaealiste komisjonidesse suunatud noortest ja hinnata, kas praegu pakutavad meetmed käitumisraskustega noorte resotsialiseerimiseks on piisavad ja kättesaadavad ning milliseid uusi meetmeid on vaja.

Uurimusega otsiti vastuseid järgmistele küsimustele:

1. kui palju on alaealiste komisjonidesse suunatud käitumisraskustega noori, milline on nende probleemide psühhosotsiaalne taust ja varasem probleemidega tegelemine;
2. kuidas toimub mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides;
3. missugune on komisjonide hinnang mõjutusvahendite tulemuslikkusele ja millistest meetmetest või programmidest tuntakse puudust;
4. milline on alaealiste komisjonide töökorraldus, mida peavad komisjonid oma ülesandeks ja mis tegurid tööd takistavad.

Uurimus on kirjeldav: antakse pilt valitsevast olukorrast. Kirjeldatud faktide või põhjuste uurimine on juba uue, ilmselt osaliselt ametkonnasisese uurimuse ülesanne.

Uurimismeetoditena (vt lisa 1) kasutati dokumendianalüüsi – komisjonisekretäride abil koguti alaealiste toimikutest ja komisjoniistungite protokollidest infot noore peretausta, kooliedukuse, käitumise, komisjonis käimise korduvuse ja määratud mõjutusvahendi kohta (vt lisa 2). 26-s fookusgrupi intervjuus komisjoniliikmetega keskenduti alaealiste probleemide taustale, kohaldatavatele mõjutusvahenditele ja nendega seotud probleemidele, aga samuti komisjonide töökorraldusele ja stiilile (vt lisa 3). Intervjuud salvestati, litereeriti ning analüüsiti kvalitatiivselt tematiseerimise teel.

Kaardistati andmed 781 noore kohta (s.o viiendik 2004. aastal alaealiste komisjonis käinud 7–18-aastastest alaealistest) ning saadi 246 lehekülge intervjuuteksti kõigi maakondlike komisjonide, kõigi Tallinna linnaosade komisjonide ning mõnede omavalitsuste komisjonide liikmetega. Valim on toodud lisas 1.

¹ Vastu võetud 28.01.1998 (RT I 1998, 17, 264).

² Vabariigi Valitsuse 22.09.1998. a määrusega nr 207 kinnitatud alaealiste komisjoni põhimäärus, p 2.

Uurimuse kvalitatiivses osas tuuakse ametkondadeni need raskused, probleemid ja küsitavused, mis alaealiste komisjonide ees seisavad, ning seda nimelt komisjoniliikmete arvamuste ja kogemuste kaudu.

See uurimus poleks saanud valmida, kui kõigi alaealiste komisjonide esindajad – eriti aga komisjonisekretärid – poleks olnud nii meeldivalt koostöötahtelised ja pühendanud uurimusele väärtuslikke tunde oma niigi napist aastalõpu tööajast. Täname kõiki asjaosalisi nende panuse eest ja loodame, et uurimistulemuste toel on võimalik olemasolevat süsteemi efektiivsemaks muuta.

1. ALAEALISTE KOMISJONI SUUNATUD NOORED

1.1. Demograafilised andmed

Komisjoni suunatute sooline jaotus

Üldvalimi moodustas 781 alaealist, kellest 611 ehk 78% olid poisid ja 170 ehk 22% tüdrukud. Seega on 2004. aasta seisuga poisid tüdrukutest üle kolme korra sagedamini komisjoni suunatud. Samas ilmneb komisjoniliikmete intervjuudest, et tütarlaste osakaal on siiski kasvamas ning tütarlaste probleemid on tunduvalt sügavamad ja tõsisemad.

„Siis kindlasti tüdrukute osakaal on tõusnud – statistiliselt täpselt ei suuda öelda. /.../ Keskmine klient on noorhärna vanuses 13–14, tal on koolis mõningaid probleeme ja puudumisi ja tähelepanu defitsiit, hüperaktiivsust, ja ta on meil mingi väikese tobeda varguse või vägivalla kasutamise pärast.” (Tartu)

„Tüdrukute osakaal on viimasel ajal suurem. Kui tüdruk siia tuleb, siis ta mõjub kahe eest. Tütarlaste kasvatamine on raskem, seda on tõestatud ka. Kui tüdrukul ära pöörab, siis teda tagasi keerata on väga raske. Kui tüdruk on rea peal, siis on väga lihtne.” (Saare)

Haridus- ja teadusministeeriumi (HTM) statistika kõikide alaealiste komisjonide kohta näitab, et tüdrukute osakaal komisjoni suunatute seas on olnud aastaid üsna stabiilne. Alates 2002. aastast võib väikest tüdrukute osakaalu tõusu siiski täheldada (vt tabel 1).

Tabel 1. Tüdrukute ja poiste osakaal (%) komisjoni suunatute seas, 1999–2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Poisid	76	77	79	76	75	74	74
Tüdrukud	24	23	21	24	25	26	26

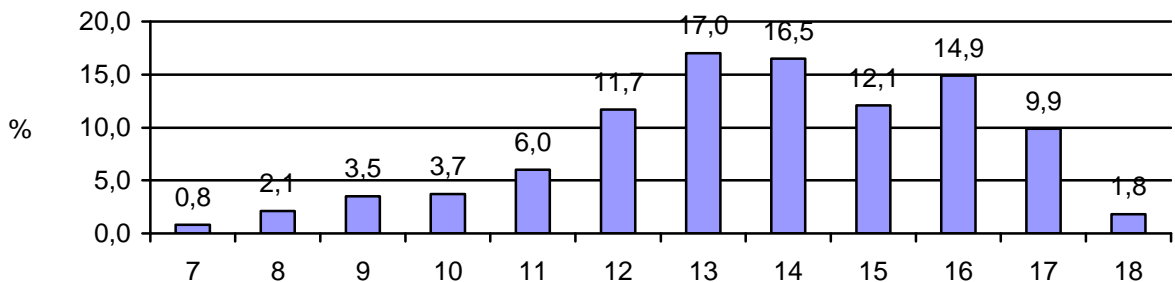
Allikas: haridus- ja teadusministeerium

Komisjoni suunatute vanuseline jaotus

Valimisse sattunud alaealiste vanuselist jaotust iseloomustab joonis 1. Alaealise mõjutusvahendite seaduse kohaselt tegeleb komisjon 7–18-aastaste isikutega.³ Jooniselt 1 on näha, et komisjonid on kõige sagedamini käsitlenud 12–16-aastaste probleeme. Kuigi valimisse ei sattunud ühtegi koolieelikut, selgus intervjuudest, et ka nendega on komisjonid kokku puutunud. Iseloomulik tendents on ka see, et komisjonidesse suunatakse üha nooremaid lapsi.

„Mis on veel iseloomulik, et toimub pidev noorenemine. Nüüd tulevad juba päris lapsed – viimases komisjonis käis viieaastane.” (Kesk-Eesti maakondlik komisjon).

„Kõige hullem, kui meile saadeti taotlus 5-aastasele lapsele, kes jooksis lasteaias ees vales kohas üle tee. Saatsime muidugi tagasi, meil on alates 7 eluaastast.” (Tallinn, Mustamäe)

Joonis 1. Alaealiste vanuseline jaotus (%)

³ Alaealise mõjutusvahendite seadus § 2.

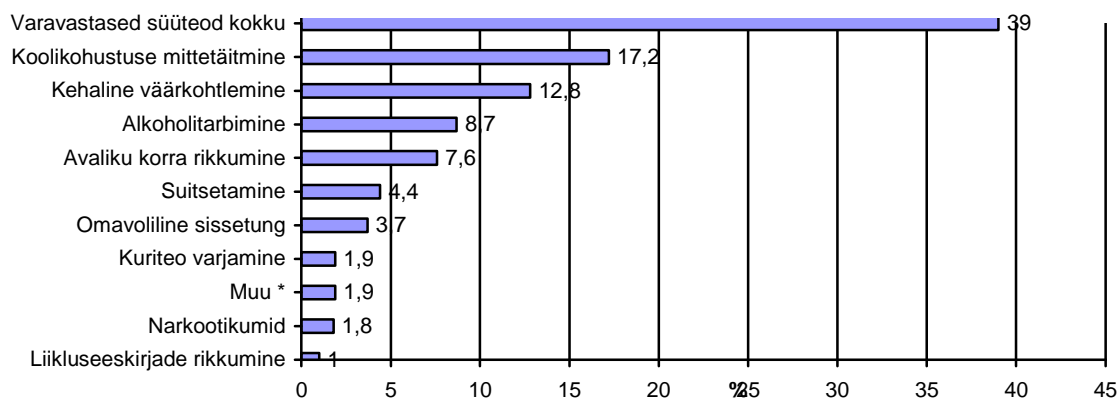
Komisjoni suunatute jaotus koduse keele alusel

Eestikeelsete perede lapsed moodustasid 68%, venekeelsete perede lapsed 31% ja muude rahvuste esindajad 1% kõigist käsitletud juhtumitest. Kodune keel huvitas meid seetõttu, et otsisime probleemide võimalikke erinevusi põhikarakteristikute osas keelilise tausta alusel. Olulised erinevused noorukite emakeele järgi ilmnesisid eelkõige komisjoni korduvalt sattujate peretausta osas, millest tuleb juttu peatükis 2.5.

1.2. Komisjoni suunamise põhjused

Haridus- ja teadusministeerium koondab statistikat alaealiste komisjoni suunamise aluste kohta vastavalt alaealise mõjutusvahendite seaduses toodud jaotusele⁴. Näiteks kas tegemist on alla 14-aastase või 14-18-aastase poolt toime pandud väär- või kuriteoga. Uurimuse käigus peeti oluliseks vaadelda komisjoni suunamise konkreetseid põhjuseid. Seetõttu on komisjoni suunamise põhjused jagatud alaealise poolt toime pandud süüteo iseloomu järgi, mis võimaldab saada parema sisulise ülevaate noorte poolt sooritatud õigusrikkumistest.

Jooniselt 2 on näha, et komisjoni suunamise kõige sagedasemaks põhjuseks on **varavastased süüteod** (39% juhtumitest). Karistusseadustiku alusel on kitsamalt tegu vargusega (§ 199) ja vähemohtlike varavastaste süütegudega (§ 218). Käesolevas uurimuses nimetatakse neid vargusteks ja pisivargusteks. Viimase all on mõeldud varavastaseid süütegusid, milles rahaline väärtus jäi enamasti 100 krooni piirimaile ning mida võib lühidalt kokku võtta iseloomustusega „kommi- või mänguasjavargus poest”. Nn pisivarguseid oli kõigist varavastastest süütegudest ligi pool (48,2%). Enamasti tegutsesid pisivarguste toimepanijad üksinda (79,7% juhtudest).

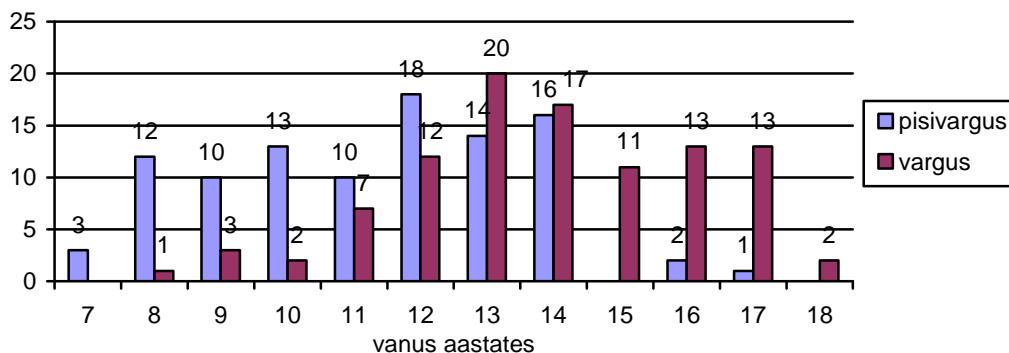

* Muu all on silmas peetud komisjoni suunamise põhjuseid nagu dokumendi võltsimine, võõra dokumendi kasutamine jne.

Joonis 2. Komisjoni suunamise põhjused (%)

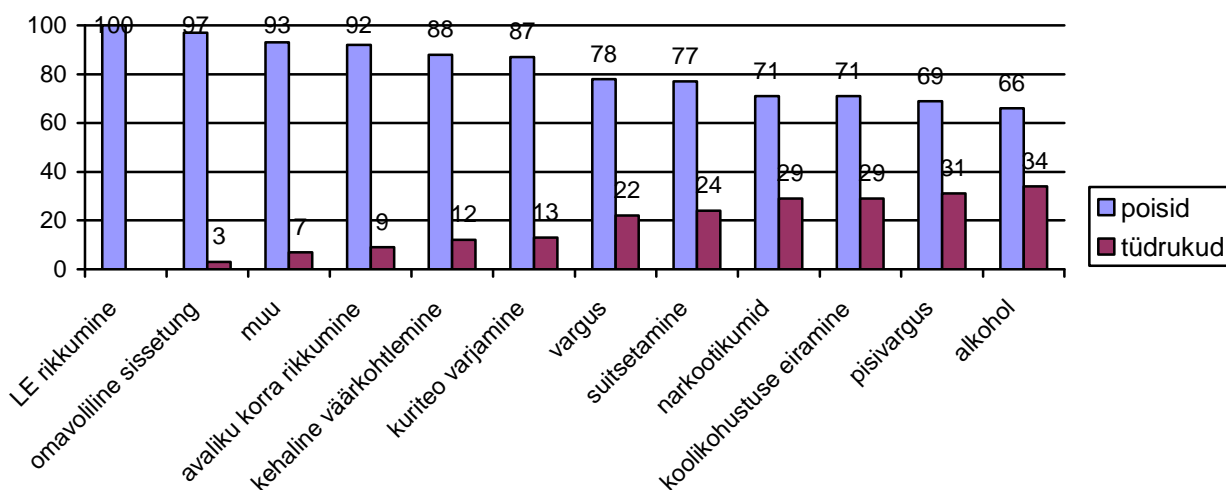
Joonis 3 illustreerib varavastaste süütegude esinemist alaealiste ealises dünaamikas. Jooniselt on selgesti näha, miks käsitletakse siinses uurimuses vargust ja pisivargust eraldi. Kui pisivargusega satuvad komisjoni juba väga noored lapsed (intervjuude andmeil saadab politsei komisjoni ka 5-aastaseid kommivargaid, kuigi selleks puudub õiguslik alus) ja 8-aastaselt satub komisjoni juba 12% kõikidest pisivarastest, siis varguse tõttu komisjoni sattunute ealine dünaamika on teistsugune – see muutub märkimisväärseks alates 11-aastastest. Seevastu 15–18-aastaste puhul on peaaegu alati tegu vargustega.

⁴ Alaealise mõjutusvahendite seadus § 1 lg 2 ja lg 3.

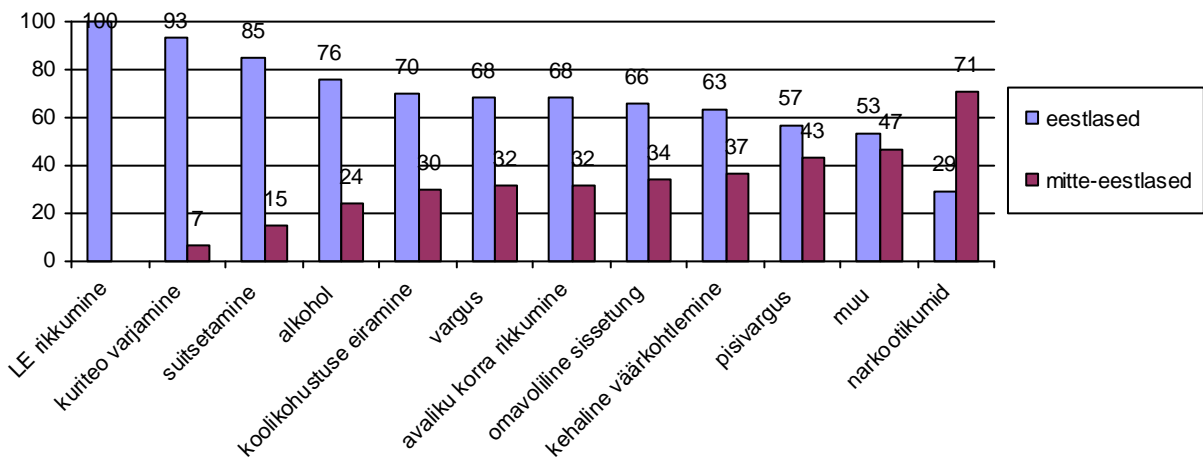
Joonis 3. Varavastaste süütegude toimepanejate vanuseline jaotus (%)

Joonisel 4 on vaadeldud komisjoni sattumise erinevaid põhjuseid alaealiste soost lähtuvalt. Jooniselt on näha, et varguse tõttu komisjoni sattujatest on poisid rõhuvas ülekaalus (poisid moodustavad varguse tõttu suunatudest 78% ja tüdrukud 22%), siis pisivarguse puhul on tüdrukute esindatus tõusnud 31%-ni poiste 69% vastu.

Joonis 4 Komisjoni sattumise põhjused alaealise soo alusel (%)

Võrreldes erinevate süütegude toimepanijaid nende koduse keele alusel (vt joonis 5), on näha, et kui pisivaraste hulgas moodustavad eesti keelt kõnelevate perede lapsed veidi üle poole (vastavalt 57%), siis varguse puhul on eesti koduse keelega laste osakaal tunduvalt suurem, moodustades 68% kõigist varguse tõttu komisjoni suunatudest.

Joonis 5. Komisjoni sattumise põhjused alaealise koduse keele alusel (%)

Peaaegu kõikide komisjonide esindajad puudutasid intervjuudes **pisivarguste** teemat. Komisjoniliikmete üldine suhtumine pisivarguse sooritajasse – esmakordselt komisjoni sattunud alla 12-aastase noore puhul – oli väga sarnane: leiti, et selline noor ei peaks üldse komisjoni sattuma, kuna tavaliselt see vaid traumeerib last ning tavaliselt on komisjoni toimumise ajaks olukord lahenenud, laps asjast aru saanud ning peretoetus aktiveerunud. Nende laste hulgas on enam korraliku peretausta ja hea kooliedukusega lapsi. Viies neist oli vaba aja sisustamise suhtes aktiivsed – käisid tennis, huviringis vms. Politseisse kutsumine, vanemate hurjutamine ning vahel ka koolipoolne reaktsioon – sellest piisab lapse mõjutamiseks. Reeglina on see sündmus kogu pere jaoks väga ehmata ja tavaliselt ei satu need lapsed hiljem kunagi komisjoni.

„Siis need kommivargad, kel koolis neljad-viied. Kas on ikka vaja neid komisjoni saata? Kui nagunii nad on juba politseisse sattunud. Lapse jaoks, sellise väikese jaoks, on politseisse sattumine juba ise nii suur asi.” (Tallinn, Lasnamäe)

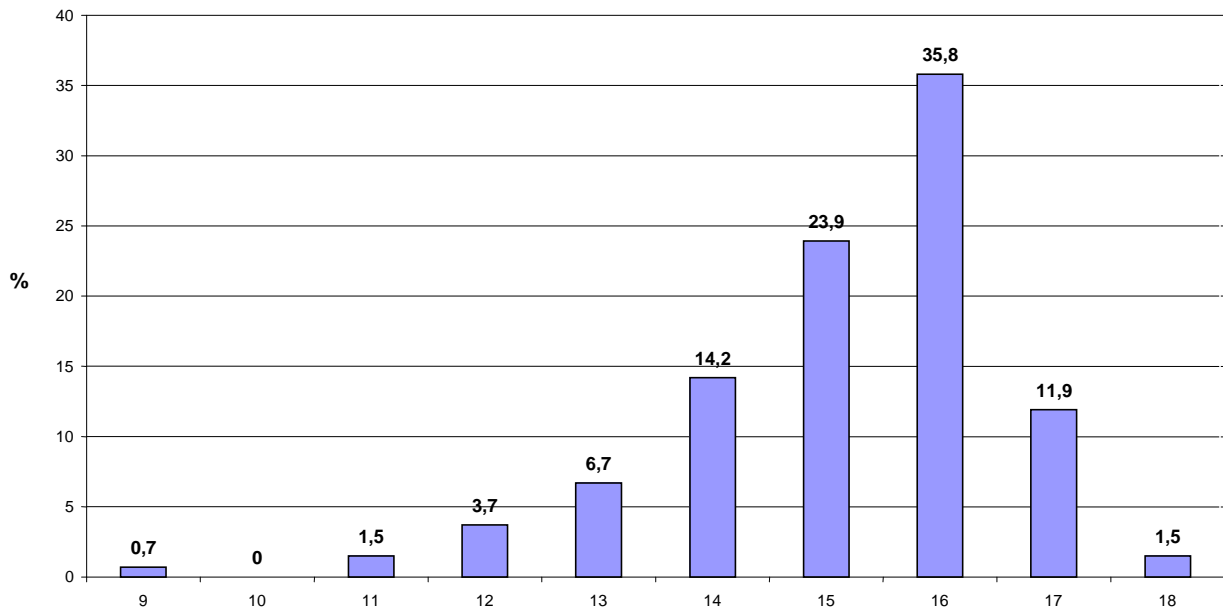
„On tõesti rumalaid juhtumeid, 7-aastane, oli koos emaga poes, läks kassast läbi mänguasjaga nii, et ema ei näinud ..., nad tulevad siia emaga ja hakkavad nutma, see on tõeline traumeerimine, niikuinii on nad juba politseiga tegemist pidanud tegema.” (Narva)

„Ja siis mõned väikesed veel nutavad. Mina ei pea üldse õigeks, et need pisikesed siin käivad. /.../ Võtsin – ma pole veel mõelnud ega aru saanud mingitest omandisuhetest, kohe viiakse politseisse ja ema kutsutakse ja siis komisjon kah veel. Me piirdume siin hoiatusega ja me ei näe neid rohkem kunagi, kuid ma ei tea, kas on mõtet neid niivõrd traumeerida – see politsei sekkumine on ise juba niivõrd suure preventiivse mõjuga. Reeglina poleks rohkem vaja.” (Tartu)

Koolikohustuse mittetäitmine (haridusseaduse paragrahvi 8 rikkumine) on komisjoni sattumise sageduselt teiseks põhjuseks (17,2% juhtumitest). Probleemi ulatusest ja tõsidusest räägib ametlik statistika: statistikaameti andmeil katkestas 2003/2004. õppeaastal õppimise 909 5.–9. klassis käivat noort.

Joonis 6 illustreerib koolikohustuse mittetäitmise tõttu komisjoni sattumist ealises plaanis. Valdav osa koolikohustuse mittetäitjaist on 15–16-aastased ehk need, kes ei suuda põhikooli koolikohustuslikus eas lõpetada. 17-aastaselt lõpeb koolikohustuslik iga ning 18-aastane ei ole seaduse silmis enam koolikohuslane. 18-aastased on koolikohustuse mittetäitmise tõttu komisjoni sattunud põhjusel, et probleemi ei jõutud käsitleda tema koolikohustuslikus eas. Paljud noored, kes on suunatud komisjoni koolikohustuse mittetäitmise tõttu, lükkavad komisjoni tulemist edasi (hoiavad kõrvale), et koolikohustuslikust east välja jõuda.

Väga suureks ohumärgiks on see, et juba 9–11-aastased lapsed satuvad koolikohustuse mittetäitmise pärast alaealiste komisjoni. Ilmselt on sel juhul lapse abivajadus väga suur – pere ei suuda tagada lapse koolikohustuse täitmist, olgu põhjuseks siis vanemate alkoholism, vaimse tervise probleem, kaugel või kaua töötamine või muud psühhosotsiaalsed tegurid. Nii noored lapsed vajavad probleemides ilmselt ümbritsevate täiskasvanute abi ja tuge.

Joonis 6. Koolikohustuse mittetäitmine vanuseline jaotus (%)

Komisjoniliikmete arvates on koolikohustuse mittetäitmine üks raskemaid probleeme, mille taga reeglina peituvad kuhjunud pereprobleemid ja mitmekülgse sekkumise vajadus ning mille õigeaegne lahendamata jätmine toob kaasa tõsisemad õigusrikkumised.

„Minu meelest algab kõik sellest, et ei täideta koolikohustust. Algab üksikutest tundidest, siis päevad, siis tulevad hulkumised ja seadusrikkumised ja leitakse kambad jne, kelle juures aega veedetakse.” (Harju)

„Kõige raskemaks situatsiooniks on regulaarne koolikohustuse mittetäitmine. Kui ma vaatan nimekirja ja näen, et see on koolikohustuse probleem, siis tean, et tuleb raske asi – see üksteisest mööda rääkimine, kuhjunud tõsised probleemid.” (Jõgeva)

„Kool on sageli tema [noore] probleemides tegelikult kümnendal kohal. See on väljapaistev probleem, mida me hakkame mõjutama. Tal on tegelikult üheksa probleemi ees, mida ta ei oska väljendada, millele ta ei saa abi ja ... Ta ei mõtlegi sellele, mis saab, kui ta koolis ei käi. Tal on võib olla need ja need võlad kaelas ja võib peksa saada ja kellegi surve ja mis iganes ... See koolis käimine on kõige ohutum asi, miks ta üldse peaks selle peale mõtlema.” (Lääne)

Igal juhul on koolikohustuse mittetäitmine kindlaks ohumärgiks, et noore inimese elus on midagi korrast ära. Sealjuures jääb küsimus: kes, millal ja kuidas peab sellele probleemile reageerima ning mis täpsemalt on koolikohustuse mittetäitmine. Kuni pole kindlat arusaamist ja regulatsioone riiklikul tasandil, on võimalik vastutust koolis mittekäiva lapse eest üksteise kaela veeretada, mida komisjoniliikmete hinnangul suurel määral ka tehakse.

Kehaline väärkohtlemine (karistusseadustiku paragrahv 121) on komisjoni sattumise põhjuste seas sageduselt kolmandal kohal, moodustades 12,8% juhtumitest. Enamasti on tegu peksumistega, kiusamistega, millega võib kaasneda ka verbaalset vägivalda, mõnitamist.

Jooniselt 4 on näha, et 88% sellistest tegudest on sooritanud poisid, jooniselt 5 nähtub, et kehalise väärkohtlemise puhul on mitte-eestlaste esindatus kõrgem kui valimis tervikuna (kui valimisse kuulus 68% eestlasi ja 32% mitte-eestlasi, siis kehalise väärkohtlemise puhul on komisjoni sattunud eestlasi kogu valimist 62% ja mitte-eestlasi vastavalt 37%). Tabel lisas 6 näitab, et kehalise väärkohtlemise tõttu satuvad komisjoni kõige sagedamini 12–13-aastased. Kõige nooremad kehaliselt väärkohtlejad olid 9-aastased.

Ei kehalise väärkohtlemise juhtumitele ega tõsisematele varavastastele kuritegudele komisjoni liikmed intervjuudes ei keskendunud. Tunti ja väljendati muret, et selliste probleemidega noori ei suuda komisjon enam sageli mõjutada, eriti juhtudel, kui nad kohe-kohe on täisealiseks saamas ning nende seaduserikkumiste lugu juba pikk ja tõsine.

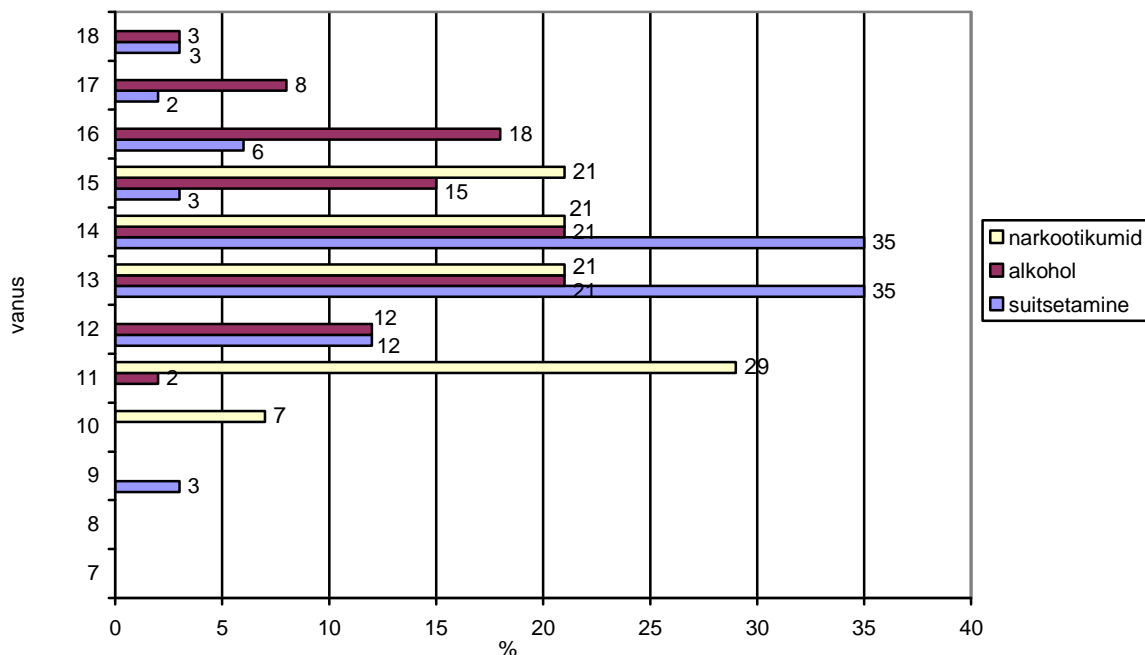
„Vahel tuleb selliseid asju ette, et prokuratuur saadab komisjoni juhtumid, mille puhul ei saa enam komisjon aidata. Viimasel istungil oligi. Noormees saab oktoobris kaheksateist ja on kohtulikult karistatud juba ja tal on neli haldusõigusrikkumist, ja prokuratuur saadab alaealiste komisjoni, no aga tõesti, meie jõud ei käi sellest üle. No mis määrasime? Tegime talle hoiatuse, kahe nädala pärast saab 18.” (Ida-Viru)

„Viimasel ajal küll pole olnud, aga varem juhtus sageli, et prokuratuur saadab meile noore inimese, kes on kohe saamas kaheksateist ja tal on olnud korduvaid politseiasju ja selliste raskete väärtegudega, siis saadetakse ta komisjoni. Väga keeruline on seda noort inimest kasvatada komisjonis, kui tal selline ajalugu selja taga. /.../ Aga kui see noor inimene saadab meid komisjonis igale poole ja lubab vanemad ära tappa, ja ema on kirjutanud kirja, et ta ei julge temaga koos elada, siis mina küll ei oska öelda, milline on see mõjutusvahend, millega me teda mõjutame. Eelmisel aastal oli palju neid materjale.” (Tallinn, Mustamäe)

Alkoholi pruukimise tõttu ehk alkoholiseaduse rikkumise tõttu on komisjoni suunatud ligi 9% ning **suitsetamise** ehk tubakaseaduse rikkumise tõttu 4% kõigist komisjoni sattunuist. Joonis 7 illustreerib sõltuvusainete kasutamise tõttu komisjoni sattumise ealist dünaamikat. Kõige nooremad alkoholi tõttu komisjoni sattunud on 11-aastased, kõige rohkem on aga alkoholi tõttu komisjoni sattujate seas 13–14-aastaseid.

Jooniselt 4 on aga näha, et alkoholi kasutajate seas on tüdrukute osakaal võrreldes teiste komisjoni sattumise põhjustega kõige suurem, ulatudes 34%-ni alkoholi tõttu komisjoni sattunutest, kusjuures tüdrukute esindatus valimis oli 22%.

Koduse keele poolest osutus 77% alkoholi kasutanutest eestlasteks, 24% mitte-eestlasteks.

Joonis 7. Suitsetamise, alkoholi, narkootikumide tõttu komisjoni sattunute vanuseline jaotus (%)

Suitsetamise tõttu komisjoni sattunutest on 85% poisid ja 15% tüdrukud. Mõneti üllatavalt on suitsetajate hulgas märksa rohkem eestlasi – 85% (vt joonis 5). Ülekaalus on 13–14-aastased, kuid leidis ka 9-aastaseid.

Narkootiliste ainete tarvitamise tõttu oli komisjoni suunatud 14 alaealist (2% valimist). Jooniselt 7 näeme, et kõige nooremad olid 10-aastased, kõige enam on aga 13–16-aastaseid. Narkootiliste ainete kasutanute seas oli kümme poissi (71%) ja neli (29%) tüdrukut. Tähelepanu väärib, et narkootiliste ainete kasutamise tõttu komisjoni sattunutest 10 (71%) olid mitte-eestlased (mitte-eestlaste osakaal valimist oli 31%).

Suitsetamine, alkoholi ja narkootikumide kasutamine oli sageduselt kolmas probleem, millele komisjoniliikmed intervjuudes keskendusid, seda eriti Tallinnas, Ida-Virumaal, aga ka Lõuna-Eestis. Nende probleemide lahendamiseks napib komisjonil võimalusi, samas on osa komisjone just suitsetamise ja alkoholi tarbimise juhtumitega üle koormatud – see sõltub kohaliku politsei aktiivsusest probleemiga tegelemisel. Asja teeb raskemaks täiskasvanute eeskuju ja ühiskonna suhteliselt salliv suhtumine suitsetamisse ja alkoholi tarbimisse, kuid kindlasti ka spetsialistide ja programmide vähesus, mille abil võiks noort nendes probleemides aidata.

„Need alkoholi- ja tubakaseaduse asjad, mis koormavad meie komisjoni üle, kui politsei oma tööd hoolega teeb. /.../ Kui politsei teeb reidi ja saadab need poisid meile – mida me siis teeme? Hoiatame, määrame töötunde. /.../ Politsei tegi reidi ja koos alaealistega suitsetas ka kaks täiskasvanut. Nüüd nad tulevad ja jäävadki käima korduvaina.” (Järva)

„Me oleme suhteliselt hambunud selliste väikeste suitsumeeste suhtes, me loeme siin küll sõnu, kuid ega neil sellest eriti kasu ei ole. Samamoodi nende väikeste alkohoolikutega. Nad tulevad ja me loeme ja räägime, et kui kole ja kui paha, aga noh, saame ka ise aru, et mis kasu /.../ Eks me isegi oleme mingi aeg need ära proovinud. Ka lapsevanemad võtavad seda kui loomulikku käiku, et nad mingi aeg proovivad ja jäävad vahele ja üks nad loodavad, et siis nad enam ei tee. /.../ Või need juhtumid, kui me arutame lapse alkoholitarvitamist ja vanem tuleb alkoholijoobes kohale [istungile]. Siis ei oska ka seisukohta võtta, et mida sa lapsega räägid, kui vanem kõrval selline on.” (Lääne-Viru)

Avalikku korda rikkunuid (karistusseadustiku paragrahv 262) oli 8% komisjoni suunatud alaealistest. Nendest 92% oli poisse. Avaliku korra rikkujate seas oli 68% eestlasi, mis on veidi väiksem eestlaste esindatusest valimis. Lisa 6 tabelist on näha, et avaliku korra rikkumise tõttu on komisjoni sattunud ka 7-aastaseid, kuid kõige enam on esindatud 12–14-aastased.

Omavolilise sissetungi (karistusseadustiku paragrahv 266) on korda saatnud 4% komisjoni suunatuist – ukse või luku lõhkumise teel on nad tunginud võõrasse majja või korterisse ning seal ka elanud. 29-st noorest oli 19 (66%) eestlast ja 10 mitte-eestlast ning vaid üks tüdruk.

Liikluseeskirja rikkumise tõttu oli komisjonis kaheksa last (1% valimist) – kõik poisid ja eestlased vanuses 10–16 aastat, kusjuures kõige enam oli 13–14-aastaseid. Rikkumine seisnes vales kohas üle tee minekus ja liiklusõnnetuse ohvriks sattumises või ka näiteks „jalgrattalt maha tulemata üle võõtraja minekus” (see oli korduv komisjoni saatmise põhjus Hiiumaal).

Kuigi liikluseeskirja rikkujad moodustasid vaid 1% valimist, andsid komisjoniliikmed selle rühma suhtes väga tugevaid hinnanguid, leides, et nende noorte koht ei ole alaealiste komisjonis, kuna pahatihti on nad ise ohvrid või lihtsalt käitunud rumalalt.

„Nende jalgrattaga [võõtraja] ületajate kohta on tõesti siin komisjonis olnud hämmingus, et pensionäritädi sõidab kõrval ja talle ei tehta midagi. Ja tema saadeti komisjoni.” (Hiuu)

„Väike poiss karkudega koperdas komisjoni kohale, aga ta polnudki süüdi, oli ilma helkurita ja sai kannatada. /.../ Vabandasime siis vanema ees.” (Tallinn, Lasnamäe)

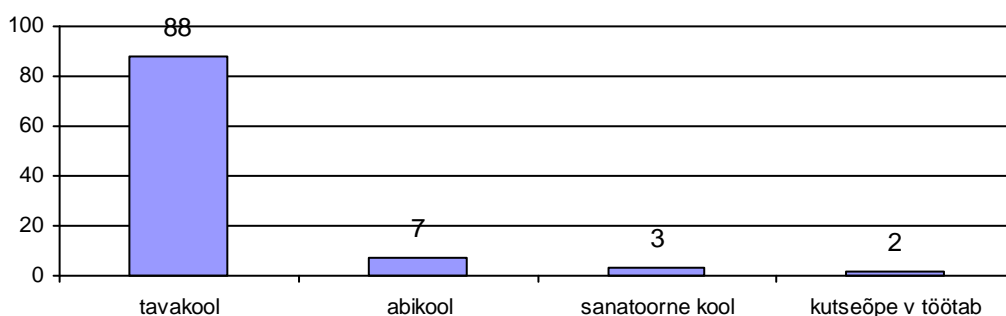
48% komisjoni sattumise juhtumite puhul tegutsesid noored grupis – tegu oli varguse, grupiviisilise vägivalga või sissetungiga. Ka alkoholi pruugiti sagedamini rühmas. Sarnast noorte õigusrikkumiste osakaalu näitab ka 2004. a ja 2005. aasta politseistatistika, alaealiste grupis toime pandud süütegudest enam kui 2/3 oli varavastased (politseiameti andmed).

1.3. Haridustaust ja vaba aeg

Komisjoni suunatud alaealised koolitüübi ja õppevormi alusel

Eesti koolisüsteemis pole erivajadustega õpilaste koole selgelt määratletud, kuid üldiselt võib neid jagada kerge vaimupuudega laste koolideks, mida nimetame abikooliks (nt Kiigemetsa Jõgevamaal), ning mitmesuguste krooniliste haigustega laste koolid (sh närvisüsteemi häiretega lastele nagu Vastseliinas või Orissaares) – neid nimetame sanatoorseteks koolideks.

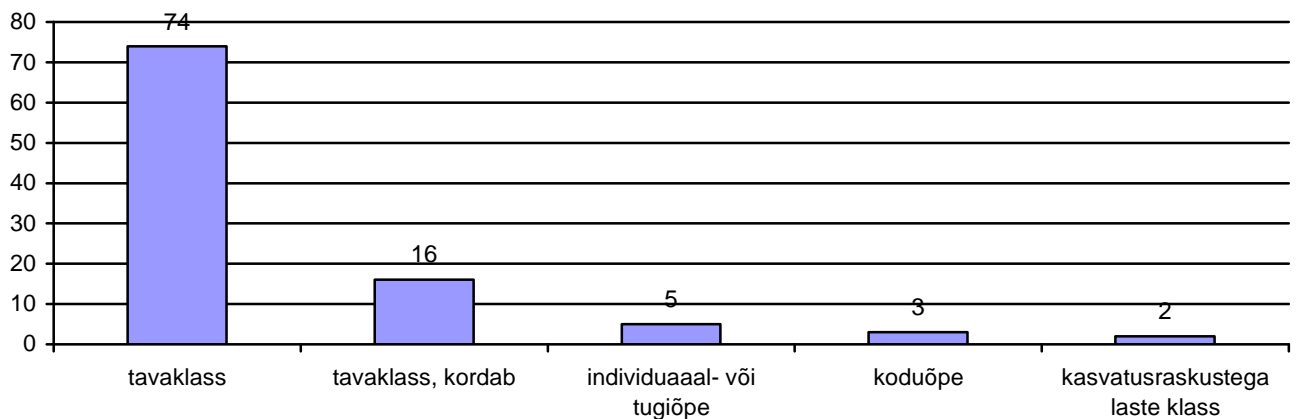
Nagu näha jooniselt 8, õpib 88% alaealiste komisjoni suunatud noortest tavakoolis, 7% lihtsustatud õppekavaga koolis (nn abikoolis), 3% sanatoorses koolis ja 2% on suundunud kutseõppeasutusse või käib tööl.

Joonis 8. Komisjoni suunatud alaealised koolitüübi jm hõivatuse lõikes (%)

Tavakoolis õppijate seas (vt joonis 9) on nii neid, kes on seni õppimisega toime tulnud, (74%) kui ka neid, kes on klassikursust kordama jäänud (16%). Tugi- ja individuaalõppel on kokku 5% noortest, koduõppel 3% ning kasvatusraskustega laste klassis õpib 2%.

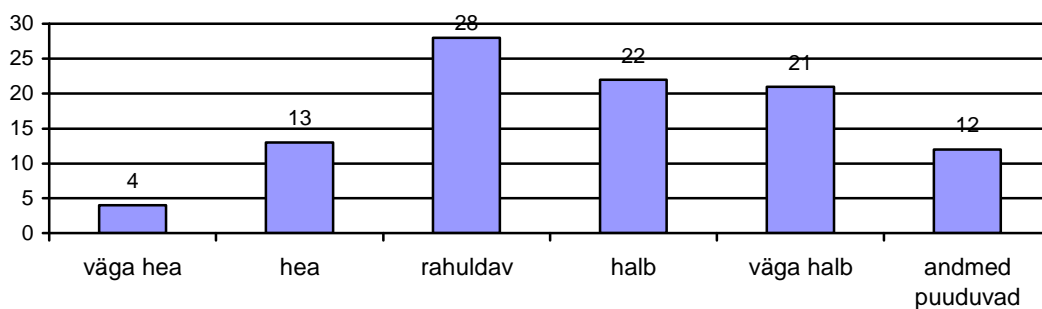
Sageli ei ole käitumis- ja õppimisprobleemidega lastele sobivaid õppevorme (nt kasvatusraskustega laste klassid) ning seetõttu kasutatakse olukorra lahendamiseks ka koduõppele saatmist, mis on seadustega vastuolus, sest koduõppele võib suunata last, kes ei saa koolis käia tervislikel põhjustel.

Joonis 9. Komisjoni suunatud tavakoolide õpilased õppevormide lõikes (%)

Kooli hinnang alaealise õppeedukusele

Tervelt 12% alaealiste kooliedukuse kohta pole infot. Noorte õppeedukust iseloomustab joonis 10. Õpetajad hindavad 17% alaealiste õppeedukust heaks või isegi väga heaks. Keskmiseks on õpetajad hinnanud alaealise õppeedukuse 28% juhtumites ning halvaks või väga halvaks 43% juhtudest ehk peaaegu poolte alaealiste puhul.

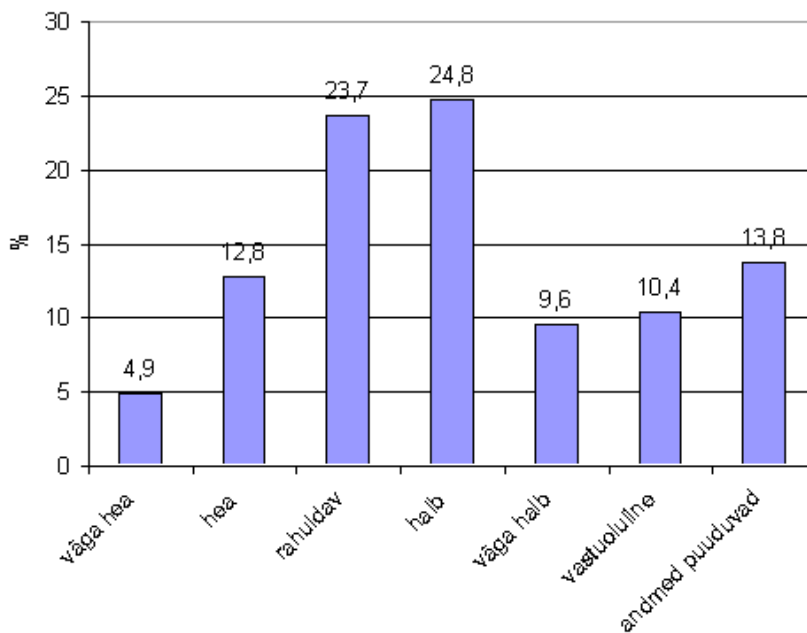
Joonis 10. Kooli hinnang alaealise õppeedukusele

Kooli hinnang alaealise käitumisele

Kooli hinnangud alaealise käitumisele on väga erinevad. On õpetajaid, kes on süvenenud õpilase probleemidesse, otsivad probleemide põhjuseid ja tagamaid ning leiavad alaealises ka head. On aga ka neid, kes ei näe noores midagi positiivset. Nende iseloomustused väljendavad soovi õpilasest koolis vabaneda – puudub tahe näha lapses ka positiivset.

Jooniselt 11 on näha, et tervelt 14% vaadeldud juhtumite puhul puudub kooli hinnang alaealise käitumisele. Kooli poolt antud iseloomustustes hinnatakse alaealise käitumist heaks või väga heaks 18% juhtumitest, rahuldavaks 24%, halvaks 25% juhtudest ning väga halvaks 10%

alaealiste puhul. 10% juhtumitest iseloomustavad õpetajad alaealise käitumist kui vastuolulist – mõnikord või mõnede inimeste puhul vaoshoitud, viisakas, sõbralik, hooliv, teiste inimeste suhtes või teatud tingimustes aga agressiivne, hoolimatu, küüniline.

Joonis 11. Kooli hinnang alaealise käitumisele

Komisjoni liikmete hinnangud alaealise käitumisele

Intervjuudest jäi kõlama hinnang, et komisjoni sattumatel noortel (pigem tõsisemate probleemidega ja korduvkäijatel) on suhteliselt sageli probleeme koolikäitumisega, mille taga võivad olla nii konfliktid õpetajatega kui kaasõpilastega ning mis osaliselt võivad olla tingitud **psüühilistest iseärasustest**. Viimase asjaoluga seoses mainiti ka, et nooruk vajab sageli muudatust õppevormis, kuid selleks pole loodud võimalusi. Seetõttu kasvab toimetulematuse ja abituse tunne, agressiivsus ning hakkavad võimenduma tema käitumisprobleemid.

„Koolis on probleemiks õppimiskäitumus. Need on lapsed, kes tavakoolis hakkama ei saa, kes peaksid pigem õppima lihtsustatud õppekava järgi või olema õpiraskustega laste klassides. Ja tihtipeale on neil vastuolusid õpetajatega ja seetõttu tulevad puudumised ja siis vastuolud vanematega ja siis hulkumised ja pahandused üldse.” (Lääne)

„Ja lisanduvad ka alaealise enda probleemid – tema psüühika ei ole nii tugev kui tavalisel alaealisel. On närvilisemad näiteks, käivad psühhiaatrite ja psühholoogide juures abi otsimas.” (Lääne-Viru)

Hinnang noore vaba aja veetmisele

Komisjoni laekunud iseloomustustes puudub üldjuhul info alaealise **vaba aja** kohta. Info on olemas vaid 160 noore kohta 781-st. Siiski on teada, et neist 160-st 69 (9% valimist) tegeleb spordiga ja 22 (3%) käib muudes huviringides või külastab regulaarselt noortekeskust, 24 (3%) suhtleb vabal ajal sõpradega ja 12 teeb koduseid majapidamistöid. Mõne lapse puhul on õpetaja ka esile toonud, et ta esindab kooli kas spordivõistlustel või aineolümpiaadidel. 17 lapse puhul on märgitud muid tegevusi, näiteks töölkäimist.

Komisjoniliikmete hinnangud vaba aja veetmisele

Komisjoniliikmete hinnangul on juba tõsisematesse probleemidesse sattunud noor **vaba aja veetmise** positiivsete võimaluste osas (huviringid, trenn jm) vähe hõivatud. Osaliselt nähakse selle taga ka pere materiaalsete võimaluste puudumist, kuid paljuski pere „mittemidagi-tegemise” eeskuju. Sageli veedavad need noored oma vaba aega lihtsalt sõpradega ringi jalutades ning igavusest mõeldakse välja ka asju, mis viivad seaduserikkumiseni.

„Need korduvad käijad on ju peredest, kus pole huviseid, ei käida tööl, pole mingeid traditsioone või kokkuhoidmist – siis pole ka lastel huviseid. Suitsetamine, peod, labrakad.” (Rapla)

Siiski ei välista ligi poolte komisjonide esindajad, et ka nendele noortele leidub sobivat positiivset ja arendavat vaba aja tegevust – see peaks lihtsalt olema mitmekülgsem ning huvitavam. Seega on vaja inimesi, kes nende noortega tegeleda oskavad ja tahavad ning nende jaoks regulaarselt olemas oleks. Positiivse kogemuse pakkumine, tunnustamine – neid rõhutati mitmetes intervjuudes. Praegu jääb see sageli kolmanda sektori osaks ja projektipõhiseks. Osaliselt leevendab komisjoniliikmete hinnangul olukorda noortekeskuse olemasolu piirkonnas. Tavapärased trennid ja huviringid siiski hea meelega n-ö raskeid noori vastu ei võta, ja kui võtavadki, ei jää noored ise sageli käima, sest tahavad vaheldust ning neil puudub püsivus ja distsipliinikogemus.

„Aga on teatud kontingent, kes ei lähe kuhugi. Mulle tundub, et neile meeldib midagi ekstreemsemat: rula, grafiti, seiklus.” (Viljandi)

„Me oleme püüdnud küll neid ka huviringidesse suunata, eriti väiksemaid, ja omavalitsus on tavaliselt olnud nõus kinni maksma tasu, peaaegu, et käiks ja teeks. Aga ega neil ei ole ühte kindlat huvi tegelikult. Et lähen käin kunstiringis näiteks. Ta käib natuke ja siis ta tüdineb ja jätab pooleli ja ütleb, et mind ei huvita. /.../ Sellistele lastele on võib-olla vaja mitte ühte kindlat tegevust, vaid sellist, kus üks nädal on üks tegevus ja teine nädal teine. Selline mitmest koosnev huvitegevus, erinevad asjad.” (Võru)

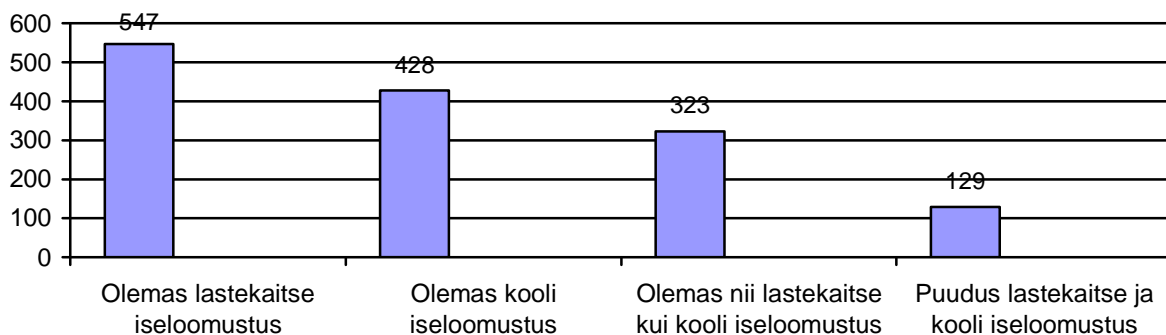
„Eelmisel nädalal käisin kahel koolijuubelil ja seal oli nii, et minu jaoks tuttavad poisid olid laval – neil on selline esinemisvajadus ka, aga nad sageli põlatakse koolis ära ja ei kasutata. Aga seal oli üks lausa õhtujuht ja seda oli hea näha, et ta sai oma energiat kasutada ja esinemisvajadust rahuldada. Seda oli tore vaadata.” (Võru)

1.4. Peretaust

Alaealiste komisjon saab infot lapse peretausta kohta kooli iseloomustustest ja omavalitsuse iseloomustusest, mille lähtekohaks peaks olema ka kodukülastus.

Meid huvitas, milline on komisjoni sattuva lapse pere, kuid tundsi huvi ka selle vastu, kas kodu ja kooli vahel on kontakt: kas koolil on infot noore koduse olukorra kohta, probleemide olemasolu või puudumise kohta jms. Selleks võrdlesime kooli ja lastekaitsetöötaja (sotsiaaltöötaja) hinnanguid lapse kodule ja perele.

Peaaegu pooltel juhtudel – 353 lapse puhul (45,2%) koolipoolne hinnang lapse perele puudub. Tervelt 30% juhtumite – 234 lapse – puhul polnud komisjoni materjalidest võimalik leida sotsiaal- või lastekaitsetöötaja hinnangut lapse peretaustale. Nii lastekaitse kui kooli iseloomustus lapse perele puudus 129 lapse puhul – s.o 16,5% juhtudest. Nii kooli kui omavalitsuse spetsialisti hinnang oli olemas 323 lapse jaoks.

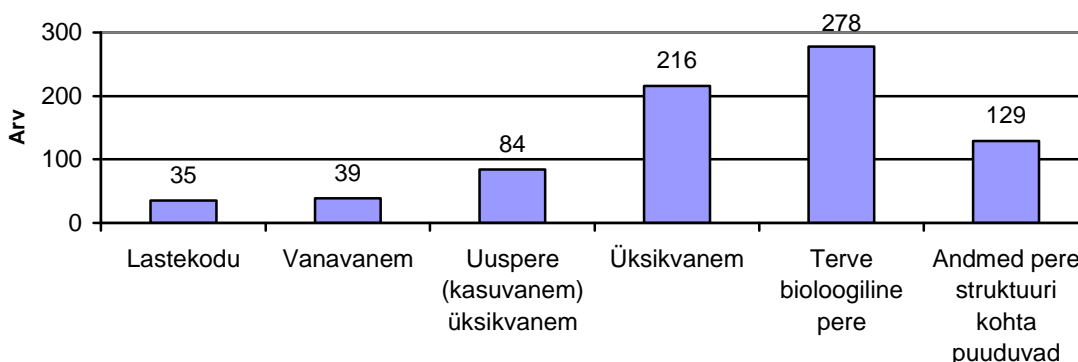

Joonis 12. Kooli ja lastekaitse iseloomustuste olemasolu

Omavalitsuse esindaja iseloomustuse puudumist põhjendati üldjuhul sellega, et lastekaitsetöötajad on nii üle koormatud, et pole võimalik panna nad kirjalikku lisatööd tegema. See põhjendus toodi sagedamini esile Tallinnas, kus töökoormus on väga suur. Reeglina on omavalitsuse esindaja istungil ja jagab seal vajalikku teavet.

Kuna info laste peretausta kohta oli puudulik, on järgnevalt esitatud lapse peretausta puudutatav info, mis komisjoni jaoks oli kättesaadav mõlemal allikaid kasutades.

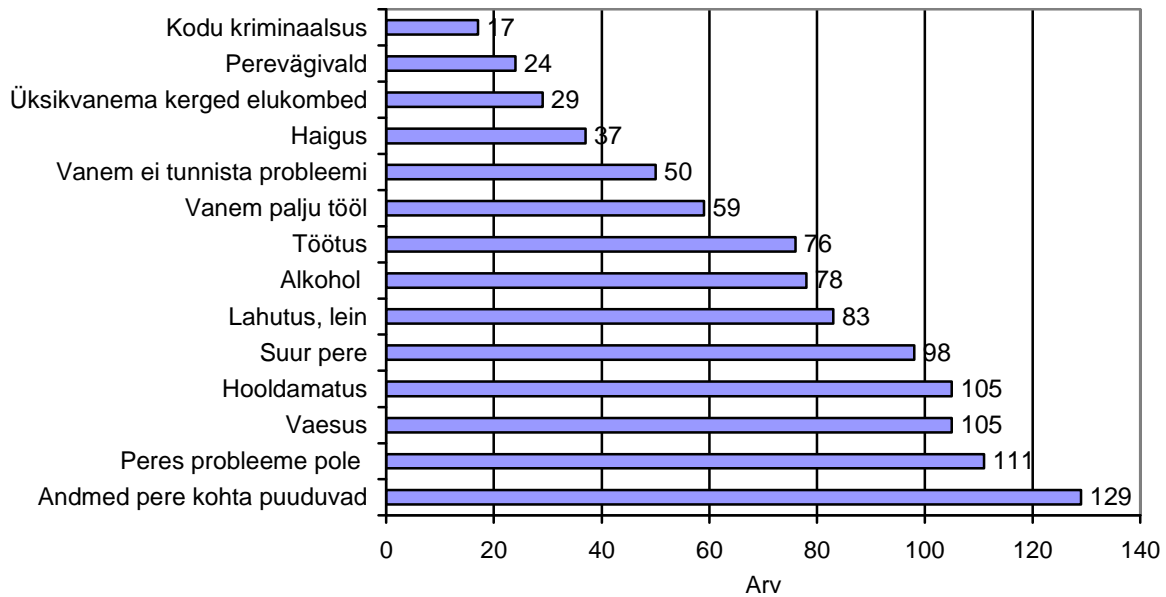
Alaealise kasvukeskkonna (peretüübi) kohta leiab andmeid jooniselt 13. 129 (17%) lapse puhul info perestruktuuri kohta puudub. Info on olemas 652 pere struktuuri kohta (781-st.)

Joonis 13. Alaealiste kasvukeskkond, peretüüp (arvudes)

216 last ehk 40% nendest, kelle pere struktuuri kohta on info olemas (28% valimist), kasvab üksikvanema peres; 84 last ehk 13% nendest, kelle pere struktuuri kohta on info olemas (11% valimist), kasvab nn uusperes (peres on kasuvanem ja tihti ka kasuõed ja -vennad. Vaid 278 last – 43% neist, kelle probleemidest teatakse (36% valimist), kasvab peres, kus on kaks bioloogilist vanemat. 39 last – 6% nendest, kelle kohta on info olemas (5% valimist), on vanavanemate kasvatada ja 35 last (5% valimist) olid lastekodulapsed.

Joonis 14 illustreerib pereprobleemide iseloomu. Kuna info puudub 129 lapse pereprobleemide kohta ja 111 peret on hinnatud selliseks, kus probleeme pole, esindavad järgmised arvud neid 541 last, kelle pereprobleemide kohta komisjonil on infot – olgu siis kooli või lastekaitse (sotsiaaltöötaja) iseloomustuse kaudu. Tähelepanu tuleb pöörata sellele, et joonisel toodud probleemid võivad esineda ja esinevadki sageli korraga, ühes ja samas peres. Seega loeme jooniselt, mitme pere puhul antud probleemi on esile toodud.

Joonis 14 Probleemide iseloom peres

Nagu joonisel 14 näha, tuuakse kõige sagedamini esinevate probleemidena esile pere vaesus ja laste hooldamatus – neid on konstateeritud 105 lapse puhul – seega ligi 20% puhul lastest, kelle pereprobleemide kohta on info olemas (13% valimist). 98-l juhul tuuakse esile suur pere. See moodustab 18% neist, kelle pereprobleemide kohta on info olemas (13% valimist). Suur pere iseenesest pole ju probleem, kuid ka rahvusvahelises kirjanduses märgitakse seda kui riskitegurit. Antud juhul tuuakse suur pere ära kui toimetulematuse tegur.

Järgneb lahutuse või leina kogemus, mis kindlasti on lapse jaoks traumeeriv ja abivajadust nõudev olukord. Lahutus või lein on esinenud 83 uuritud lapse peres – 15% lastest, kelle probleeme teatakse (11% valimist)

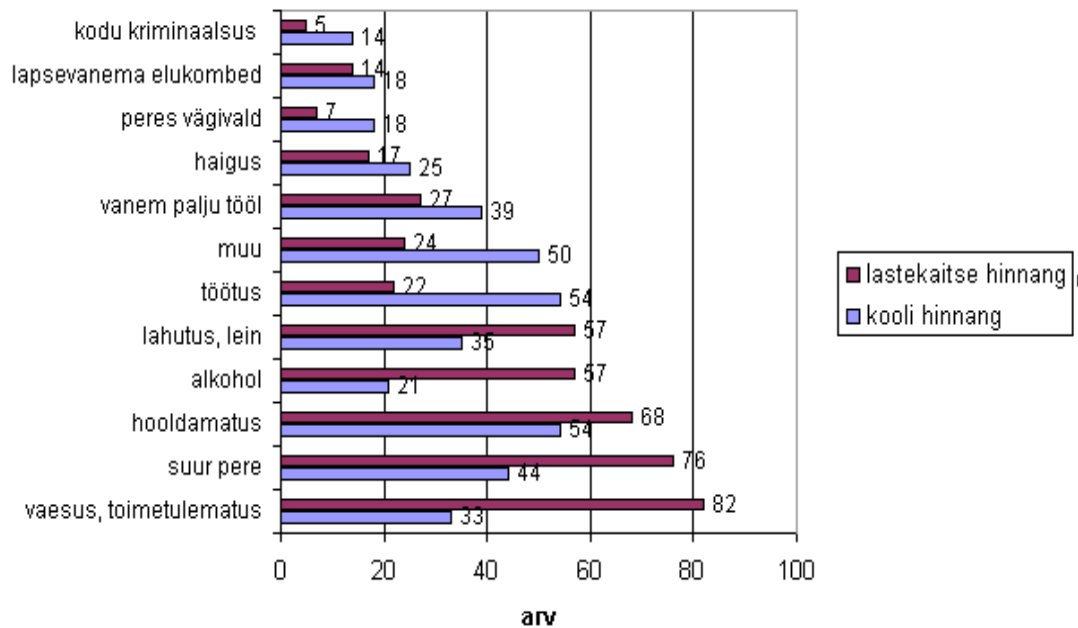
Vanemate alkoholism esineb teadaolevalt 78 lapse peres – (14% neist, kelle probleeme teatakse, 10% valimist) ning vanemate töötus 76 lapse peres, see moodustab 14% lastest, kelle probleemidest teatakse ning 10% valimist.

Töoga on seotud ka teine probleem: vanemad on kas väga pika päeva või lausa nädalaid tööl kaugel ja lapsed on omapäi. Seda esineb 59 lapse puhul – 11% neist, kelle probleeme teatakse (8% valimist).

50 lapse puhul (9% neist, kellel tõdetakse probleeme, 6% valimist) on vanemad ülikaitsvad ja ründavad – nad ei tunnista lapse käitumisprobleeme, õigustavad last ning ründavad kooli ja omavalitsust. Sellistest oludes on kasvatuslikult väga raske sekkuda. Lapsevanema haigust märgitakse 37 lapse puhul (7% lastest, kelle probleeme teatakse, 4,7% valimist).

Lapse jaoks väga rasked ja traumeerivad on kolm viimast probleemi: üksikvanema kerged elukombed, kus nn „isad” vahelduvad väga kiiresti, sellega kaasnevad sageli ka joomingud ja löömingud – seda mainitakse 29 lapse puhul (5% neist, kelle probleeme teatakse (4% valimist)); perevägivald – 24 lapse puhul (4% lastest, kelle probleeme teatakse (3% valimist)); kodu (lapsevanema või õe-venna) kriminaalsus – 17 lapse puhul (3% lastest, kelle probleeme teatakse ehk 2% valimist).

On tähtis silmas pidada, et pereprobleemid on üldjuhul varjatud ja ka laps püüab oma peret esitada positiivses valguses, seega ei peegelda olemasolev pilt tegelikke probleeme, vaid ainult seda osa neist, mille kohta laiemalt teatakse.

Joonis 15. Probleemide iseloom peres kooli ja lastekaitse nähtuna (arvudes)

Joonis 15 illustreerib võrdlevalt kooli ja lastekaitsetöötaja (sotsiaaltöötaja) poolt komisjonile esitatud infot pereprobleemide esinemise kohta. Kooli informeeritus lapse probleemidest on napp. Kuigi üldjuhul on komisjonid koostanud oma partneritele juhendmaterjalid (millist infot soovitakse iseloomustusega saada), ei sisalda iseloomustused tihti teavet lapse peretausta kohta. Ilmselt sellist infot kas pole või ei peeta seda oluliseks. Nii võib ka juhtuda, et laps saab ebaõiglase etteheidete osaliseks või puudub talle nii vajalik toetus.

Sellel joonisel on esinevate probleemide reas toodud välja ka muud probleemid, mille alla üldjuhul käib pere eluasemega seonduv.

Pereprobleemide iseloomust

Ühe tänapäeva Eesti pereelu taustategurina on mainitud ühiskonnas tervikuna tunnetatavat närvilisust ja turvatunde puudumist. Pidev ajapuudus ning vanemate, sh just üksikvanema ülehõivatus tööga, väsimus ja võimetus seeläbi lapsele piisavalt aega ja tähelepanu pöörata – need on komisjoniliikmete sõnul perekondi iseloomustavad mured.

Enamasti (eriti korduvkäärijate või tõsisemate seadusrikkumistega noorte puhul) on lapse ja noore probleemide taga pereprobleemid. Komisjoni üks kord sattunud lapse puhul, kes tuleb näiteks nn pisivargusega, hakkab pere toetus sageli tööle. Seega ei ole kindlasti mitte kõik pered n-ö lootusetud, vaid täiesti võimelised hakkama saama ja lapse nimel end koondama. Ent peresid, kus on tõsiseid probleeme, on palju – lapse tõsiste käitumisprobleemide taga on peaaegu alati tõsised pereprobleemid. Kõige sagedamini, praktiliselt igas intervjuus, nimetati tõsisemate probleemidena alkoholiga liialdamist peres, töötust, vanemate lahutust ja kasuvanema tulekut perekonda ning juba nimetatud üksikvanema ülehõivatust tööga.

„Tüüpiline laps, kes meile komisjoni tuleb, on 13-aastane poiss, kellel puuduvad kontaktid pärisisaga, kellel on kasuisa, ema on töötu või otsib tööd või keskharidusega töötaja.”
(Tallinn, Mustamäe)

„On selliseid peresid, kes – kui minu kutse kätte saavad –, kohe helistavad ja püüavad asja selgitada ja on nagu korralikud pered, aga lapsed on näpsanud midagi või siis rikkunud liikluseeskirja. Lapsest samas hoolitakse ja nendega saab kõik korda tavaliselt.”

Siis on teine hulk peresid, kus on sotsiaalsed probleemid, võib-olla üks vanem ja rabab tööd teha. Ta võib-olla tahaks rohkem teha, aga ei jõua, ja ta on püüdnud last usaldada, on siiski tunnetanud, et olukord käib üle pea. Siis kolmas kategooria, kus vanemad on sotsiaalselt ebaküpsed ja eluga ummikus ja ei suuda lapsega hakkama saada.” (Harju)

„Põhiprobleem on kodune. Üksikvanemad, vanemate alkoholism, kodused tülid, eluaseme-probleem – tagastatud majad, aetakse majast välja, pole kuskil elada. Ütleme nii, et laiemas mõistes on see kodu. Kui me jõuame sinnamaale, et laps peaks minema psühholoogi juurde, siis pooltel juhtudel oleks psühholoogilist abi vaja ka vanemale. Või eelkõige vanemale, tunduvalt rohkem vanemale kui lapsele.” (Tallinn, Kesklinn)

Sotsiaalne toimetulematus, kus vanemad ei saa eluga isegi hakkama, kus valitseb käegalöömine huvipuudus lapse, aga ka toimetuleku osas üldisemalt, ei ole küll valdav, ent esineb siiski murettekitavalt sagedasti üle terve Eesti ja on veidi enam mainitud maal kui linnas. Sotsiaalse toimetulematusena võib loomulikult kaasneda ka materiaalne toimetulematus. Samas märgivad komisjoniliikmed õigustatult taolist elustiili ja suhtumist kui negatiivset eeskuju lastele, kellel ei tekigi vajadust püüda (õpingutes, vaba aja sisustamises, suhetes), kuna nad näevad, et saab ka „niimoodi, niisama”. Mitmetes intervjuudes tuli välja probleemide kordumine põlvest põlve.

„Vahel, kui ma vaatan vanemat ja siis last, siis ma vanemas näen sama nägu, ainult et kortse on rohkem ja ma mõtlen, et sellel vanemal on mingid asjad jäänud läbi töötamata ja pooleli ja nüüd on juba uus ring, aga tema lapsega ja samad asjad sisuliselt. Et kui ma vaatan seda ema, et 16-aastaselt jättis kooli pooleli, tööle ei saanud, midagi ei saanud, aga lapse ikka sai. Aga teine asi on ikkagi nendega, kes on alkohoolikud või töötud, kes enam ei huvitu lapsest. Üks lapsevanem küll ütles, et teie ütlete, et ma pean last kasvatama, aga kes mind on kasvanud, ma olen lastekodus kasvanud.” (Lääne)

„Kui laps elab keskkonnas, kus konide hunnik on põrandal – ta pole mitte midagi näinud. See läheb väga kalliks – teda sealt välja kiskuda /.../ Laps pole süüdi, ta on niimoodi kasvanud. Jumaluke, tulge ja päästke see laps ära selle ema käest” (Järva)

Teravalt tuli esile ka lapsevanemate **probleemide eitamise** ehk siis suhtumise küsimus (süüdistavad kooli, õigustavad lapse käitumist, tulevad komisjoni istungile joobes jne) – seda nii toimetulevate kui vähem toimetulevate perede puhul.

„Jah, lapsevanem peabki last kaitsma, kuid kui on selline lapsevanem, kes hakkab oma last kõigest süütuks tunnistama /.../ et kas ta siis oleks pidanud end ise peksta laskma? Vanem tegelikult tahab küll last kaitsta, aga natuke valede meetoditega.” (Lääne-Viru)

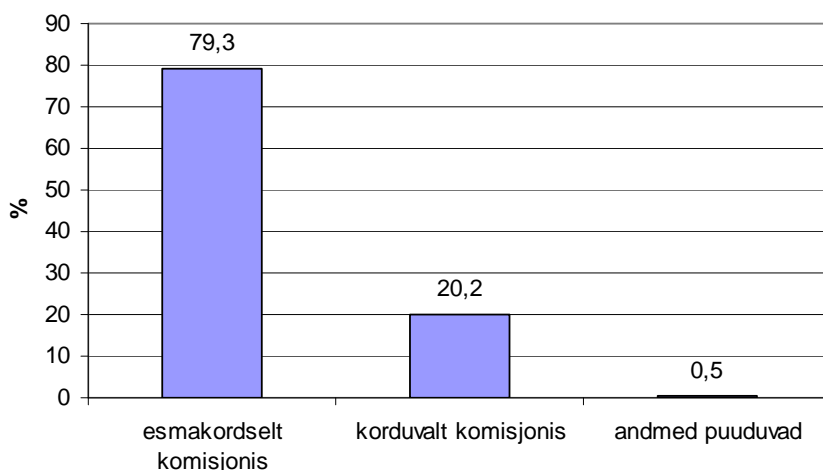
„Sest lapsevanem näeb viga koolis ja loomulikult pole jõudnud sinnamaani, et tema ise ka abi vajaks.” (Hiiumaa)

Samas toodi aga esile ka lapsevanemate sotsiaalsete oskuste puudumist, harimatust kasvatuslikes küsimustes, teadmatust abisaamise võimaluste ja õigel ajal abi küsimise kohta.

„Ema, kodu – kui sealt tugi on olematu, siis sotsiaaltöötaja võib teha mida vaid – see laps läheb ikkagi sellesse keskkonda tagasi. Me peame selle ema viima kõigepealt seisundisse, et ta üldse aru saaks, et ta oma last aitaks, sest kes siis ikkagi aidata saab?” (Rapla)

1.5. Korduvalt komisjoni suunatud noor

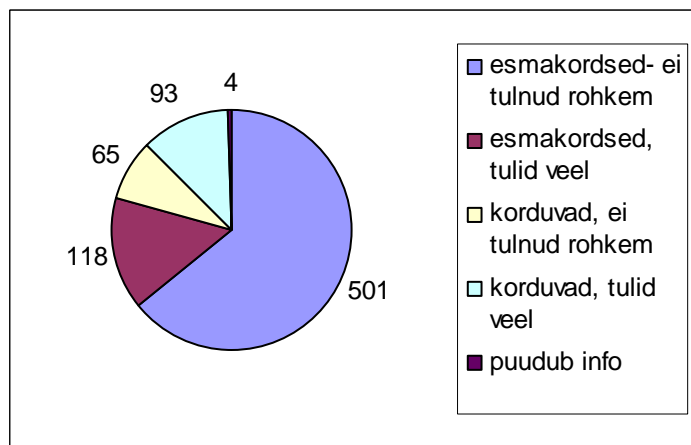
Valimisse sattunud 781-st 2004. aastal alaealiste komisjoni suunatud noorest oli esmakordselt suunatud 619 ehk ligi 80% ja korduvaid tulejaid 158 ehk ligi viiendik. Nelja alaealise kohta selline info puudus (vt joonis 16).

Joonis 16. Komisjoni esmakordselt või korduvalt suunatud noor

Esmakordselt komisjoni suunatutest oli klientuuri kaardistamise hetkeks ehk 2005. aasta sügiseks uuesti komisjoni jõudnud 98 alaealist (15,8% esmakordsetest), 501 (81%) esmakordselt alaealiste komisjoni küllastanud noort polnud kaardistamise hetkeks uuesti komisjoni vaatevälja sattunud. 20 (3,2%) noore kohta oli aga juba teada, et neil on pahandusi ja nende dokumendid on laekumas, seega võib esmakordselt tulnute korduvalt komisjoni sattumise osakaaluks kokku lugeda 19% (vt joonis 17).

158-st alaealisest, kes 2004. aastal suunati komisjoni juba mitmendat korda, oli andmete kaardistamise hetkeks uuesti komisjonis käinud 70 ehk 44%. Seitsme alaealise kohta (4% korduvatest) oli info, et neil on olnud pahandusi ja nende järgmisi pahategusid juba menetletakse. 16 noort (10% korduvatest) polnud sattunud komisjoni oma vanuse tõttu, kuid nende õigusrikkumised jätkusid. Seega võib siinkohal korduvkäijate komisjoni uuesti sattumise suurusjärguks pidada ligi 60%.

Joonis 17. Komisjonis käimise korduvus (arvudes)

Siin tõuseb küsimus korduvkliendiks olemise riskiteguritest. Et vastata küsimusele, kes on komisjoni korduvalt sattuv alaealine, moodustasime valimist kaks alakogumit – need, kes komisjonis säilitatavate materjalide alusel on komisjoni sattunud vaid ühe korra, ning need, kes on olnud komisjonis korduvalt (olgu siis enne või pärast fikseeritavat ajahetke). Neid kahte alakogumit võrreldes hindasime protsendierinevuse märkimisväärsust χ^2 testi abil.

Komisjoni külastamise korduvus on erinev ka piirkondlikult. Kui üldjuhul moodustab maakondlikesse komisjonidesse suunatud korduv klientide osakaal ca 20–35% kõigist komisjoni suunatud lastest-noortest, siis Järvamaal on see näitaja 48%, Saaremaal 50% ja Valgemaal koguni 62% kõigist komisjonis käinutest. Tallinna linnaosadest on korduvalt suunatud osakaal kõrgeim Kristiines (53% kõigist suunatuist), järgneb Mustamäe 43%.

Tallinnas on korduvus üldiselt suurem kui keskmiselt maakondlikes komisjonides või muudes omavalitsustes. Tallinnas on korduv klientide osakaal reeglina 40% ja enam, vaid Haabersti linnaosas on see näitaja 31% ja Põhja-Tallinnas 38%. Samas oli teiste vaadeldud omavalitsuste vastavad näitajad madalamad: Pärnus 22%, Kiviõlis 20% ja Narvas 33%.

Korduvalt komisjoni suunatud noor – olulised erinevused

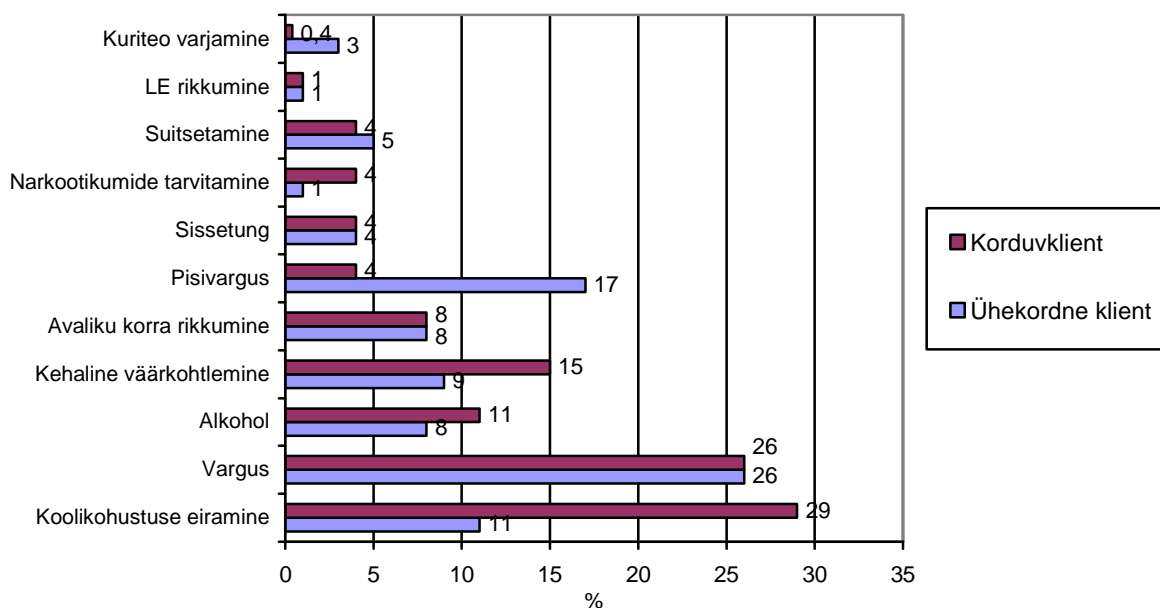
Soolises plaanis on mõned erinevused komisjoni sattumise põhjustes ja tegude korduvuses. Tüdrukute seas on märksa suurem kooli poolt suunatud ehk koolikohustuse mittetäitjate osakaal, poiste seas on palju kõrgem prokuratuuri poolt suunatud osakaal. Samas on tüdrukute hulgas märksa enam neid, kelle õppeedukust hinnatakse heaks või väga heaks. Poisid sooritavad ka oluliselt sagedamini grupiviisilisi tegusid. Poistest satub korduv klientideks 22%, tüdrukutest 14%.

Venekeelsete laste peredes on enam töötust ja kodu kriminaalsust, nende seas on ka enam lastekodust pärit lapsi. 35-st lastekodust suunatud lapsest on 16 eestlast, 19 mitte-eestlast, korduv klientide seas 6 eestlast, 11 mitte-eestlast. Ka komisjoni sattumise põhjused erinevad. Venekeelsetest lastest suunas suurema osa politsei või prokuratuur, seevastu venekeelsed koolid saadavad oma lapsi alaealiste komisjoni tunduvalt harvemini kui eestikeelsed.

Grupiviisiliselt tegutsevad oluliselt sagedamini venekeelsed noored. Komisjoni sattumise korduvuses siin statistilist erinevust pole.

Komisjoni suunamise põhjused

Statistiliselt oluline erinevus ühekordsete ja korduvate klientide vahel esines komisjoni sattumise põhjustes.

Joonis 18. Komisjoni suunamise põhjused ühekordselt suunatud ja korduvalt suunatud alaealiste puhul

Ühekordsete (esma- ja ainukordselt) klientide komisjoni sattumise peamised põhjused olid varavastased süüteod: vargus ja pisivargus (kokku 44%) (sealjuures nn pisivarguseid (100 krooni ulatuses) oli varavastastest süütegudest ligi 40%), seejärel kehaline väärkohtlemine (12%) ning alles siis koolikohustuse mittetäitmine (11%). Korduvkäijate puhul olid esikohal samuti varavastased süüteod (31%) ning praktiliselt samas ulatuses koolikohustuse mittetäitmine (29%); sagedaseks suunamise põhjuseks oli ka alkoholi tarvitamine (11%), veidi harvem kehaline väärkohtlemine (8%).

Hariduslik taust ja vaba aeg

Komisjoni ühekordselt suunatud alaealiste hulgas oli statistiliselt oluliselt enam tavaklassis õppivaid ja seal toime tulevaid õpilasi, korduvate klientide hulgas aga oluliselt enam neid, kes olid klassikursuse kordajad, õppisid abikoolis või olid suunatud individuaalõppele.

Statistiliselt olulised erinevused esinesid ühekordsete ja korduvate komisjonis käijate vahel ka kooli hinnanguis nende alaealiste õppeedukusele ja käitumisele. Kui ühekordsete klientide puhul hinnati nende õppeedukust kooli poolt heaks ja väga heaks 27% juhtudest ja halvaks 36% juhtudest, siis korduvklientide puhul hindas kool nende õppeedukust heaks või väga heaks vaid 6% juhtudest ja halvaks või väga halvaks 71% juhtudest.

Komisjoni ühekordsetest klientidest 29% puhul hindas kool nende käitumist heaks või väga heaks ning 30% juhtudest halvaks või väga halvaks. Korduvklientide puhul möönis kool seevastu nende head käitumist vaid 6% juhtudest, ning halba või väga halba käitumist 56% juhtudest.

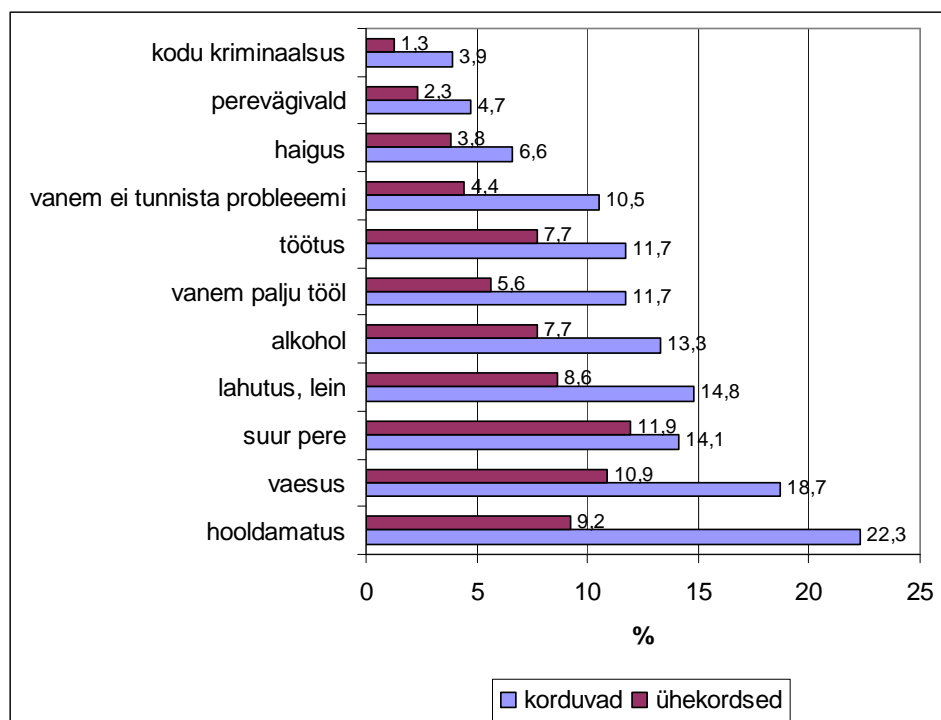
Ühekordsete klientide hulgas oli *ca* kaks korda rohkem neid, kelle kohta teatakse, et nad tegelevad spordiga või käivad huviringides; korduvklientide hulgas oli seevastu kolm korda enam neid, kes teadaolevalt veedavad oma vaba aega lihtsalt sõpradega hulkudes.

Peretaust

Märkimisväärselt erinevaks osutus ka ühekordsete klientide ja korduvklientide peretaust, mille kohta komisjon sai andmeid nii kooli kui lastekaitse iseloomustustest.

Tervelt neljandiku (25%) ühekordsete klientide ja vaid 7% korduvklientide puhul ei nendita mingite probleemide olemasolu lapse peretaustas, vaid tõdetakse, et laps kasvab probleemideta, korralikus peres. Komisjoni korduvalt suunatud noori kasvatab märgatavalt sagedamini üksikvanem ja sagedamini on tegemist ka nn uusperega (17% korduvklientide, 13% ühekordsete klientide peredest).

Ka probleemide sisu on nende kahe rühma puhul mõneti erinev: võrreldes vaid korra komisjoni sattunud alaealiste peredega, esineb korduvalt komisjoni suunatud peredes statistiliselt oluliselt sagedamini alkoholismi, hooldamatust, üksikvanema toimetulematust ja halbu elukombeid, aga ka seda, et vanemad on kaua või kaugel tööl (joonis 19).

Joonis 19. Korduv- ja ühekordsete klientide peretaust (%)

Korduvklient komisjoni liikme hinnangutes

Eespool on olnud juttu nii tõsisemate probleemidega noorte peretaustast, käitumisest, vaba aja veetmisest kui ka probleemide olemusest. Korduvkäijate probleemid kipuvad olema kuhjunud ning tõsisema iseloomuga: koolikohustuse mittetäitmine on üks ohumärk, millele sageli lisanduvad vägivald, vargused, alkoholi tarbimine jm. Selle taga on sageli ka psüühilisest, füüsilisest ja sotsiaalse tausta eripärast tingitud erivajadused, mis õigel ajal on jäänud märkamata ja rahuldamata. Iseloomulik on suurem probleemide kuhjumine peres, sagedamini mainiti alkoholiprobleeme, sotsiaalset ja majanduslikku toimetulematust, lapse hooletusse jätmist ja lapsevanemate huvi puudumist lapse käekäigu vastu. Üsna mitmetes intervjuudes juhtiti tähelepanu ka äkilistele muutustele lapse elus, mis on jäänud läbi töötamata, lapse vajadused märkamata: lahutus, lein, uus vanem, elukoha ja kooli vahetamine.

Nagu juba öeldud, tuleb intervjuudest korduvkäijate, nende probleemide ringi ja võimalike lahenduste osas välja komisjoniesindajate lootusetuse ja abituse tunne: kuidas aidata ja kes peaks aitama. Komisjoni liikmete hinnangul konkreetsed lahendused puuduvad või on suuresti ebapiisavad, sekkumine on hilineanud.

„Kui juba hulgub, varastab, siis on juba raskem. Kohe tuleb vale käitumine katkestada.” (Mustamäe)

„Üldiselt nende korduvkäijatega on näha, et nende peredega oleks pidanud ammu tegelema ja kuidagi neid õpetama ja toetama seda last kasvatama.” (Lääne-Viru)

„Ma ei tea, ma ei oska protsente öelda, kellel ei terendagi midagi. Proovitud on siin igasugu asju, aga nii on paraku, et on neid, kelle puhul mitte miski ei aita. Mitte et meie ei tahaks nendega töötada, vastupidi, püüad anda endast viimast, aga ...” (Võru)

„Kui on juba 15–16, siis on see [seadusrikkumine] juba klubiline tegevus, me arutame ühtelugu, tal juba mitu tulemas. Aga veel need neiud – neid pole mõtet siia kutsudagi, kellel on juba poisid või mehed mängus ja suitsetamine ja alkohol ja hulkumine – neid me ei suuda muuta. Mida väiksemad siia satuvad, seda enam on võimalus mõjutada.” (Rapla)

1.6. Kokkuvõte

Alaealiste komisjoni tulevad enamasti poisid, kuigi võib täheldada ka tütarlaste osakaalu vähest tõusu. Samas on tütarlaste probleemid komisjoni liikmete sõnul tõsisemad. Komisjoni suunatud noorte vanus jääb põhiliselt vahemikku 12–16.

Sagedamini satub nooruk komisjoni varavastaste süütegudega, järgmiseks koolikohustuse mittetäitmise ning seejärel kehalise väärkohtlemisega seotud tegude tõttu.

Enamik noori õpib tavakooli tavaklassis ning saab õppimisega rahuldavalt hakkama. Komisjoni satub vähemal määral ka abikooli ja sanatoorse kooli õpilasi. Komisjoni suunatud noort iseloomustab kool sagedamini negatiivselt, tihti puudub koolipoolne info noore pere-tausta ja vaba aja veetmise kohta. Võib tõdeda, et alaealiste komisjoni suunatud noored veedavad oma vaba aega meelsamini lihtsalt sõprade seltsis, kuid on ka neid, kes käivad trennis, huviringis või noortekeskuses. Alaealiste komisjonide liikmete arvates ei ole nendele noortele piisavalt sobivaid vaba aja veetmise võimalusi ega ka inimesi, kes oskaksid nendega tegeleda.

Koolilt ja omavalitsuselt saadud iseloomustused on sageli puudulikud, paljudel juhtudel puuduvad iseloomustused hoopiski. Peaaegu pooltel juhtudel puudub koolipoolne ja ca 1/3 alaealiste puhul omavalitsuse iseloomustus lapse ja ta pere kohta. Kuigi komisjonid on koolitanud oma partnereid ja enamasti iseloomustuse vormi ka ette andnud, ei sisalda eriti kooli iseloomustused sageli infot lapse pere kohta. Noorte peretausta kohta teavad enam öelda sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad. Nende iseloomustused on sisukamad ja sisaldavad rohkem teavet.

Murelasteks kujunevad sagedamini noored, kelle peres on ühed või teised probleemid kuhjunud: on siis selleks üksikvanem, kes pingutab tööd teha, töötud vanemad, alkoholism, lahusus ja uus vanem või midagi muud. Kõige raskemas olukorras on noored, kelle vanemad on ise elule n-ö jalgu jäänud ning lapse kasvatamisele käega löönud.

Komisjoni korduvate „külaliste” peretaustas on oluliselt enam riskitegureid, nende kooliprobleemid on sügavamad.

Olemasolevate andmete alusel eristusid teistest rühmadest need, kes sattusid komisjoni nn pisivarguse või liikluseeskirjade rikkumise pärast – nende peretaust on kõige vähem probleemne ja nende puhul on kooli hinnang kõige sagedamini positiivne. Teise rühmana eristusid koolikohustuse mittetäitjad, kelle puhul taustaprobleeme on palju ja sügavaid.

Kõige sagedasemaks probleemiks on koolikohustuse mittetäitmine. See on signaal, mis sunnib tegutsema. Koolikohustuse mittetäitmise taga võib olla mitmeid põhjuseid: ei sobi õppekava, vajatakse individuaalset lähenemist, konflikt koolis, kodused probleemid. Koolikohustuse mittetäitmisega võivad kaasneda ka muud probleemid: hulkumine, alkoholi tarvitamine, vägivald, vargused. Ja siit edasi on õigupoolest väga lühike samm selleni, et muutuda „tõeliselt raskeks alaealiseks”, kes tuleb üha uuesti ja uuesti komisjoni ning kelle mõjutamine on järjest raskem.

2. MÕJUTUSVAHENDITE MÄÄRAMINE ALAEALISTE KOMISJONIDES

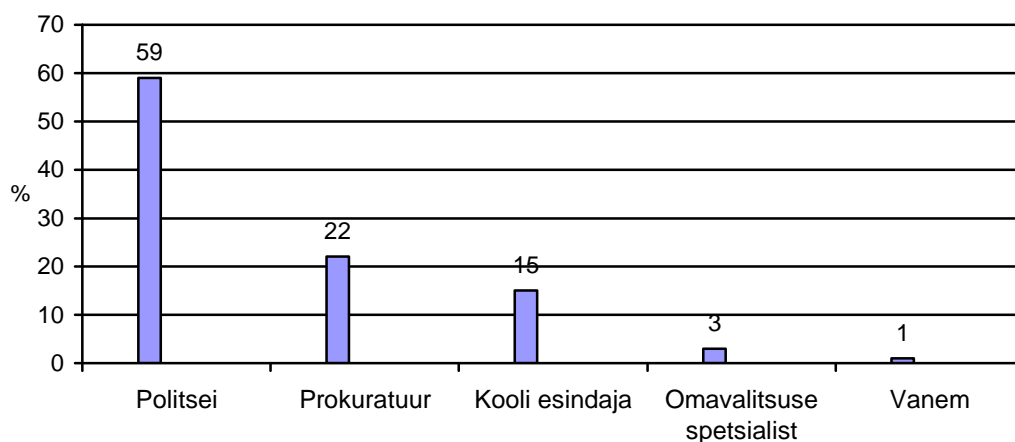
2.1. Peamised suunajad

Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusele võivad taotluse alaealise õigusrikkumise asja arutamiseks alaealiste komisjonis esitada:

- 1) alaealise seaduslik esindaja,
- 2) politseiametnik,
- 3) kooli esindaja kooli direktori volikirja alusel,
- 4) lastekaitseametnik,
- 5) sotsiaalametnik,
- 6) kohtunik,
- 7) prokurör,
- 8) keskkonnajärelevalve asutuse ametnikud.

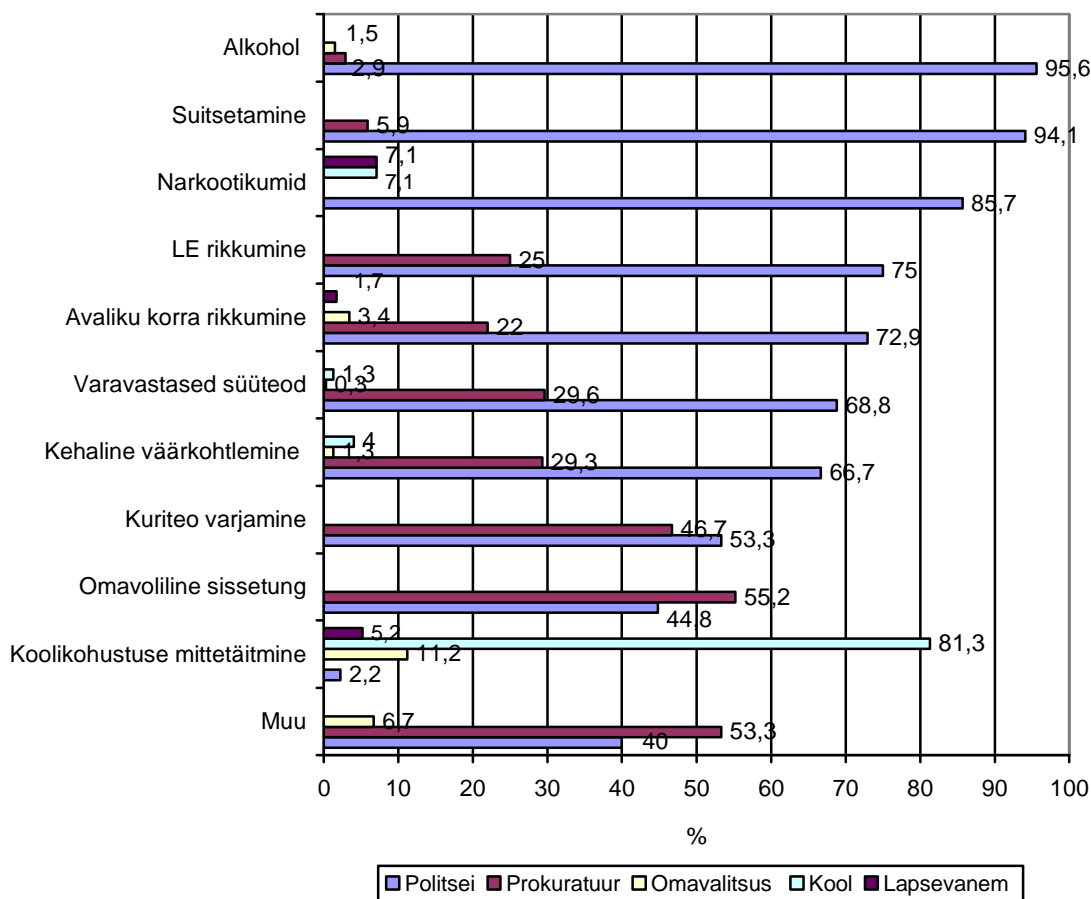
Uurimuse valimisse ei sattunud ühtegi kohtuniku või keskkonnajärelevalve asutuse poolt suunatud noort. 59% valimi noortest oli komisjoni suunanud politseiametnik, 22% prokuratuur ja 15% kool. Lastekaitsetöötajate või sotsiaaltöötajate suunatud oli 3% ning 1% valimist (9 last) tuli komisjoni vanema avalduse alusel.

Kuigi intervjuudes toodi kõige sagedasema probleemina esile koolikohustuse mittetäitmine, on politsei saanud komisjonidesse *ca* 4 korda rohkem juhtumeid kui koolid. Kui noor on sattunud mõne süüteo tõttu komisjoni, ilmneb sageli ka, et laps pole täitnud koolikohustust.

Joonis 20. Komisjoni suunaja

Joonis 21 näitab, et vaid koolikohustuse mittetäitmise korral on koolid peamiseks suunajateks (81% juhtudest), ülejäänud suunajad on sel puhul omavalitsus (lastekaitse- või sotsiaaltöötaja) ning ka lapsevanem (5% juhtudest). Omavalitsuse sissetungi puhul on peamiseks suunajaks prokuratuuri- (55% juhtumitest) või politseiametnik (45% juhtumitest). Ka kuriteo varjamise või muudel põhjustel (pommiähvardus, kaevu reostamine, lõhkeaine varjamine) on oluliseks suunajaks prokuratuur. Kõigil ülejäänud põhjustel on politseiametnikud ülekaalukalt domineerivad komisjonidesse suunajad.

Joonis 21. Komisjoni suunajad õigusrikkumiste korral

2.2. Probleemi varasem käsitlemine

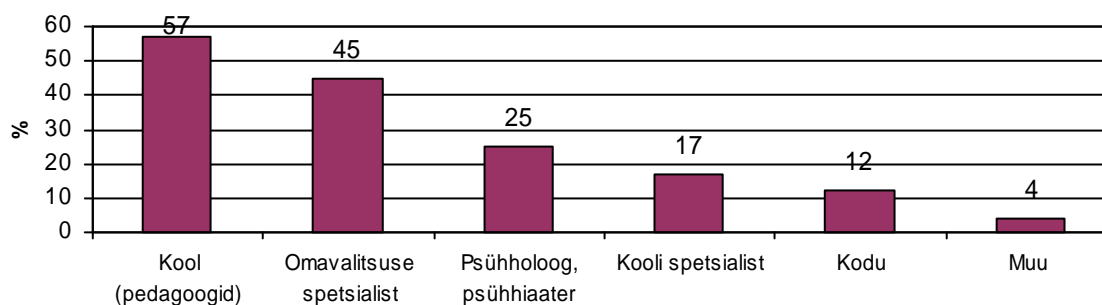
55% juhtumite ehk 427 alaealise puhul on probleemidega varem tegeletud mõni spetsialist. Joonis 22 iseloomustab seda ringi, kus probleemiga on varem tegeletud. Kõige sagedamini on lapse probleeme käsitlenud kool: kas siis pedagoogid – õpetaja, klassijuhataja, direktsioon (57% neist, kelle probleemidega varem tegeldud) – või koolis töötavad teised spetsialistid – sotsiaalpedagoog, psühholoog (17% juhtumitest, millega varem tegeldud). Kokku on kooli esindajad tegeletud 74% juhtumitest, mille puhul varasemat tegutsemist täheldati.

Omaavalitsuse spetsialistid – lastekaitse- või sotsiaaltöötaja – on lapsega varem tegeletud 45% juhtumitest. Psühhiaatri või psühholoogi juurde on lapsega pöördutud enne komisjoni 25% juhtumitest, mille puhul varem tegeldi. See näitaja tekitab muret: järelikult on laste probleemid väga sügavad ja tõsised.

Suhtumises ja nõudes enne komisjoni muud võimalused ära kasutada on komisjonide praktika väga erinev. On komisjone, kus näiteks kooli taotlust ei võetagi vastu enne, kui kool on kõik võimalused läbi proovinud.

„... koolid püüavad oma võimalused kõik enne ära kasutada ja alles viimases hädas pöörduvad siia... sest tööd oleme nii palju ikka teinud, et selgitada: oma tasandil tuleb kõik ära teha.” (Lääne- Viru)

„Meie koolist otse ei võtagi ...” (Pärnu)

Joonis 22. Varasem probleemiga tegelemine

Kui lähtuda lapse peretaustast, siis tuleb tõdeda, et ka nendel juhtudel, kui on tegu pere struktuuri või düsfunktsiooni probleemidega (vt lisa 4), osutub kool, eelkõige pedagoogid, lapse kõige sagedasemateks toetajateks. Kuigi intervjuudes jäi kõlama etteheide koolidele nende ükskõiksuse ja mittetegelemise tõttu, on kool üsna sageli siiski lapsi nende peretaustast tulenevates probleemides toetanud.

2.3. Aeg sündmusest taotluseni alaealiste komisjonile ning taotlusest käsitlemiseni komisjonis

Meid huvitas, kui pikk on ajavahemik sündmusest, mille eest laps või noor komisjoni saadetakse, selle käsitlemiseni komisjonis. Eeldasime, et erineva suunaja puhul on protsessi kestvus erinev. Et vastata sellele küsimusele, fikseeriti toimikutest sündmuse toimumise aeg, taotluse esitamise aeg ja käsitlemise aeg komisjonis. Hiljem kodeeriti need ajavahemikud päevades. Nii oli võimalik arvutada välja keskmine aeg, mis kulub juhtunust selle käsitlemiseni. Saadud tulemusi illustreerib tabel 2.

Tabel 2. Aeg päevades sündmusest taotluseni ja taotlusest käsitlemiseni komisjonis

Komisjoni suunas	Aeg juhtunust taotluseni			Aeg taotlusest käsitlemiseni		
	Min	Maks	Keskmine	Min	Maks	Keskmine
Politsei N = 463	2	312	49	2	150	22
Kool N = 118	-	-	-	2	300	35
Lastekaitse-, sotsiaaltöötaja N = 20	-	-	-	8	95	41
Prokuratuur N = 169	11	600	143	3	214	38
Vanem N = 9	-	-	-	3	100	43

Konkreetne sündmus – olgu siis kuritegu või väärtegu – on meie valimi puhul aluseks politsei- või prokuratuuripoolsele suunamisele komisjoni. Seega on vaid nendel juhtudel võimalik fikseerida aeg sündmusest kuni komisjoni saabuva esildiseni. Nagu tabelist näha, jõuab noore tegu käsitlemiseni politsei suunatuna keskmiselt 71 (49+22) ja prokuratuuri suunatuna keskmiselt 181 (143+38) päevaga. Seejuures väärrib tähelepanu, et on juhtumeid, kui materjalid ringlevad enne komisjonis käsitlemist üle kahe aasta. Samas on juhtumeid, mil sündmust ja selle käsitlemist komisjonis lahutab vaid mõni päev (politsei suunatuna) või kümnekond päeva (prokuratuuri esildise alusel).

Tabelist 2 näeme ka, et ajavahemik esildise laekumisest komisjoni kuni selle käsitlemiseni komisjonis võib samuti venida erakordselt pikaks. Sellel on kaks peamist põhjust. Esiteks, suvekuudel on komisjonide töö takistatud mitte üksnes komisjoniliikmete puhkuse tõttu, vaid ka noori pole võimalik kätte saada – nad on koolivaheajaks ära sõitnud (või väidavad nii vanemad). Teiseks ei reageeri noored korduvatele kutsetele ja neid pole ka sundtoomise korras võimalik komisjoni tuua, nad vahetavad elukohta. Näiteks Tallinnas on probleemiks, et suurte majade trepikojad on lukustatud ja ka politsei ei pääse (sundtoomiseks) majja sisse.

Piirkondlikult kulgevad asjad kõige aeglasemalt Rapla- ja Järvamaal, kõige kiiremini aga Põlva-, Valga- ja Jõgevamaal. Perioodi sündmusest esildise laekumiseni komisjonis ei saa kuidagi seostada juhtumite arvuga, sest Rapla- ja Järvamaa on pigem vähe juhtumeid. Ilmselt on siin tegu ametnike tööstiiliga. Nii näiteks on komisjoniliikmed mõnes maakonnas väitnud, et politseiametnikud ei esita oma taotlust komisjonidele iga juhtumi järel, vaid koguvad terve paki juhtumeid, et need siis koos esitada.

Üldine arvamus on, et alaealiste asjad ei tohiks nii pikka aega selles protsessis olla.

„See asi peaks olema nii, et alaealiste asjade arutelu peaks kiiresti käima. /.../ ta on juba mõne uue asja korda saatnud ja ei saa aru, millest me siin räägime. Vahel ei saa vanem ka aru. Noorele mõjub see, kui arutelu või ka karistus järgnevad vahetult. Politseil peaks endal see võimalus olema –või prokuratuuril – asi lõpetada. Mis abinõud me rakendame kaks aastat hiljem või aasta hiljem või ka pool aastat hiljem? See on ju mõttetu lahendus. Eriti kui nüüd on korras.” (Harju)

Peaaegu kõik komisjonid tõid rikkalikult näiteid, kuidas asjad on jõudnud komisjoni siis, kui probleem oli ammu lahendatud ja unustatud.

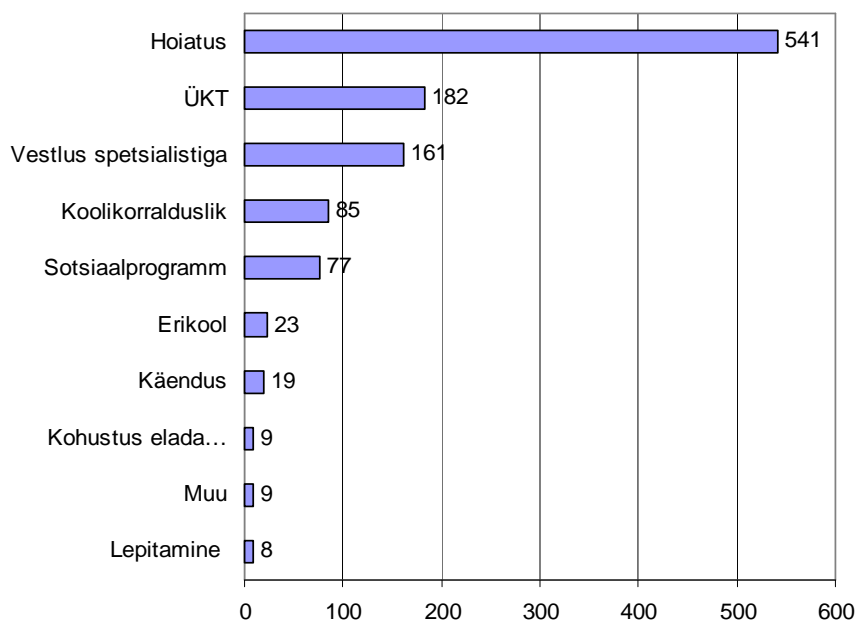
2.4. Komisjoni määratud mõjutusvahendid

Alaealise mõjutusvahendite seaduse järgi võib alaealisele kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest :

1. hoiatus;
2. koolikorralduslikud mõjutusvahendid;
3. vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde;
4. lepitamine;
5. kohustus elada vanema, kasuvanema eestkostja või perekonnas hooldaja juures või lastekodus;
6. üldkasulik töö;
7. käendus;
8. noorte- või sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemine;
9. kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.⁵

Valimi puhul kasutati kombineeritud mõjutusvahendeid kokku 282 juhtumi korral 781-st, s.o ca kolmandikul juhtudest. 81% juhtudest, kus kasutatakse kombineeritud mõjutusvahendeid, on sinna lülitatud ka hoiatus. Kõige sagedamini esinevad kombinatsioonid on: hoiatus koos üldkasuliku tööga (ÜKT) (58 juhtumit), hoiatus koos suunamisega spetsialistile (45 juhtumit). Üksikutel juhtumitel on kohaldatud korraga nelja mõjutusvahendit: hoiatus, koolikorralduslikud meetmed, vestlus spetsialistiga ja ÜKT või suunamine sotsiaalprogrammi. Kolm mõjutusvahendit erinevates kombinatsioonides on määratud 57 juhul, seejuures on kõige sagedamini esinevad kombinatsioonid: hoiatus, koolikorralduslikud meetmed ja vestlus spetsialistiga (18 korda), ning hoiatus, vestlus spetsialistiga ja ÜKT (16 korda).

⁵ Alaealise mõjutusvahendite seadus § 3 (RT I,1998,17,264).

Joonis 23. Komisjonide määratud mõjutusvahendid

Hoiatus on kõige sagedamini kasutatud mõjutusvahend – seda on kasutatud 541 juhul 781-st, s.o 69,3% kõigist juhtumitest. Hoiatust ainsa mõjutusvahendina kohaldati 312 juhtumil ning kombineerituna koguni 229 juhtumi korral.

Kui võrrelda komisjonide praktikat, siis ühes komisjonis rakendati kõigi vaadeldud juhtumite korral üksnes hoiatust; 11 komisjonis vaadeldud 26-st rakendati hoiatust 75% juhtumitest või sagedamini, viies komisjonis seevastu määrati hoiatust alla poolte juhtumite korral.

Sageduselt teisena määratakse **ÜKT**-d (23% juhtumitest). Ka siin on komisjonide praktika väga erinev. Kolmes komisjonis 26-st ei rakendatud vaadeldud juhtumite puhul ÜKT-d. Kolmes komisjonis määrati seda mõjutusvahendit pooltel juhtumitel või sagedamini. Neid komisjone, kus määrati ÜKT-d kolmandikul kuni pooltel juhtumitest, oli viis. Võib arvata, et selle mõjutusvahendi määramine sõltub koostööst omavalitsuse spetsialistidega ja omavalitsuse inimressursist. Suurtes linnades on komisjonidel partneriteks mittetulundusühingud, kes selle mõjutusvahendi kohaldamist korraldavad.

Sageduselt kolmandana on määratud **suunamist vestlusele spetsialistiga** (21% juhtumest). Seda mõjutusvahendit kohaldatakse üldjuhul kombineeritult teiste mõjutusvahendiga. Kui kokku määrati see mõjutusvahend 182 valimisse sattunud noorele, siis üksnes vestlus spetsialistiga määrati 39 juhtumil. Kõige sagedasemad kombinatsioonid olid: hoiatus koos spetsialistile suunamisega (45 korda); hoiatus, koolikorralduslikud meetmed, suunamine spetsialistile (18 korda); hoiatus, koolikorralduslikud mõjutusvahendid, ÜKT (18 korda)

Peaaegu võrdse sagedusega on kasutatud **koolikorralduslikke mõjutusvahendeid** (11%) ja **sotsiaalprogrammi suunamist** (10%). Koolikorralduslikke mõjutusvahendeid ei määratud 10 vaadeldud komisjoni, üle kolmandikul juhtudest määras seda mõjutusvahendit kaks komisjoni, ülejäänud komisjonidest rakendati koolikorralduslikke meetmeid mõnest protsendist kuni neljandikul juhtumitest. Selle mõjutusvahendi vähene kasutamine on ilmselgelt seotud võimaluste puudumisega.

Suunamisel noorte- või sotsiaalprogrammi või ravikuuridesse on komisjonide võimalused väga erinevad. Teistest palju paremas olukorras on suurtes linnades töötavad komisjonid. Seda mõjutusvahendit ei määranud 12 komisjoni. Kõige sagedamini aga suunasid noori sotsiaalprogrammidesse Tallinna Haabersti (25% juhtumitest), Tartu (23% juhtumitest), Pärnu linna (22% juhtumitest) ja Põhja-Tallinna komisjon (21% juhtumitest). Kõigil nendel komisjonidel on kindlad koostööpartnerid mittetulundusühingute näol.

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine. Erikooli on 781 alaealisest suunatud 23 e ligi 3%, kusjuures seda võimalust kasutas 11 komisjoni 26-st. Reeglina määrati seda mõjutusvahendit 1–2 juhtumil komisjoni kohta. Kõige enam – neljal juhtumil vaadeldud 36-st ehk ca kümnendikul võimalustest – suunas erikooli Narva komisjon. Järgnesid Tallinna Mustamäe ja Kristiine linnaosa mõlemad kolme juhtumiga. Komisjone ei saa süüdistada kergekäelises erikooli suunamises – ilmselt on olnud tegu tõepoolest tõsiste juhtumitega, kus muud võimalused on ära kasutatud.

Ülejäänud mõjutusvahendite kasutamine on marginaalne, jäädes 1–2% piiridesse.

Lepitamist kasutas vaadeldud 26-st komisjonist 6, seda ühel või kahel juhul komisjoni kohta.

Käendamist kasutas vaadeldud komisjonidest vaid kaks: Valga maakonna komisjon ühel juhul ja Põhja-Tallinna komisjon 18 juhtumil (29% selle komisjoni juhtumeist!).

Kohustust elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või lastekodus juures määras viis komisjoni kokku 9 juhul.

2.5. Tagasiside mõjutusvahendi kohaldamisest

Olemasolevate andmete alusel võib väita, et valitud mõjutusvahend leidis reaalselt kohaldamist 665 alaealise puhul (85% juhtumitest), sellele lisandub 21 alaealist (3%), kelle puhul mõjutusvahendit kohaldati pärast korduvat meeldetuletamist.

30 alaealise puhul jäi mõjutusvahend kohaldamata ja 34 puhul kohaldati vaid osaliselt (määratud mitmest mõjutusvahendist üht kohaldati, teist mitte, või ÜKT puhul sooritati vaid osa töötunde). 25 juhtumil puhul (3%) andmed mõjutusvahendi kohaldamise kohta puuduvad. Mittekohaldamise põhjusena võib esile tuua asjaolu, et komisjonidel puuduvad reaalsed hoovad alaealise kohustamiseks. Iga mõjutusvahendi puhul on vaja saada nii lapse kui tema vanema nõusolek. Paraku keeldub vanem sageli oma lapsele teatud mõjutusvahendite kohaldamisest või esialgse nõustumise järel siiski ei lähe oma lapsega spetsialisti (psühhologi, psühhiaatri) juurde või hangib arstitõendi, et oma last mõjutusvahendi kohaldamisest säästa.

Eriti teeb komisjonidele muret olukord, kus sisuliselt puuduvad võimalused alaealist korrale kutsuda juhul, kui mõjutusvahend küll määrati, kuid alaealine pole komisjoni otsust täitnud.

„See mõjutusvahendite seadus on meil selline konarlik – on vaid paar asja, mida saame kasutada. Ja kui laps ei täida seda otsust, ega talle midagi teha ei saa. Võiks määrata uue karmima mõjutusvahendi, aga neid ju napib. Selles suhtes tuleb väga palju ise välja mõelda.” (Tartu)

2.6. Kokkuvõte

Ülekaalukalt kõige sagedasem komisjonidesse suunaja on politseisüsteem. Aeg toimunud väär- või kuriteost selle käsitlemiseni komisjonis on lubamatult pikk – nii kaob komisjoni kasvatuslik mõju alaealisele.

Kui seaduse järgi eksisteerib üheksa mõjutusvahendit, siis enamjaolt määratakse neist kolme. Hoiatus, ÜKT ja spetsialisti konsultatsioon. Vastavalt võimalustele kasutatakse veel ka koolikorralduslikke mõjutusvahendeid ja sotsiaalprogrammidesse suunamist.

Mõjutusvahendite rakendamine sõltub suurel määral spetsialistide olemasolust omavalitsustes ja koostöövõrgustiku toimivusest. Suurtes linnades asuvad komisjonid on siin tunduvalt paremas olukorras mitte üksnes spetsialistide kättesaadavuse tõttu, vaid ka seetõttu, et linnades tegutsevad MTÜ-d, pakkudes selliseid teenuseid, mis maapiirkondades pole kättesaadavad. Nii on Tallinnas võimalik lapsi suunata ka näiteks raviprogrammidesse lastehaiglasse. Terves Eestis on selline teenus kättesaadav veel ainult Jõhvis.

Nii viimatinimetatud põhjusel kui seetõttu, et komisjonidel puuduvad toimivad mehhanismid alaealise kohustamiseks, ligi kümnendikul juhtudest mõjutusvahendi reaalne kohaldamine ei õnnestu.

3. HINNANG MÕJUTUSVAHENDITELE JA NENDE KASUTATAMISE VÕIMALUSTELE NING VAJADUS UUTE MÕJUTUSVAHENDITE JÄRELE

3.1. Üldine hinnang mõjutusvahenditele

Suhtumine seadusega ette nähtud mõjutusvahenditesse ei ole üksmeelne, kuid on seisukohti, mis on ühised peaaegu kõigi komisjonide esindajate arvamustes.

Üldiselt ollakse kriitilised mõjutusvahendite rakendatavuse suhtes. Kuigi paljudes komisjonides jäi kõlama hinnang „mõjutusvahendite seadus on hambutu” (16 komisjoni 26-st), siis täpsustavalt küsides selgus, et polegi nii kerge pakkuda täiendavaid mõjutusvahendeid. Seevastu komisjonides, kus pikka aega on toiminud kriitiline refleksioon (10 komisjoni 26-st) tõdetakse, et küsimus ei ole mitte niivõrd nendes mõjutusvahendites, mis põhimõtteliselt on head, vaid nende mõjutusvahendite rakendamise võimalustes ja protsessi jätkuvuses.

„Meetmete häda on selles, et rakendajat pole.” (Järva)

„Asi ei ole meetmetes, vaid selles, mis toimub meetme rakendamise eel, ajal ja järel.” (Tartu)

Siin erinevad komisjonid oluliselt istungieelse eeltöö tähtsustamise ja komisjoni rolli mõistmise poolest. Üheks äärmuseks on see, et eeltööd ei peeta vajalikuks või võimalikuks, teisel aga tehakse kõikvõimalik eeltöö.

Mida suuremat tähelepanu pööratakse eeltööle, seda vähem on määratav mõjutusvahend seotud suunamist ajendanud teoga ja seda rohkem lapse olukorraga tervikuna.

„See on meil pidev arutelu küsimus, et kuhu see piir tõmmata. Ühtepidi seadus nõuab: oli tegu – saab mõjutusvahendi. /.../ Aga oleme ikka hoidnud seda liini, et püüda aru saada, mis seal taga on. Ja seal neid põhjusi püüda reguleerida, et need laheneksid.” (Põlva)

„Me ei lähtu teost, vaid situatsioonist. /.../ Mõni väärtegu tundub raske asi. Aga tal on kodu toetus olemas, kooli toetus olemas, me ei hakka seal midagi erilist tuletama.” (Jõgeva)

Mõjutusvahendite kasutamist erinevate tegude puhul illustreerib tabel 2 lisa 5. Kindlasti puudub ühene seos teo ja mõjutusvahendi vahel, sest hästi toimiv komisjon lähtub eelkõige lapse olukorrast, mitte teo iseloomust. Paraku määrab mõjutusvahendi valikut ka võimaluste nappus. Siiski on huvipakkuv tabelist nähtav pilt mõjutusvahendite kasutamisest.

Enim mõjutusvahendeid määratakse koolikohustuse eiramise puhul. Ka erikooli suunatud on koolieirajate seas kõige enam. Viimane väide näitab siiski vaid tendentsi ja pole statistiliselt oluline. Programmidesse ja ravikuuridesse suunatakse märksa sagedamini sõltuvusprobleemidega noori ja siin on vajadus teenuse järele suurem kui võimalused.

Vahendeid napib just koolikohustuse kroonilise mittetäitmise puhul, kui on kuhjunud taustaprobleemid. Need on reeglina väga tõsised ja kompleksset lähenemist vajavad lood.

„Teatud juhtudel ei ole mõjutusvahendeid piisavalt. Kui näiteks kuritegu ei soorita, aga koolis ei käi, siis meil ei ole võimalik midagi teha. Puudu on vahelüli koolis. Koolis ei ole seda tasandusklassi. Hakkama ta ei saa, ta jääb sinna ripnema. Kukub välja. Koolid ei taha neid otsuseid vastu võtta. See on lisatöö neile. Õpilaskodusse satuvad need lapsed liiga hilja – kui ta on hakanud juba hulkuma, teinud vargusi. Siis õpilaskodu ei tahagi teda, talle pole seal kohta. Ma viiksin selle abi veel varasemasse ikka. Tegelikult hakkavad asjad juba kolmeselt. Kui probleem saadaks esmase sotsialiseerumise protsessis kätte, siis oleks hea.” (Lääne)

3.2. Hoiatus

Hoiatus on kõigi komisjonide töös kõige sagedamini kasutatav mõjutusvahend, kuid rakendamise viis ja tõlgendused erinevad oluliselt.

Üheks äärmuseks on ühe Tallinna komisjoni seisukoht, et hoiatus on liiga tõsine meede ja sellele peaks eelnema nõrgem ehk lihtsalt vestlus komisjonis. Põhjenduseks toodi, et on olukordi, kus tegelikult komisjoni kutsutu polegi milleski süüdi ja teda pole põhjust hoiatada. Sellise lähenemise esindajad usuvad, et hoiatusel on üsna suur mõju. Ilmekaimalt iseloomustab tõsist suhtumist hoiatusse kui mõjutusvahendisse Tartu komisjonis öeldu:

„Hoiatuse tegemine on omaette protsess, mis ei olegi niisama märgi tegemine, et hoiatati, ja asi tehtud. Sel juhul me peame teadma, et ta saab aru, mida see tähendab. See hoiatus iseenesest läheb rakendamisele sel juhul, kui oleme veendunud, et kõik, kes on kohale tulnud, on asjast aru saanud ja muud pole vaja.” (Tartu)

Teiste arvates on hoiatus naeruväärne meede, mis tekitab noores vaid irooniat ja üleolekut.

„Hoiatus on selline „las nad räägivad”, nad ei saa sellest tegelikult aru, kui sellele midagi ei järgne, et näiteks hoiatus erikooli suunamise eest. Siis ta hakkab võib-olla tajuma, et kui ta midagi teeb, ta võib-olla saadetakse ära.” (Lääne-Viru)

Hoiatust määratakse paljudel juhtudel samaaegselt teiste mõjutusvahenditega.

„Hoiatus on sageli üks mõjutusvahenditest ja sellega kaasneb veel midagi, kas üldkasulik töö või ...” (Hiiu)

3.3. Üldkasulik töö

ÜKT-d peab enamik komisjone kõige mõjusamaks mõjutusvahendiks.

„Ühiskondlikult kasulik töö on meie maakonnas üpris populaarne. Kuna ta on selline käegakatsutav asi.” (Lääne-Viru)

„Mõjutusvahendina on ta vast kõige mõjutusvahendilikum, mida väga sageli tunnetatakse kui karistust, kuigi me seda nii ei nimeta, kuid see on ikkagi üks asi, mida sa oma naha peal tunned ja sul on aega järele mõelda, miks sa seda teed.” (Tartu)

On ka neid, kes on kriitilised töö kasutamise suhtes kasvatuslikel eesmärkidel.

„Tegelikult olen ma veendunud – töö ei ole karistusvahend. Töö peab olema see, mis inimest toidab, elus hoiab; kui hakkame alaealist tööga karistama, on filosoofia vale.” (Järva)

Tundsime ka huvi alaealiste eelistuste kohta mõjutusvahendite valikul. Komisjoniliikmete kogemuste põhjal eelistavad noored ise ÜKT-d. Kuid nad pole enamasti nõus tegema tööd avalikult, kaaslaste nähes – siis tunnevad nad end häbistatuna.

„Toon näite noormehes, kes oli nõus vangi minema, aga mitte avalikus kohas, labidas pihus kõigi nähes töötama. Ta teeb siseruumis väga head tööd. Aga vahepeal ütles: „Ma lähen kinni, aga seda lund ma ei roogi.” (Järva)

On komisjone, kus välistatakse töö selline häbistav mõju.

„Kunagi pole nii, et me määrame talle tänavapühkimise seal, kus ta klassikaaslased mööda käivad ja naeravad. Töö peaks andma eduelamuse, see pole häbistamiseks.” (Jõgeva)

„Me rõhutame, et see pole tema häbistamiseks, ta saab sellega oma tegu heastada. Näiteks pargis pingi lõhkunud poiss parandab ja värvib selle pingi.” (Jõgeva)

Tekitatud kahju heastamist oma tööga just seal, kus pahandust tehti, peetakse soovitatavaks, kuid tihti pole see võimalik – kas on teost komisjonini möödunud liiga palju aega ja asjad ammu parandatud või ei soovi teine pool selle noorega tegemist teha, tema teeneid kasutada.

„Selliseid valikuid, mis mujal maailmas on, et see töö iseloom vastaks õigusrikkumisele – et roolijoodik läheb õhtul traumapunkti sanitarina ja võtab seal vastu neid, kes avariis on kannatada saanud – meil kahjuks pole. /.../ Ideaalis oleks see kuriteoga tekitatud kahju heastamine. Jah, aga kui meil siin poisid lõhkusid ühe kioski ja kui me seda heastamist omanikele pakkusime, siis nemad keeldusid sellest – nad polnud mingil juhul nõus. See on ka mõistetav, sest siin on nii isiklik seos ... Aga näiteks Tartu Kaubamaja, kes on pidevalt ohvriks, võiks seda küll teha.” (Tartu)

Palju oleneb selle mõjutusvahendi kasutamine ka töö iseloomust ja sobivusest. Kasvatuslik mõju tuleb esile ootamatutes kohtades nagu sotsiaalasutustes.

„Näiteks Jõgeva sotsiaalmajas käis üks noormees kappe värvimas ja ta tahtis seda ka hiljem teha. Talle meeldis see töö.” (Jõgeva)

Mõnikord on komisjon üles näidanud tõelist leidlikkust.

„Oli üks tore juhtum, kus tüdrukutel oli poiste pärast sekeldusi – tüdrukud läksid kaklema. Ja siis jõudsimme sotsiaaltöötajaga kokkuleppele, et neiu koos oma kaaslaste ja nende noormeestega teevad eakatele inimestele päevakeskuses ühe jõuluürituse. Ja me lubasime, et me kellelgi ei räägi, miks nad seda teevad. Tulemuseks oli väga kena pidu ja keegi ei saanud aru, miks nii kenad noored seda tegid.” (Rapla)

Sobiva töö leidmine ei ole üldjuhul kerge. Paremini sujub töö leidmine siis, kui komisjonil on hea koostöö omavalitsustega.

„Me palume, et igaks istungiks omavalitsus teeb alaealise perekonna iseloomustuse ja sinna lõppu kirjutab ka oma ettepanekud mõjutusvahendi kohta. Kui omavalitsus arvab, et tema tahab ja suudab seda organiseerida ja et see toob kasu, siis määramegi.” (Jõgeva)

„Igal pool ja igal ajal polegi võimalik seda ÜKT-d organiseerida. Suvel ja kevadel on lihtsam seda korraldada. Alati on tähtis selle valla valmisolek.” (Jõgeva)

Mitmel Tallinna linnaosal on hea koostöö Kuriteoennetuse Sihtasutusega Caritas.

„Põhiline koostöö on meil Caritasega. Nad on üritusi korraldanud, rula-rampi ehitanud. Caritase puhul on mitu asja: ta läheb sinna tööd tegema, talle määratakse tugiisik ja talle hakkab seal meeldima ja ta läheb sinna ka matkadele.” (Tallinn, Kesklinn)

Kui ÜKT-d peetakse üldiselt heaks mõjutusvahendiks, jääb ikkagi kestma mure sobivate tööde ja töö juhendamiseks sobivate inimeste leidmisega.

„Probleemiks on see, kust võtta inimesed, kes võtaks nad oma kaela peale, kes võtaks vastutuse. Sama teema on kriminaalhoolduses – ei jätku inimesi. MTÜ-d on ainukesed, kes võtavad, ja kirikud. See on ikkagi kohustus.” (Tartu)

„Kogu see seadus jääb ebamääraseks, kui pole neid inimesi. Näiteks ÜKT rakendamine on raskendatud, sest inimesi, kes seda korraldaks, jälgiks, teeks aruandluse, oleks lapse kõrval, on vähe. Koolis ju seda võrgustikku pole. Õpetaja on ikkagi väga koormatud. Kõik jääb nende inimeste peale, kes tunnevad võib-olla suuremat missioonitunnet.” (Rapla)

Tartu maakonna alaealiste komisjonis käidi välja järgmine idee:

„Kõigil riigiasutustel võiks olla kohustus korraldada teatud hulk ÜKT-d, mis määratakse kohtu või alaealiste komisjoni poolt. Näiteks piirivalveamet, kellel see ei tohiks olla väga keeruline. Praegu käib kõik isiklike tutvuste peal.”

3.4. Koolikorralduslikud mõjutusvahendid

Koolikorralduslikeks mõjutusvahenditeks on põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste eraldi klassi suunamine ja pikapäevarühma suunamine. Selle mõjutusvahendi puhul on suurimaks mureks, et nende meetmete hulk on väga piiratud ja puudub paindlikkus. Tegelikult probleemiks on see, et lapsed pole õigeaegselt leidnud neile sobivat õppevormi.

Hämmastavalt palju satub ikkagi neid, kes peaks õppima lihtsustatud programmi alusel ja kes hambad ristis ikkagi pressivad tavakoolis ja ei oska kuhugi minna. Juba mitu aastat nii. Ja õpetaja ei tunne ka probleemi ära. (Tartu)

Kui sellist probleemi nähakse juba Tartus, kus kõik erialaspetsialistid on kättesaadavad, siis mida arvata maakondadest, kus spetsialiste napib või mõnel erialal polegi?

Kahjuks puudub HTM-il täpne statistika, kuid üldine hinnang on, et suures osas koolidest pikapäevarühmi polegi. Siin on probleemiks kas pikapäevarühma rahastamine – tihti napib koolidel selleks ressursse – või segab selle mõjutusvahendi kasutamist koolibussi liikumisgraafik. Laps võib küll pikapäevarühmas olla, kuid sel juhul ei pääse ta enam koju.

Samas on komisjonid nõrдинud, et koolid lasevad probleemidel üle pea kasvada ja pöörduvad komisjoni siis, kui sekkumisega on juba lootusetult hiljaks jäänud.

„No mis ma talle ütlen aprillis, et katsu nüüd see kuu aega ikka ilusti koolis käia, kuigi sa enam midagi aru ei saa ja nagunii klassi ei lõpeta? Meie põhilisem probleem on: kui ta kaua koolis pole käinud, siis meie teda enam kooli ei saa. Tekib jõuetuse tunne.” (Põlva)

„No kõige kurioossem näide oli, et lapsel olid isegi õpikud kooli poolt ära võetud, et sa nagunii ei käi koolis, aga komisjoni saadeti kevadel.” (Jõgeva)

„Me küsisime, et mida tähendab individuaalne õppekava? No see on, et enam ei tohi kahte panna. See on kõik kunagi juba olnud. Ja nüüd on ka nii, et see, kes aru ei saanud, peab saama kahekordselt aru. Osalema tunnis ja siis järeltunnis, ja see laps, kes on niigi väsinud, peab tegema kahekordselt tööd, aga individuaalset tööd seal ei ole. Tegelikult individuaalselt talle keegi ei seleta.” (Põlva)

Korduvalt toodi esile koolisüsteemi paindumatust ja alternatiivide vähesust, aga ka suhtumise ja reeglite jäikust.

„... et kool oleks mitte üksnes haridusasutus, vaid ka kasvatusasutus, et kool oleks huvitatud sellest, mis sellest lapsest saab. Alustaks sellest, et ei pea olema mingit erilist diagnoosi, et saada endale lihtsam õppekava, et ei peaks läbima kõrgemat matemaatikat 9. klassis, et saada endale mingid töötamisoskused, vilumused ja kogemused.” (Tartu)

3.5. Spetsialisti juurde suunamine

See mõjutusvahend on väga suuresti sõltuv kohalikest oludest – spetsialistide olemasolust või kättesaadavusest. Kõige sagedamini vajatakse ja kasutatakse psühholoogi või psühhiaatri abi. Siin on eelisolukorras suurtes keskustes asuvad komisjonid. Üldjuhul on siis komisjonil ka kindlad koostööpartnerid, kellega töö sujub, näiteks mitmel Tallinna komisjonil on selleks Asula tänava tugikeskus ja Lõuna-Eesti komisjonidel Tartu laste tugikeskus.

„... kõige sagedamini psühhiaatrile ja psühholoogile. Sinna ise ei julgeta pöörduda, kuigi on kohutav psühhiaatri vajadus – depressioonid, tähelepanu defitsiit. See on kas vanema hoolimatus või hirm. Institutsionaalselt on see üks väheseid võimalusi, kus vanemat saab kohustada psühhiaatrile minema. Samas sundkliendi puhul on kasutegur suhteliselt väike. Seega on oluline, et laps ja vanem tunnistaksid, et on vaja minna.” (Tartu)

Samas on lastepsühhiaatri olemasolu maakonnas pigem erand kui reegel (lastepsühhiaater on psühhiaatrite seltsi andmeil seisuga veebruar 2006 viies maakonnas, lisaks on kahe maakonnas psühhiaatrid, kes töötavad lisaks täiskasvanuile ka lastega). Kui spetsialist asub hoopis teise maakonna keskus, on perel väga raske leida raha ja aega, et sinna pöörduda, liiati pole ühekordsest visiidist reeglina kasu loota – spetsialisti abi on pikaajaline protsess.

Selle mõjutusvahendi määramisel on raskuseks ka lapsevanema eelarvamuslik või lausa eitav suhtumine. Ta ei taha tunnista probleemi, tunneb end ja oma last sildistatuna, kui soovita- takse psühhiaatri konsultatsiooni. Siin on väga suur töö ära teha ühiskondliku arvamuse kujundamisel ja lapsevanemate koolitamisel.

Kõige paremas olukorras on need komisjonid, mille koosseisus on psühhiaater või psühho- loog. Siis teeb spetsialist, keda laps komisjonis näeb kui heasoovlikku ja abivalmis inimest, ettepaneku kohtuda tema kui asjatundjaga ja asjad laabuvad üldjuhul tõrgeteta.

„Meil on tohutult hea – maakonna ainuke lastepsühhiaater on meie komisjoni liige. Ta näeb neid juhtumeid nii enne kui pärast. Kui on vaja, saame kohapeal kellaaja kokku leppida.” (Järva)

Sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja või noorsoopolitseiniku poole suunamist kasutatakse harvem, kuid ka selline kogemus on olemas.

Noorsoopolitseiniku või sotsiaaltöötaja juurde saatmine – see on omamoodi käendus, oleneb sellest, kellega tal on hea kontakt ja saab südamest südamesse rääkida. (Tartu)

Ka siin on komisjonide võimalused väga erinevad. Kui Jõgeva maakonnas on lastekaitse- töötaja juba peaaegu kõigis omavalitsustes, siis tavaliselt on lastekaitsetöötaja vaid kõige suuremates omavalitsustes. Ülejäänud omavalitsustes on partneriks ainus sotsiaaltöötaja, kes on sunnitud tegelema kõigi valla sotsiaaltöö sihtrühmadega. Teisisõnu: puudub igasugune inim- ja ajaressurs, et tegelda preventiivse tööga või teha järelhooldust. Lastekaitsetöötaja osalus protsessis peaks olema protsessi loomulik osa, mitte eraldi mõjutusvahend.

3.6. Käendamine

Seda mõjutusvahendit peetakse olemuselt väga heaks, kuid seda ei õnnestu kasutada, kuna väga raske on leida käendajaid.

„Kaks käendust oleme nende aastate jooksul kohaldanud ja selle tulemusel võiks öelda, et see on üks paremaid variante, kui lapse kõrval oleks üks täiskasvanu, kes temaga räägib, juhendab, õpetab. Aga meil ei ole jällegi neid inimesi, kes vabatahtlikult tahaks sellist kohustust endale võtta, me ei leia neid kuidagi.” (Lääne-Viru)

„... käendusega on niimoodi, et /.../ me ei suuda leida sellele konkreetsele alaealisele sobivat täiskasvanut, kes oleks valmis temaga tegutsema, neil peab olema ka klapp omavahel ja nad peavad olema teineteisele vastuvõetavad.” (Hiiu)

On viidatud ka käendaja suurele vastutusele ning rolli ja vastutuse määratlematusele.

„Tegelikult ei ole paika pandud, mida käendaja tegema peab, millise määrani ta vastutab. Me ei saa vanemate vastutust täiesti ära võtta, aga käendajal ilmselt tekib ju mingi vastutus, mingid kohustused, siis võtab ta iseendale suure vastutuse. Iseasi, mis paberile kirja on pandud, kuid enda peas ja südames võtab ta selle vastutuse suhteliselt tõsiselt. Kui ta seda ei tee, siis ta tegelikult ei hakkagi käendajaks, mina arvan.” (Lääne-Viru)

„Ükski pedagoog ei taha endale sellist vastutust võtta.” (Ida-Viru)

Samas on Põhja-Tallinna komisjon, kus ainsana on käendamist kasutatud üsna suurel osal juhtumitest, leidnud täiesti teistsuguse lähenemisenurga ja määranud käendajaks sellesama lapsevanema, kes oma kohustusi pole täitnud. Siin on eelduseks arusaam, et selline kohustus suurendab vanema vastutustunnet ja paneb ta tegutsema.

3.7. Lepitamine

Lepitamise suhtes on kõik komisjonid üksmeelel, et sellisena ta ei saa toimida, sest kui alaealise probleem jõuab komisjoni, on juhtumist juba liiga palju aega möödunud ja lepitamine ei toimi. Nii ollakse üksmeelel, et lepitamine peaks toimuma võimalikult kohe pärast vahejuhtumit, ilmselt siis politsei poolt.

„Me oleme seda ettepanekut korduvalt teinud. Soomes ongi see kohtueelne. Kui on lõhutud või tehtud kahju, toimub kohe lepitamine ja asi ei liigu siis edasi.” (Jõgeva)

„Kui on kahju tekitatud, siis võib olla, et kahjukannataja on oma aknad juba ette pannud või kui kaks on vihavaenlased ja üks on teise läbi peksnud, siis kui on kaks-kolm kuud möödud – siis veel andeks paluda? Lepitamine peaks olema võimalikult kohene ja minu teada see teistes riikides ka nii on. Asjad, mis on lepitamise käigus lahenedud, need ju enam kohtusse ei lähe? Aga meil, kui prokuratuur on läbi vaadanud, siis veel lepitame – see on tõesti ebaloogiline.” (Põlva)

Erandina on Jõgeva komisjon kasutanud lepitamist juhtudel, kui on vaja lepitada õpetaja ja õpilane. Sel juhul kasutatakse koolipsühholoogide abi.

3.8. Sotsiaalprogrammidesse suunamine

Kõige sagedamini kasutatavad programmid on suvised laagrid, heal juhul seikluskasvatuse või ka sõjaväelise sisuga. Mõned komisjonid loevad programmideks ka vabaaja tegevusi, teised seevastu on kriitilised ja väidavad, et tõelist sotsiaalprogrammi kogu oma süstemaatilise lähenemise ja mõju hindamisega üldjuhul ei eksisteerigi.

Selle mõjutusvahendi kasutamise kasutegurit peetakse suureks, kui need programmid on pikemaajalised. Siin on komisjonide võimalused olenevalt asukohast väga erinevad. Maapiirkondades raskendab programmide elluviimist transpordiprobleem.

„Muidugi võib vallakeskuses teha mingi vägeva programmi, aga lapsed on kaugelt ja nad ei saa tulla.” (Lääne-Viru)

„Praegune suund on, et mingi suts ja valmis. Palju õigem oleks, kui oleks püsivad tegevused. Selle alaealisega on ju vaja pidevalt tegeleda.” (Jõgeva)

Samuti on siin väga raske leida motiveeritud inimesi, kes ikka ja jälle on valmis selliseid projekte kirjutama ja juhtima.

„Kindlasti ja lõpmata hästi läheksid poistele need seiklusmatkad, aga ei ole, kes käivad, kes seal ees oleksid. Teades ka seda materiaalselt tagapõhja. Noh, kindlasti nad läheksid, kui seal oleks palju tegevust.” (Lääne-Viru)

Programmidesse suunamist takistavaks teguriks on ka ebakindel rahastamise süsteem (ptk 4). Samuti ei olda rahul nende raamidega, milliseid projekte on lubatud rahastada.

Kui Jõgevamaal oli väga positiivne kogemus projektist, mis tegeles kooliprobleemidega laste etteõpetamisega ja aitas luua lapsele eduelamuse, siis tänaste reeglite järgi selliseid projekte enam ei rahastata.

„Meil on praegu selline situatsioon, et seaduse järgi me ei saa maksta koolile, et ta aitaks sel õpilasel toime tulla – teda ette või järele õpetada. Ministeerium ütleb, et me ei tohi maksta põhitegevuse eest. Mulle tundub, et toimub raha mittesihotstarbeline kasutamine. Seal, kus seda raha kõige rohkem oleks vaja kasutada, seal me ei tohi kasutada. Sest põhiprobleem on – need lapsed ei saa koolis tunnustust ja siis nad ei saa järje peale. Ma ei usu, et see laps, kes on maha jäänud, suudaks ise sellest olukorrast välja tulla. See on meie süsteemi viga, et need, kes saavad hakkama, neid õpetatakse ja teised peavad ise hakkama saama. Tal on märk küljes ja keegi ei taha temaga tegeleda.” (Jõgeva)

Mitmes komisjonis võrreldi komisjonide süsteemi kriminaalhooldussüsteemiga ja toodi esile viimase eeliseid: võimalus järjepidevalt individuaalselt töötada. Näiteks Belgias kohtub täiskasvanu lapsega kord nädalas ja nende kohtumiste mõte on luua lapsele eduelamus ning juhendaja ülesanne on mõelda läbi, mil viisil laps saaks eduelamuse.

„Eestimaal on see kriminaalhooldus väga positiivne süsteem. Meie küll töötame alaealistega hullupööra, kuid tegelikult peaks olema täiskasvanu, kes temaga töötab individuaalselt. Belgias nad kord nädalas käivad tema juures – nii et lapsed saavad aru, et see on selle täiskasvanu roll. Ka meil võiks asi selles suunas minna.” (Jõgeva)

„Mina kui kriminaalhooldaja olen öelnud: miks te saadate 16–17-aastaseid alaealiste komisjoni – saatke parem meile. Meil on täiesti head võimalused nendega pikaajaliselt – nii aasta – tegeleda ja tulemused on head.” (Järva)

Mitmetes komisjonides viidati sellele, et puudu on sellistest sotsiaalprogrammidest, mis poleks lühiajalised ja mis annaksid noorele vajalikke sotsiaalseid ja praktilisi oskusi.

„Puudu on sotsiaalprogrammidest, kus noor saaks rollimängude läbi õppida tegelikult õiget käitumist. Me siin räägime talle, et see, mida sa teed, on vale, kuid tal pole seda teadmist õigest käitumisest. Vaja oleks õppimisprogramme, näiteks kuidas oma viha vaos hoida, kuidas konflikte lahendada.” (Võru)

3.9. Erikooli suunamine

Erikooli suunamine kui kõige karmim mõjutusvahend sai kõige suurema kriitika osaliseks just protsessi keerukuse ja kohtade puudumise tõttu.

„Seaduse poole pealt mulle veel ei meeldi erikooli suunamise lugu. Ainuke tõeliselt mõjus mõjutusvahend, võiks öelda – kõige rangem, aga selle elluviimine on nii keerukaks aetud. Selle lapse sinna saamine ja vastuvõtmine, see protseduur on nii pikk ja lohisev ja selle aja jooksul laps ei käi rõõmsalt koolis ja ei hoidu uutest pahandustest, nii et see teeb kahju lapsele.” (Võrumaa)

„Kui meil on seadusesse sisse kirjutatud võimalus saata noor erikooli, siis tegelikult see võimalus praktiliselt puudub ja meil puuduvad mehhanismid, et see seadus toimima panna. See on palju enam ebamugavust ja nõutust tekitav probleem kui see, et miski peaks olema kardinaalselt teistmoodi. Näiteks kui meil on vaja noor saata erikooli, siis mulle öeldakse: „Sel aastal me enam kedagi vastu ei võta- saatke järgmisel aastal.” No see on täitsa nonsenss. Kuidas oleks, kui vangla teataks kohtule: „Meil on vanglas kohad täis, ärge sel aastal enam kedagi süüdi mõistke!” (Tartu)

„Erikooli suunamine on natuke bürokraatlik – kõigepealt broneerimiskiri, siis kohtukiri, siis suunamiskiri. See võtab kuu aega. Broneerimine ja suunamine võiks olla ühes, kohapeal.“ (Tallinn, Mustamäe)

„Siis on see erikooli suunamine kohtu kaudu. Kui me selle otsuse teeme, siis on meil piisavalt fakte ja me ei tee seda põhjendamatult ju. Ja kohus lükkab tagasi. Kohus annaks nagu võimaluse, kuid tegelikult annab karistamatuse tunde. Laps teab, et meie selle otsuse tegime ja siis tuleb kohtu otsus, et ei, jätkka samas vaimus. Aga seda on näha olnud, et kes niimoodi jäävad, need lähevad põhja.“ (Valga)

„Mis puudutab seda erikooli suunamist, võiks olla sellised vahepealsed perehoolduskeskused või internaatkoolid – see ei peaks olema nii keeruline ja käima läbi komisjoni. Mõni asi võiks käia operatiivsemalt, läbi omavalitsuse.“ (Põlva)

Arvati ka, et erikooli suunamise põhimõtted ja võimalused peaksid olema koordineeritud.

„See peaks olema vabariiklikult koordineeritud. Mõni komisjon saadab sinna väga kergekäeliselt ja meie ei saa saata, sest kohti pole.“ (Jõgeva)

Suhtumine erikooli saatmisse ja kogemused sellest on erinevad.

„Erikooli oleme püüdnud saata nii vähe kui võimalik. On kuulda, et Kaagveres on süsteem läinud inimlikumaks, kuid Puiatu ja Tapa on siiski sellised, et kes sinna lähevad, tulevad seal välja palju hullemana.“ (Tallinn, Kesklinn)

Väga teravalt nähakse vajadust erikoolide diferentseerimise järele.

„Mis on meie suur puudus, et nende erikoolide puhul pole mingeid alternatiive. Tudengid meil uurisid siin seda vägivalda ja kõike. Kõik pannakse ühte patta. Jah, on hea, et see erikool on, et isoleeritakse mingiks ajaks ära, aga kui sa tead seda seltskonda ja kõike, mis seal ootab... Et oma punt on juba ees ja saavad seal jälle kokku ja elavad lõbusat elu edasi. Oleks mingid väiksemad koolid. Soomes ja mujal on sellised olemas, asuvad täiesti eraldi, erinevates kohtades – nii 12 last. Oleks selline poolkinnine variant.“ (Tartu)

„Erikoole võiks diferentseerida: rangem ja veidi liberaalsem.“ (Tallinn, Kesklinn)

Korduvalt esitati ka väide, et puudub võimalus erikooli kui meetme rakendamiseks vaimse arengu või vaimse tervise probleemidega lapse puhul.

„Me ei saa tihti saata õpilasi erikooli seetõttu, et neil on vaimse tervise probleem – psühhiaater paneb neile välja „sügav depressioon“ ja selle tõendi alusel ei saa saata. Meie lapsed on väga haiged. Sellist last, kellel on need tingimused täidetud, et kriminaalasi ja vaimselt terve, annab otsida.“ (Jõgeva)

Laste hinnangud erikoolile on erinevad. Komisjoniliikmete hinnangul on lapsi, kes paluvad võimalust erikoolis jätkata, et lõpetada klass ja hoida eemale kas kodu probleemidest või halbade sõpradest. Ilmselt tuleks erikoolis viibimise tähtajad seostada kooliaastaga, sest kui näiteks noorel lõpeb märtsis-aprillis erikoolis viibimise tähtaeg, jääb klass lõpetamata.

„Muide, õpilased, kes seal on, tahavad seal jätkata. Meil on jälle üks tüdruk, kes sellise palvega pöördus. Ma pean sellega kohtusse minema. Seda me ei tee iga kord, kuid kui me näeme, et kodus tal ei ole toetust ja koolis ka ei ole ja seal ta õpib – meil on mitu sellist edulugu, et seal ta lõpetab klassid.“ (Jõgeva)

„Praegu on ka erikoolid muutunud ja mõnele sobib see distsipliin ja mõni vajab keskkonnavahetust.“ (Tallinn)

Väga suureks probleemiks peetakse seda, et erikoolid ei taga alaealiste kohalolekut ja ka ei vastuta loata äraoleku eest – sageli ei saa alaealiste komisjon isegi infot, et nende suunatud noor järjekordselt erikoolist jooksus on.

„See on väga suur probleem, et osa neist on jooksus. Täiesti reguleerimata on see, kes neid püüab jne. Vastastikku käib palumine ja kauplemine. Täna käisin Kaagveres – 48 last on kirjas, kohal oli 21.” (Tartu)

„Meetmetest tuleks üle vaadata erikooli suunamine. See aeg, millal nad sinna tegelikult jõuavad ja see aeg, millal nad jooksus on, tuleks juurde lisada. Kui laps on vaheajal, siis ta on vaheajal, aga kui ta on kuude kaupa jooksus, siis see aeg tuleks juurde liita.” (Lääne-Viru)

Üldjuhul erikool küll helistab komisjoni, et noor on jooksus, kuid mitte alati. Sõltub omavalitsusest, kuidas edasi toimitakse.

„Kool ikka helistab ja ütleb, ja kus on head politseinikud, seal püütakse kinni. Tartu omad ei ole nii head. Meie oma ütleb: see ei ole nende ülesanne, see on omavalituse ülesanne. Mina jälle arvan seadusest lähtuvalt: kui mõjutusvahendi kohaldaja on kool, siis peaks kool sellega tegelema. No nemad ka ei suuda. Kool ei saa minna Tallinnasse neid taga otsima.” (Tartu)

Lahendamata on ka küsimus, kes ikkagi toimetab alaealise erikooli.

„Kui pere ei tule toime, siis peaks kohaletoimetamine olema eestkostetasutuse ehk omavalitsuse ülesanne. Samas võib transport olla ka politsei ülesanne. See on täiesti reguleerimata. Meil on aastas ca 20 sellist asja ja kõik käib nii, kuidas konkreetsel juhul sobib – viimane kord rääkis kohtunik töökohalt auto ja käisimegi õhtul peale tööd ära.” (Tartu)

Ebaselge on erikoolist koolivaheajale lubamine. Siingi lähevad komisjonide arvamused lahku: ühelt poolt arvatakse, et komisjon on see, kes vastutab lapse vaheajale lubamise eest:

„Kui ta on komisjoni otsusega erikooli suunatud, siis pole selge, kuidas nende laste vaheajale lubamise eeskirjad on /.../ Kool püüab pühadeks maja tühjaks saada. Aga mis temaga linnas peale hakatakse? Ja siis peaks ju komisjonilt taotlema seda nõusolekut, kui ta on komisjoni otsusega sinna määratud. Ja teine asi: ta peaks jääma siin politsei järelevalve alla, kui ta tuleb territooriumilt ära. Tal peab olema mingi kohustus. Ta tuleb ju kasvatusasutusest, mitte vanaema juurest maalt. Siin on asjad viltu.” (Tallinn, Kristiine)

Teisalt rõhutatakse kooli vastutust:

„Erikoolist vaheajale lubamine peaks olema selgelt reguleeritud. Ma ei leia, et komisjon peab olema see otsustaja ja vastutaja koolivaheaja osas. Laps on saadetud erikooli ja see on nüüd selle kooli rida...” (Narva).

Kõigest eelnevast lähtudes ei hinnata erikooli kui mõjutusvahendi toimet just kõrgelt.

„Ma näen, et see mõte kaob ära. Kui mõte on selles, et ta ei soorita õigusrikkumisi ja täidab koolikohustust, siis nüüd on vastupidi: ta jookseb sealt ära, siis on näljas ja sooritabki uusi rikkumisi. Ka koolis ta ju ei käi. Sel moel kaob mõte päris ära.” (Tartu)

3.10. Kohustus elada vanemaga

Kohustust elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või lastekodus kasutatakse mõjutusvahendina harva ja seda ka ei kommenteeritud. Kui hulkumise probleemid on tekkinud, on lapsel reeglina kodus paha olla ja vanem ei suuda last kodus viibima sundida. Lastekodu on komisjonidele reeglina kehv koostööpartner – ka tema ei suuda kohustuse täitmist tagada.

3.11. Komisjoni initsiatiivil rakendatavad meetmed

On komisjone, kus töötatakse paindlikult ning olukorrale adekvaatselt reageerides jäetakse mõnikord ka mõjutusvahend määramata.

„On juhtumeid, kus noor polegi nagu süüdi ja me sel juhul piirdume asja arutamisega – me ei määra ka hoiatust sel juhul.” (Tallinn, Kristiine)

Komisjonid on lisaks alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatule kasutanud ka muid meetmeid, eriti koolikohustuse mittetäitmise korral.

„Kui on mõni noor inimene, keda väga tahame usaldada, kasutame katseaega. Ütleme: sul on jäänud veerandi lõpuni kuu aega, kui kuu pärast pole asjad paranenud siis ei toimu enam arutelu, vaid kohe Vastseliina suunamine.” (Tallinn, Kesklinn)

„Laps on pidanud tunnistust käima näitamas alaealiste komisjoni sekretärile, mis ei ole ka nagu meede, aga me kasutame.” (Lääne-Viru)

Mõni komisjon on rakendanud käitumispäevikut (Pärnu linn, Põhja-Tallinn), mille koolikohustuse mittetäitja iga koolipäeva lõpul kooli sotsiaalpedagoogile või klassijuhatajale allkirja vastu ette näitab. Seda rakendatakse nii selleks, et noor oleks sunnitud koolis viibima koolipäeva lõpuni, kui ka selleks, et kuna sinna on fikseeritud ka koduülesanded, siis neile saab toetuda juba näiteks päevakeskuse töötaja.

Komisjonid on püüdnud toetada laste vaba aja sisustamist, kuid ka siin on maapiirkondades takistuseks lapse kauge elukoht.

„Lapsed, kes elavad eemal – tal on pärast tunde vaja jõuda bussi peale, et otse koju jõuda, mitte minna aktiivselt kuhugi midagi tegema. Ta ei saagi minna, sest hiljem ei lähe enam ühtegi bussi, et ta koju saaks.” (Järva, Jõgeva jt)

Ilmselt sõltuvad valikud komisjoni eelistustest, kuid kindlasti ka võimalustest. Hea tahtega toetada laste vabaaja tegevusi hakkas silma Tallinna Kesklinna komisjon, kus on toetatud paljude laste osalust spordi- ja huvialaringides. Uusi võimalusi on loonud koostöö mentorlusprogrammiga, mille käigus kaasatakse noored mitmekülgsesse tegevusse ja motiveeritakse neid positiivseteks muutusteks.

Positiivse kogemusena toodi Jõgeval esile nüüdseks lõppenud etteõpetamise projekt ja Adavere kooli rahuklass.

Komisjoni kaudu on mõni laps saanud endale uue kodu ja kasuvanemad (Põlva), mõne lapse tervisehäda on üles leitud ja ta on arstiabi saanud, mõne lapse puhul on aga teadvustatud, et tema koolist puudumise taga oli jalanõude puudumine, sest ema on töötu. On peresid, kes abi ei otsi, kuid komisjonis tekkinud hea kontakti alusel pöörduvad hiljemgi abi järele.

3.12. Vajalikud lisamõjutusvahendid

Kõige tihedamini nähti vajadust leida võimalusi psühhosotsiaalselt ohustatud lastele põhihariduse saamiseks. Selleks rõhutasid praktiliselt kõik komisjonid vajadust internaatkoolide või õpilaskodukohtade järele üldiselt ja lisaks eraldi ka käitumishäiretega lastele.

„Õpilaskodu on hea meede, kuid meie lapsi nad ei võta. Üks võimalus on, et teha sinna kooli, kus on õpilaskodu, ka kasvatusraskustega õpilaste klass, noh nn „Tootsi klass”. See oleks suur asi, kui saaksime õpilaskodusse suunamise kui mõjutusvahendi.” (Jõgeva)

„Õpilaskodude järgi on tohutu vajadus – 80% meie probleemsetest lastest, kes komisjonis käivad, on peredest, kes /.../ ei taga oma laste kooliskäimist, ei tunne huvi. Kui oleks võimalik saata need lapsed nädalakodusse, tagada regulaarne kooliskäimine, elementaarne distsipliin, et nad saaksid mingi positiivse kogemuse. /.../ Meil on kogemus: mitu last, kellel muidu oleks jäänud põhikool lõpetamata, said sellega hakkama ...” (Järva)

„Õpilaskodudega koolid on täiesti tavakoolid, kuid need, kes sinna lähevad, on ikkagi oma probleemidega. Nad on keerulise saatusega. Vähemalt esimestes neist olen kohanud ebaprofessionaalsust. Ja siin tekibki see küsimus: kas oleks võimalik tekitada selline erikooli ja tavakooli vahevariant, kus need probleemidega lapsed saaksid intensiivset treeningut sotsiaalsetes oskustes. Kus neil oleks oma käelisi ja füüsilisi oskusi võimalik rakendada. Oleks võimalik teistmoodi õppekava rakendada ja kuhu oleks võimalik ka sunniviisil saata neid, kes juba põlvkondade vältel vaevlevad toimetulematutes, et nad saaksid ühe õppeaasta vältel mingisuguse tugeva distsipliinitunnetuse ja teadmise, mida elus üldse peab tegema peale mittemidagitegemise.” (Tartu)

“Selles koolis ei tohiks olla mingid massid. Stockholmis oli 15 õpilast, rohkem ei võetagi, ja personali 30. Meil jääb see kõik raha taha...” (Saare)

Tallinnas on väga vaja eestikeelset õpilaskodu – seda töid esile kõigi Tallinna linnaosade esindajad. Mustamäe lastekodu juures asuv pereabikeskus ei täida seda funktsiooni, sest sinna sattumise eeldus on koolikohustuse täitmine. Keskusel pole ka inimesi, kes saaksid koolikohustuse täitmist toetada.

Teiseks peeti tähtsaks eelkutseõppe võimaluste laiendamist noorematele ja vähema haridusega noortele. Üldiselt ollakse väga rahul Vana-Vigalas võimaldatava eelkutseõppega, kuid sinna võetakse alates 17. eluaastast ja kas kaheksandasse või üheksandasse klassi. Kuna põhikooli katkestajate hulk kasvab ja nooreneb, on äärmiselt oluline siduda need noored ikkagi ühiskonnaga, anda neile võimalus siseneda tööturule.

„Võiks luua neid võimalusi, et see eelkutseõpe hakkaks veel varem peale. Peale kuuendat-seitsmendat klassi.” (Tallinn, Kesklinn)

Kuna koolikorralduslike meetmete loend on väga lühike, soovitakse siin lisameetmeid:

„Minu meelest võiks olla midagi sellist nagu „Muud pedagoogilised võtted”, mis annaks sellist mänguruumi, sest mõnedel juhtudel oleks vaja teistsugust lähenemist.” (Hiiu)

„Muude pedagoogiliste meetmete“ hulka võiks arvata näiteks eelmises alapeatükis nimetatud käitumispäeviku täitmist.

„Paindlikkust suurendaks ka see, kui oleksid ka soovituslikud mõjutusvahendid, need oleks samuti toimikutest leitavad ja lähtuks lapse konkreetsest olukorrast.” (Hiiu)

Kolmandaks toodi praktiliselt kõigis komisjonides esile vajadus meetmete järele, mille abil panna vanem vastutama oma lapse saatuse eest.

„On väga kurb, et kui varem saime vanemaid korrale kutsuda, siis nüüd puuduvad selleks võimalused. Me tegime küll vastava ettepaneku, kuid sotsiaalministeerium vaidles vastu. Mingi sanktsioon ikkagi peaks olema vanemate osas, et neile ka vastutus panna. Näiteks Taanis oli lastetoetuse saamine kokku pandud koolikohustuse täitmisega. Kui laps ei käinud teatud perioodil koolis, siis vähendati lastetoetust.” (Tartu)

„Palju on peresid, kus on näha, et pole võimalik trahvi määrata, kuid on neid, kes on aastaid Soomes töötanud, neile tuleks panna kõvad trahvid peale.” (Tallinn, Kesklinn)

Jõgeva maakonna komisjoni esimees Jüri Ginter:

„Meie seaduse pole kindlalt selge, mis on lapsevanema kohustus. Peaks olema lapsevanema kohustus näidata oma last regulaarselt perearstile – kui ta ei näita, on võimalik minna kohtusse. Väga raske on tõestada vanema hoolimatust. See oleks üks konkreetne asi, siis hakkaks asjad liikuma. Teine asi, kus ma näen arenguruumi koostöös perearstiga, on, et neil oleks kohustus informeerida, kui sellisesse peresse on laps sündimas – et siis juba eelnevalt saaks otsida tugiisikuid jne.” (Jõgeva)

Teisalt juhiti tähelepanu ka sellele, et kui küll töötatakse lapsega, kuid samas puudub võimalus pere mõjutamiseks, on lapsel väga raske muutuda:

„Kui laps saadetakse erikooli, aga lapsevanematega ei tööta vahepeal keegi, ja kui see laps tuleb tagasi, ta satub samasse keskkonda, ja kui ta mõtleski vahepeal, et nüüd ma muudan, siis tules samasse keskkonda, kus need probleemid pole muutunud ja vanemad ei suuda ... Ja miks ta meile tuleb ringiga tagasi, on see, et vanemate kohustus ja osa selles protsessis on täiesti kõrvale jäänud. Lastega ju ikka tegeldakse ja minu meelest tuleb võimalusi juurde, kuid vanemate kohustus ja osa selles protsessis on täiesti kõrvale jäänud. Kui Soomes laps võetakse õpilaskodusse, siis tegeletakse ka vanematega, aga meil ei tehta midagi.” (Põlva)

Veel osutub probleemiks vanema vastuseisu ületamine.

„On olnud juhul, kus tahtsime suunata last sotsiaalprogrammile narkootikumidest võõrutamisele. Laps nõustus, vanem keeldus.” (Tallinn, Lasnamäe)

Kuna mitmete meetmete puhul tuleb komisjonil saada nõusolek nii lapselt kui tema vanemalt, siis sageli sõltub otsuse elluviimine komisjoniliikmete veenmisjõust. Vanem saab takistada ka juhul, kui tema otsus või tegevus ei lähtu lapse huvidest – näiteks õpilaskodusse suunamisel või spetsialisti juurde minekul. Samuti on vanemad kaitsnud last erikooli suunamise eest, hankides pabereid meedikutelt, kuid hiljem alaealine sooritab veel rängema teo.

„Vanema suvast sõltub meetme rakendamine. Meil on näide emast, kes ei lubanud lapsi internaatkooli saata ja tänaseks on lapsed lootusetult hukas. Ta tahtis lastetoetust säilitada. Vaat siin tulekski seadusandlus ringi teha: teatud tingimustel tuleks otsustusõigus anda professionaalidele. Lapsed on ikka päris palju tuluallikas.” (Järva)

„Eriti keeruline on olukord neil juhtumitel, kui vanema keeldumise põhjus on vanema vaimse tervise probleem. Sel juhul vajab laps eriti kaitset oma vanema suva eest.” (Tallinn)

On viidatud ka kohtunike seisukohale, mis viitab ema inimõigustele, kuid samas jäävad lapse õigused kaitseta.

3.13. Hinnang tagasisidele mõjutusvahendite rakendamise kohta

Enamasti on tagasiside saamine komisjonide töö kõige nõrgem kül. Siin on põhjuseks nii inim- kui ajaressursi puudumine.

„Tegelikult võib öelda, et tagasiside või järelevalve meetme kohaldamise üle on meie komisjonis üks nõrgemaid külgi. Ja me oleme sellest ise aru saanud juba ammu tegelikult. Puhtfüüsiliselt ei ole jaksu teha seda järelevalvet kõigile.” (Lääne-Viru)

Siin võib teistele eeskujuks seada Jõgeva komisjoni, kus regulaarselt kord kvartalis küsitakse tagasisidet kõigilt omavalitsustelt. Ilmselt aitab siin kaasa ka asjaolu, et komisjoni sekretär on poole kohaga maakonna lastekaitse spetsialist – selline rollide ühendamine loob eelduse mitmekülgeks koostöök omavalitsustega. Teine oluline eeldus selliseks koostöök on partnerite olemasolu omavalitsustes. Kui omavalitsustes lastekaitsetöötaja puudub, ei ole mõeldav kogu järelevalve panna kohustuseks valla ainsale sotsiaaltöötajale.

Kõige lihtsam ja konkreetsem on tagasiside saamine ÜKT puhul. Siin rakendatakse kas lepinguid või erilisi suunamiskirju, mis ka komisjoni hiljem tagastatakse.

Kõige problemaatilisem on tagasiside saamine psühholoogidelt ja psühhiaatritelt. Sageli viitab spetsialist isikuandmete kaitsele ega anna tagasisidet isegi selle kohta, kas alaealine käis vastuvõtul ja kas ta vajab abi.

Samas on haridusministri määrusega sätestatud, et spetsialisti juurde suunamisel väljastab komisjoni sekretär suunamiskirja, milles on märgitud alaealise vestlusele suunamise põhjused ja küsimused, millele alaealiste komisjon soovib spetsialistilt vastust saada; pärast vestlust väljastab spetsialist alaealise seaduslikule esindajale alaealiste komisjonile edastamiseks vastused esitatud küsimustele.⁶ Lastekaitsetöötajad on korduvalt viidanud vajadusele, et tööks olulised andmed peaksid olema kättesaadavad kõigile lapsega töötava võrgustiku liikmetele.

Spetsialistide konsultatsioonile suunamise küsimuses on komisjonide kogemused väga erinevad. On komisjone, mille koosseisus on psühhiaater – neil on olukord kõige lihtsam, sest kokkusaamise saab kokku leppida otse komisjonis ja ka tagasiside komisjonile toimib.

Mõnes komisjonis on küsimustik spetsialistile ja oma koostööpartnerid – spetsialistid, kes püstitatud küsimustele ka vastavad. Kui maakonnas pole lastepsühhiaatrit, on kogu vastutus spetsialisti juures käimise eest vanemal, kes sageli ei tule toime ega anna ka tagasisidet.

Väga keeruline on olukord koolikohustuse mittetäitjatega. Kui komisjonil on hea koostöö kooli sotsiaaltöötaja või psühholoogiga, siis tagasiside toimib väga hästi, kui aga selliseid spetsialiste pole ja pedagoogide koostöövalmidus on väike, ei pruugi komisjoni laekuda infot, et alaealine pole muutnud oma kooliskäimise harjumusi.

„Koolide tagasiside komisjonile on kahesugune: sõltub palju koolijuhi hoiakust. On neid koole, kes teevad hästi tihedat koostööd ja leiavad, et iga lapse puhul ei tule seda tulemust kohe. Mõne lapse puhul on kasu ka kohe näha. Mõned õppeasutused leiavad, et see on jama ja ajaraiskamine ja kõige õigem oleks panna kohe erikooli või vanglasse.” (Võru)

Probleemina nähakse ka seda, et kui erikoolist kogukonda suunatu oli varem aasta vältel komisjoni järelevalve all, siis praegu sellist järeltööd pole.

„See on väga pahasti, et kui varem laps, kes tuli erikoolist, siis ikka aasta aega keegi oli talle toeks. Aga praegu nad jäävad omapäi ja kes on nõrgem, siis tulevad kohe narkootikumid ja kõik muu. Mingi seaduslikult tagatud tugi peaks olema, kui kodu ei ole.” (Tartu)

Kas mõjutusvahendi kasutamise efektiivsuse hindamine on võimalik?

Kui esialgu seati uurimuses ülesandeks hinnata mõjutusvahendite tulemuslikkust, siis tegelikult polnud see väga erinevatel põhjustel täidetav. Kõige paremini väljendasid neid asjaolusid Põlvamaa komisjoni liikmed:

„Meil on ka endal see mõte või vajadus olnud et tahaks kogu aeg tagasisidet, et laps käis komisjonis ära, et kuidas tal nüüd edasi läheb Aga me pole seda suutnud. Kuidas seda korraldada? Kui ka laps oma käitumist muutis kas paremaks või halvemaks, siis on väga raske öelda, et just komisjoni pärast. Siin on väga palju mõjutegureid, mis noore käitumist muudavad. Me ei saa oma mõju selgitada ...” (Põlva)

⁶ Haridusministri 28.08.1998. a määruse „Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestluse suunamise kord” p 3 ja p 4.

Laste olukord on äärmiselt erinev, ka mõjutusvahendi rakendamine kulgeb erinevalt ja tihti eri kombinatsioonides. Positiivse kogemuse kogumisega pole komisjonidel jõudu tegeleda.

„Kui efektiivsed me oleme? Teie küsimus on õigustatud selles suhtes, et ega me pole saanud sellega tegeleda. See on ju juba nagu teaduslik töö, et tegeleda nende edukusega. Sekretär tegutseb printsiiibil: uurin, kuidas läheb, kui läheb hästi, siis kannan arvelt maha. Tegelikult peaks tegelema ka nende asjadega, mis lähevad hästi, et näha, mis toimib, ja kasutada seda kogemust. Aga meil pole jõudu selleks.” (Jõgeva)

Neil juhtumitel, kui alaealine ei satu komisjoni tagasi, puudub komisjonil üldjuhul sisuline tagasiside. Kuni komisjoni koosseisus ei ole ainult järelevalvega tegelevat inimest, on seda võimatu muuta. Selleks puudub igasugune inim- ja ajaressurss ning nii osutub alaealise mõjutusvahendite seaduses ette nähtud ülesande täitmine ebareaalseks.

Siiski võib komisjonide kogemuste alusel väita, et üldjuhul peetakse toimivaks mõjutusvahendiks ÜKT-d, kui selle leidmine ja korraldamine on õnnestunud. Ka käendust peetakse väga mõjusaks mõjutusvahendiks, kuid siin on takistuseks käendajate leidmine.

3.14. Kokkuvõte

Mõjutusvahendite rakendamisel on hulgaliselt probleeme. Põhilised probleemid seonduvad:

- a) meetmete rakendatavusega,
- b) meetmete nappusega,
- c) protsessi järjepidevusega (järelhooldus, tagasiside).

Meetmete rakendatavuse probleemid seonduvad nii inim- kui materiaalsete ressursside puudumisega, ühiskasuliku töö leidmise ja kohaldamise raskustega, vajalike teenuste vähesusega või sellega, et nad pole kättesaadavad.

Kõige enam tuntakse puudust koolikorralduslikest võimalustest, siin on vaja enam paindlikkust ja lisavõimalusi. Noored pole sageli leidnud endale sobivat ja jõukohast õppevormi, nõustamisteenus pole tihti kättesaadav. Kõige enam rahulolematust tekitab erikooli suunamise bürokraatlikkus ja erikooli võimetus õpilaste kohalolekut tagada.

Täiesti puuduvad võimalused vanemaile nende kohustusi meelde tuletada.

Protsessi järjepidevuse osas ei suuda komisjonid täita seaduses ette nähtud kohustust tagasisideks. Selleks puudub igasugune inim- ja ajaressurss.

Mõjutusvahendite toimivust mõjutab nii palju erinevaid asjaolusid, et pole võimalik anda ühest hinnangut.

4. ALAEALISTE KOMISJONI TÖÖKORRALDUS

4.1. Alaealiste komisjoni roll ja koht kogukonnas

Alaealise mõjutusvahendite seaduse ja alaealiste komisjoni põhimääruse järgi on komisjoni põhiülesandeks koordineerida oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaal-preventiivset tööd, korraldada mõjutusvahendite kohaldamise abil alaealiste elu ning vähendada järelevalvetust ja õiguserikkumisi soodustavaid tegureid.⁷ Mõjutusvahendid peaksid kaasa aitama alaealise resotsialiseerumisele ja õiguserikkumiste ennetamisele.

Milline suhtumine kerkis esile komisjoni rolli ja koha osas kogukonnas? Kas ja kui palju käib see kehtiva seadusega sammu? Kui kasutada ühte võimalikku tinglikku liigitust, mille pakkus välja Jõgeva maakonna komisjoni esimees Jüri Ginter, siis väga üldiselt on komisjoni rollid järgmised: mõjutusvahendi kohaldajad (sealt ettepoole jääks arvatavasti karistajad), võrgustiku käivitajad, alaealise nõustajad või alaealise kaasajad protsessi. Seadusega sammupidamine tähendab olla mõjutusvahendi määraja ja kohaldaja. Tegelikusega sammupidamine tähendab olla võrgustiku käivitaja ja alaealise kaasaja protsessi.

„Kui see siin on võrgustikukeskne, siis järgmine juba oleks alaealises keskne – tema juba lepiks kokku, mis hakkab saama. See ei toimu üle tema pea ja tema selja taga. See on praeguse seaduse vastu. Praegu seadus ütleb, et kui komisjon võtab otsust vastu, siis alaealine ei tohi ruumis olla. Otsus tuleb tema selja taga teha.” (Jõgeva)

Kõige sagedamini näevad komisjonid oma rolli võrgustiku käivitaja või koordineerijana, harvem lihtsalt mõjutusvahendi kohaldajana või ka karistajana. Viimast suhtumist alaealise mõjutusvahendite seadus siiski ei toeta.

„Seegi on hea, kui näiteks lapsevanem ja õpetaja saavad suhtlema hakata, aga ega see tegelikult pole see koht. Võrgustik peaks mujal kokku saama ja tööd tegema. Mina leian, et me oleme kohtuinstantsiga sama pulga peal nagu. Meil on mõjutusvahendid ja peame neid kohaldama. Siit ta peaks saama edasi suunatud, töö edasi minema.” (Viljandi)

„Mulle meeldibki, et vähemalt Hiiumaal komisjon ei karista last, vaid kohaldab mõjutusvahendit. Ja minu jaoks on see väga suur vahe. Kas teed mingi teo ja määrad selle eest karistuse. Teine, et pead selle eest vastutama, et tõsiselt tegeled lapse tulevikuga.” (Hiiumaa)

Praegu võib enam kui pooli maakondlikke komisjone pidada võrgustikukeskseks, mis tegelevad koostöö arendamise ja võrgustiku käivitamisega. Ülejäänud maakondlikud komisjonid jagunevad suhteliselt võrdselt mõjutusvahendite kohaldajateks ning alaealiste protsessi kaasajateks, nõustajateks. See on siiski uurijate muljetele tuginev subjektiivne hinnang.

4.2. Tööprotsess

Komisjonide töökoormus

Komisjonid kogunevad eri sagedusega. Kui komisjonid on ka omavalitsuste juures, on maakonna komisjoni töökoormus väiksem ning kogunetakse üks kord kuus. On ka komisjone, mis kogunevad harvem kui kord kuus, ehkki seaduse järgi peab juhtumit käsitlema 30 päeva jooksul taotluse saabumisest. Enamasti kogunetakse siiski kaks korda kuus ja siiski kipub aega väheseks jääma. Taru maakonnas kogunetakse vähemalt üks kord nädalas pikaks tööpäevaks. Kindlasti oleks vaja kaaluda, kas ja millal panna omavalitsusele kohustus moodustada oma alaealiste komisjon – milliste juhtumite arvuga. Mida ülekoormatum on alaealiste komisjon, seda vähem aega jääb ühe juhtumiga tegelda ning otsused sünnivad pinnapealsed.

⁷ Alaealise mõjutusvahendite seaduse § 13; Vabariigi Valitsuse 22.09.1998. a määrusega nr 207 kinnitatud alaealiste komisjoni põhimääruse p 2.

Ühe juhtumi peale pühendatakse komisjonides 15 minutit ühe tunnini, keskmine aeg on aga 20 minutit. Ühe istungi jooksul on tavaliselt 10, suuremates maakondades aga ka kuni 20 juhtumit. See tähendab komisjoniliikmetele täispikka päeva, paljudele laste koolitundidest ning kutsutud õpetajatele ja muidugi lapsevanemale töö juurest äratulemist. Paljud komisjonid on püüdnud istungi algusaja sättida pärastlõunale, kuid alati see ei õnnestu.

„Komisjon tuleb kokku kuus kaks korda kindlasti. 20 taotlust päevaga siis, ja alustasime (algusaastatel) nii, et 45 minutit lapsele, aga nüüd oleme jõudnud 20 minutile. Ja siis ka nende arvelt, et äkki mõni ei tule kohale. Samas me ei saa alati aega piiritleda /.../ Tõsiste ja sügavate probleemidega läheb kauem. 45 minutit on muidugi parem. Jah, siis me võtsime ikka täielikult ette kõik lapsega kaasnevad probleemid, aga nüüd ma pean ikka meelde tuletama, et ta ei ole selle probleemiga komisjoni tulnud, vaid tegi hoopis seda. Et pean seda komisjoni esimehele ikka meelde tuletama. Taotlusi on nii palju.” (Viljandi)

„Mõne suitsetajaga võib minna pool tundi ja mõni tõsisem asi tegelikult võib võtta vähem aega. Ma püüan komisjoni liikmete ajaga arvestada, sest esimene küsimus on ikka: kaua läheb. Väga erinev /.../ Me peame arvestama ka maapiirkonna bussiaegadega. Et kui viimane on Emmastest ja bussiaeg peale tuleb, siis tuleb võib olla kohalikud viimasteks panna /.../ Siis on meil pedagoogid, kellel tunnid lõppevad kell kolm ja alustada ei saa varem. Väga suur mängimine on sellega.” (Hiiu)

Osa komisjone praktiseerib nn eelistungit, kus on kohal kõik asjatundjad ilma asjaosalisteta ja kus käiakse omavahel läbi kõik taustategurid.

„Enne iga küsimuse arutamist toimub eelkomisjon 10 minutit. Ja seepärast oleme saanud oma aja – enne oli tund planeeritud ühe alaealise peale, nüüd on 10 + 30 või isegi 10 + 20 minutit, olenevalt õigusrikkumise raskusest. Algul arvasime, et kust me selle aja võtame – aga tegelikult hoiame kokku. Kui lapsel on vahetult isa surnud, siis me ei hakka temalt küsima, et kuidas sa isaga läbi saad ... me teame juba.” (Jõgeva)

Eeltöö

Eeltööd tehakse tegelikult paljudes komisjonides, kas just eelistungina, kuid komisjoni liikmed kogunevad aruteluks mõnel eelneval päeval või astuvad komisjoni sekretäri juurest läbi ja tutvuvad toimikuga. Sageli on sekretär see, kes viib läbi eelnevad vestlused lapsevanema ja lapsega, seda vähemalt n-ö raskemate juhtumite korral.

„Meil on eelnevalt lapsevanemaga juba vesteldud ja lapsega ja üldiselt ka, otsused läbi mõeldud mingil määral, siis ei lähe kaua aega.” (Tallinn, Mustamäe)

„Komisjon ei kogune ainult üks kord nädalas. Sest me teame, et kui lapsed on tulemas, siis me siin kolme-neljakesi valmistume ette ja vaatame materjalid läbi. Põhimõtteliselt on asjad läinud keerulisemaks, süveneda on enam vaja, läbi rääkida.” (Narva)

Andmete kogumise ja säilitamise süsteem on komisjonides erinev. On kohti, kus lähtutakse seadusest ning ei võeta taotlust vastu enne, kui taotleja on lisanud ka alaealise iseloomustuse koolist või töökohast ja sotsiaaltöötajalt, teisel see ei toimi ning võetakse vastu poolikud taotlused; mõnel pool ei küsita iseloomustusi koolist teadlikult, sest on teada, et last hakatakse seal hiljem naeruvääristama või taga kiusama – mis võib tähendada, et professionaalsusest töös riskirühma noortega jääb koolides puudu.

„2004 me võtsime veel igal juhul kooli iseloomustuse ja teatasime kooli ja nüüd me seda enam pole teinud. /.../ On olnud neid signaale väga palju, et lapsel on pärast väga raske, kesklinna koolides pidi see päris surmaotsus olema. Nüüd oli Mustamäelt see signaal. Kuna ka seadus ei nõua, et kooli peaks kaasama – ainult sellistel tõsisematel juhtudel teeme seda, mitte pisivarguse puhul.” (Tallinn)

Andmete süstematiseerimine ja säilitamine erineb piirkonniti, mõnel pool ka seadust eirates. Mõnes komisjonis on andmed isikute kaupa kättesaadavad, mõnes komisjonis istungite kaupa, mõnes komisjonis tuleb lapse loo käsitlemiseks lapata mitut kausta. Mõnes komisjonis on komisjoni sekretär suutnud luua ka elektroonilise andmebaasi, mille puhul küll järgitakse isikuandmete kaitse seadust. Kõige muljetavaldavam oli Valga maakonna alaealiste komisjoni organiseeritus ja korrektsus info kogumisel ja säilitamisel.

Võrgustiku käivitamine ja koostöö

Mõnel harval juhul on muu võrgustik – lisaks koolile tavaliselt veel omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötaja – juba tegutsenud ning alles seejärel, kui eelnevad sekkumised pole aidanud, jõuab noor komisjoni. Teisalt on valdavam lähenemine vastupidine: komisjoni sattumine alles aktiveerib võrgustiku ning sageli on selles keskne roll just komisjonil enesel, sest sinna koonduvad ka võrgustiku osapoolte esindajad. Miks aga kool probleemide tekkides ei informeerigi lastekaitsetöötajaid ja sotsiaaltöötajaid, jääb tihti arusaamatuks.

„Võrgustikutöös esmane aste on lastekaitse. Kõik lapsed, kes tulevad komisjoni, lähevad kõigepealt lastekaitse spetsialisti juurde, kes tema tausta analüüsib. Komisjon on ainult üks vaheetapp. Spetsialist tuleb võimalusel komisjoni kaasa, järgmine etapp on lastekaitse või juhtumikorraldaja töö. Tagasisidet antakse komisjonile üks kord kuus. Lastekaitse hoiab sidet teiste võrgustikuliikmetega, näiteks kooliga.” (Tallinn, Mustamäe)

„Kõigepealt on suur töö teha koolil, et tema seda last õigeaegselt avastaks. Kui ta meile jõuab, on reeglina juba 2–3 aastased lood. Kui vaadata statistikat kui palju ja millal mingeid asju on arutatud, siis kõige rohkem taotlusi koolide poolt tuleb kusagil maikuus. Ja jõulude aegu ka. Ja siis selgub iseloomustusest, et laps on esimesest veerandist peale kümneid tunde puudunud ja kolmandal veerandil pole üldse koolis käinud. Praktiliselt on aasta raisku läinud ja meie peame nüüd midagi suutma.” (Tallinn, Kesklinn)

Võrgustiku käivitamise või koordineerimise osas ollakse seega erinevates olukordades – kes alles alustamas, kellel juba mõndagi tehtud. Viimastel on seeläbi kergem ka komisjoni tööd organiseerida, eelkõige noortega tegelemise protsessi jätkuvuse osas.

„Võrgustik peab taga olema, ükski midagi ei tee. Kui vaadata neid dokumente, mis tuleb esitada, siis lastekaitsejal on siin suur osa, siis omavalitsusel. Politseiga on ka koostöö olemas. Mitu aastat oleme teinud juba võrgustikukoolitust, et teadvustada ametnikele, et nad lööksid oma jõud kokku. Esimene koolitus oli võtmeisikutele, oli haridus- ja sotsiaaltöötaja. Nad kommenteerisid, et jumala õige, et kumbki tegutses üksi ja oli vaja kokku viia. Siis tõime juurde meediku ja politsei ja kolmas koolitus oli ka.” (Harju)

„See laps ju kuskil elab, kuid see kohalik võrgustik on pea olematu – vaid üksikutes omavalitsustes on lastekaitsetöötaja, vaid üksikutes koolides on kooli sotsiaaltöötaja. Tunnistagem ausalt, see võrgustik on pea olematu. See töö kohapeal, see tugisüsteem, see võrgustik jääb nende tegijate taha, sest see on nii pikk protsess. Meil nüüd liiguvad mõtted, kui omavalitsused kaasa löövad – äkki saame midagi tekitada.” (Rapla)

Noore ärakuulamise, mõistmise ja abistamise teema läbis küll paljusid intervjuusid, ent iseküsimus on, kui paljudes komisjonides tegelikult **subjektikeskselt** tegutsetakse ning kas see on komisjonide tööd reguleeriva seaduse ja muude korralduslike võimaluste juures võimalik.

„Väga paljudel inimestel on elukorraldusprobleemid ja lahendamata pinged – nad ootavad mingit konkreetset vastust või tegevust. Nad satuvad kohta, kus saab rääkida nendest asjadest, millest iga päev ei räägita. Seda on tunda, et tihti see noor inimene on üsna suures segaduses.” (Tartu)

„Lapsele on väga tähtis, et keegi tunneb huvi, et asi ei lõpe sellega, kui ta uksest välja astub. Me oleme üsna südantliigutavat tagasisidet saanud.” (Jõgeva)

See, et komisjonide liikmed näevad komisjoni rolli ja kohta kogukonnas väga erinevalt, on viinud olukorrani, et töö riskirühma noortega on kujunenud paikkonniti vägagi erinevaks. Kui soovitakse ühtset lähenemist, tuleks tsentraalselt välja pakkuda kindlad juhised, dokumentide vormid jms – sarnaselt kriminaalhoolduse süsteemiga.

Koostöö osas oli väga vastakaid arvamusi – sõltub, mis valdkonna spetsialistiga parasjagu juttu oli. Haridusvaldkonnaga tehtavat koostööd nii kiideti kui laideti – viimast siiski sagedamini. Küsimuseks on ja jääb kindlasti see, et alaealiste komisjonil ei ole seaduslikku alust haridusvaldkonna toimetamistesse sekkuda, teisisõnu: komisjonil pole võimalik koolile ettekirjutusi teha, kooli millekski kohustada, kuigi selline vajadus on mõnigi kord silmnähtav. Töö alaealise õigusrikkujaga saabki toimuda ainult selgelt reguleeritud koostöös.

„Koolide ja komisjoni koostöö kvaliteet on paranenud – varem saadeti liiga kergekäeliselt komisjoni, aga nüüd nad ise ikka püüavad teha kõik.” (Valga)

„Kool on tohutult konservatiivne, ta hoiab kiivalt informatsiooni kinni. Omavalitsus on kooli pidaja – kool hoiab iga juhtumit hambad ristis. Kui asi on üle mõistuse, siis: linn, jookse, alaealiste komisjon, tegutse. Kui veel oli võimalik probleemi peatada, siis hoiti infot kinni. Tohtu liberalism koolis. Kõikelubatavus.” (Järva)

„Ma olen nõus, et koolis võiks olla suurem rõhk kasvatamisel, väiksem maht õppimisel. Seal on üks põhjusi, ma ei tea, kas algpõhjus. Praegu koolid saadavad meile lapse siis, kui see neile kasulik on – õppeaasta lõpul. Kool on hoopis teises haldussüsteemis. Tallinna linnas haridusamet – nemad on seotud kooliga, kuid linnaosa valitsus ei suuda koole mõjutada, mitte kuidagi.” (Tallinn, Haabersti)

Suure probleemina nähakse seda, et sekkumine, probleemi teadvustamine toimub liiga hilja.

„Üks suuremaid probleeme on see, et meil liiga hilja ärgatakse – kui peres on suur probleem ja lapsendamise aeg ammu möödas. See on põletav probleem. Tal on käitumisprobleemid ja keegi ei taha teda juba enam lapsendada ja ta on juba selline, et lastekodus ka ei püsi. See on kõige hullem. See ongi nüüd see Puiatu variant – tal polegi seda kriminaalset tegu, kuid ta ei allu, tal oleks vaja neid raame.” (Jõgeva)

„Kui 6.–7. klassi laps ütleb, et ta ei saa koju minna, et seal juuakse ja ta peab koridoris ööbima ja siis ei jaksa kooli minna ja satub meile koolikohustuse mittetäitjana, siis minul tekib küll küsimus, et kus siis senini olid nii kool kui kohalik sotsiaaltöötaja ...” (Valga)

Koostöö sotsiaaltöötajatega, sh lastekaitsjatega, oli samuti piirkonniti väga erinev. Probleemiks tundub olevat lastekaitsetöötajate vähesus või üldse puudumine väikestes omavalitsustes.

„Tartu maakonnas pole aga ühtegi lastekaitsjat kahjuks. Seal on südametunnistuse asi - seal on kohe näha: on neid, kes ei tegele ja ei näe probleemi ka. Kellel on prioriteet lapsed, see teeb ja teab, teine ei tea millestki. Kahes kolmandikus valdadest käib alati sotsiaaltöötaja oma lapsega komisjonis ja teab neist lastest, kuid 1/3 ei käi. Need on üksikud, kes kindlalt ei käi komisjonis - saadab vaid oma arvamuse ära.” (Tartu)

„Kui tahetakse, et sotsiaaltöötaja juhiks juhtumikorraldust, siis mina seda küll ette ei kujuta, sest sageli istungil nad näevad last esimest korda. Neil on rohkem paberitöö. /.../ Arusaamades on ka midagi valesti. Kõik saavad aru, et sotsiaaltöötaja on otsekui rahade arvestaja. Nagu nad ise selgitavad, on neil ka lastekaitses inspekteerimise ja kontrollimise roll ja kui pöörduda nende poole palvega teha kodukülastus, siis and teevad ja annavad vastuse, jah, lapse õiguste rikkumist ma ei täheldanud. Sügavat sisulist tööd nad tegema ei hakka.” (Narva)

Koostööd politseiga pigem kiideti. Arusaamatusi oli koostöös prokuratuuriga – põhiliselt kohe-kohe täisealiseks saava noore saatmise osas komisjoni, kuigi oli ka komisjone, kus hinnati prokuratuuri soovi anda noorele inimesele võimalus. Enamasti siiski leiti, et see on mõttetu ja tekitab karistamatuse tunnet, noorele pole see kaugemas perspektiivis kasulik.

„Meil oli väga konkreetne põhjus selleks ümarlauaks (politseiga). Igal nädalal olid istungid ja igal istungil miinimum 10 last, kelle probleemiks olid suitsetamine, pargipingi seljatoel istumine, avalikus kohas urineerimine, jalgraja ületamine ratta seljast maha tulemata. Ja siis hakkas komisjoni liikmetel tekkima küsimus, kas see ikka nii peab olema. Suitsetamine jah, see on juba tõsisem asi. Neid tuli massiliselt, aga kui hakkas tulema neid pargipingi seljatoel istujaid ja rattaga vöötraja ületajaid, siis meil hakkas tekkima küsimus, et äkki arutame seda asja natuke. Mul ei ole lihtsalt komisjoni liikmeid igal nädalal kohal ja siis nad küsivad, et kas me arutame jalgratta küsimust, et noh midagi teha pole. Raha selle töö eest ei maksta teatavasti ja lõpmatuseni töö juurest ära tulla ja jätta oma töökohustused sinnapaika selleks, et noomida: ära istu pargipingi seljatoel, et sellest ei ole ka nagu päris kasu.” (Hiiu)

„Olen aru saanud, et pärast seda kohtumist on asi läinud meil paremaks. Prokuratuuril on nagu selline arusaamine, et mõjutusvahendid on täiesti piisavad ja nende kaudu annab mõjutada noori. /.../ Kuigi, kui me kohtusime, selgitas prokuratuuri esindaja särasilmselt, et me peame noort inimest kasvatama ja kõike muud.” (Tallinn, Mustamäe)

Samuti mainiti ka kohtunike seisukohta, mis viitab ema inimõigustele, kuid samas jäävad lapse õigused kaitseta.

„Siin on mõningal määral ka koolituse vead, siin vahepeal sisendati, et ema õigused jne. Mina küsin, kus on lapse õigused. Ma olen kogenud näiteid, et ema on selline, aga pole lapsi temalt ära võetud. Ja ema on lapse ära tapnud. Kummad siis on tähtsamad – ema või lapse õigused? Siin tuleb kohtunikke koolitada.” (Jõgeva)

Koostöö ja professionaalsete töötajate piisavus tööks alaealiste õigusrikkujatega on mure, mida väljendati paljudes intervjuudes. Leiti, et professionaale, kes oskaksid töötada riskinoortega, Eestis praktiliselt pole – ei haridussüsteemis üldisemalt ega erikoolides kitsamalt, samuti ei ole selliseks tööks sageli valmis sotsiaal- ega ka noorsootöö valdkonna inimesed. Koostöö perearstidega praktiliselt puudub, samas nähti suurt vajadust selle järele. Eraldi küsimus on info liikumine spetsialistide vahel – töös õigusrikkujate alaealistega peaks kõigil võrgustiku liikmetel olema infole ligipääs.

„Ja kus on spetsialistid, kes nende lastega tööd teeksid? Siin suuname kasvatusraskustega laste klassi ja seal peab olema õppinud spetsialist, kes nendega hakkama saab. Muidu tekitame kontsentratsiooni nendest ja tekib kamp. /.../ Seal peab olema hea ettevalmistus ja et lapsed teda ka tunnustavad ja head intellektuaalsed võimed. /.../ Õpetajad küsivad ahastuses, et me ei oska hakkama saada kasvatamatute lastega.” (Harju)

„See ainus sotsiaaltöötaja vallas ei pruugi üldse olla eriharidusega – ta võib olla raamatupidaja, mida ta teeb hästi. Jah, kas või mitme valla peale peaks olema inimene, kes lastekaitsega tegeleb.” (Tartu)

„Ma olen seda tööd nii kaua teinud ja mul on oma arvamus, ja ma olen surunud seda sotsiaaltöötajatele: tuleb pidada sidet perearstiga – sealt tuleb välja, kas on probleemi-dega lapsi, puudelapsi sündinud. Nüüd on erinevad arstid – mõni ei võta sotsiaaltöötajat tõsiselt, ja see konfidentsiaalsus... Aga meil peaks olema seda ametialast usaldust. Ja peaks omavahel infot vahetama. Kuidas me muidu saame teada?” (Saare)

Koostöö on parem piirkondades, kus selle edendamiseks on komisjon ka vaeva näinud – korraldanud teabepäevi, ümarlaudu, ühiseid koolitusi. Ümarlaudu kustutakse kokku ühise arusaama kujundamiseks. Koostööle mõjub hästi ka eri valdkondade esindajate komisjoni istungitest osavõtt ja lapse juhtumi arutellu kaasamine.

„Kui on kriminaalpreventsiooni kuu ja alaealiste komisjon käib koolides esinemas, siis oleme ikka terve maakonna katnud: vestelnud õpilastega ja õpetajatega ja tutvustanud komisjoni tööd. Sellepärast, et kõik õpetajad ikkagi ei tea, et milliste probleemide puhul võiks alaealiste komisjoni saata.” (Võru)

Mitmes komisjonis tõusis probleem, et komisjonidel on erinev arusaam, kas noore probleeme tuleks käsitleda elanike registri või tegeliku elukoha alusel. Selleks, et kohaldada mõjutusvahendeid, et teha võrgustikutööd lapse huvides, et tunda tema probleemida tausta, on ainuke võimalus teha tööd tema tegelikus elukohas.

„Kui kutsuda sissekirjutuse alusel – no kuulge, aga kui ta elab Tartus ja vanem pole üldse huvitatud ja ei ilmu kohale. Tartu polnud üldse nõus arutama. Kas me hakkame siis Tartust teda sundtooma? Mis me siis teeme – ignoreerime kogu asja? (Kiviõli)

Kuriteoennetusliku töö korraldamine

Intervjuudest selgub, et alaealise komisjonile pandud kohustust korraldada kuriteoennetust maakonnas ei jõuta üldjuhul täita. Seda esiteks komisjonide suure töökoormuse tõttu ning teiseks väheste ressursside tõttu. Siiski korraldatakse teabepäevi, koolitusi, konverentse nii noortele, võrgustikuliikmetele kui ka vanematele ning toetatakse projekte ja programme, mis oma sisult võivad alaealiste kriminaalset käitumist ennetada. Projektide ja programmide osas oli suhteliselt üksmeelne hinnang: selline vorm ei soodusta ennetuse järjepidevust, rahastamine on ebapiisav ning enamasti toetuvad taolised projektid inimeste entusiasmile ja suuremale sotsiaalsele vastutusele. Sageli on projektide ja programmide näol ka katse ühendada nii esmane kui teine preventioon ehk sisuliselt juba komisjonis käinud noortele luua võimalusi programmides osalemiseks.

„See ennetav töö – noh, seda me teeme läbi koolituste ja läbi kriminaalpreventsiooni konverentside, kuid seda võiks rohkem teha, mida ma tahaksin: võtta neid alaealiste grupe kokku ja sõita nendega Viljandi vanglasse või Puiatusse. Näidata, mis neid ees ootab, kui nad midagi endaga ette ei võta. Sellist tööd peaks tegema, aga selleks ei ole aega ega jõudu poole kohaga töötades. Raha ka pole.” (Jõgeva)

Just programmide ja projektide osas protestisid omavalitsuste juurde loodud komisjonid rahastamise printsiibi üle: kui rahastatakse maakondlikke komisjone, siis teinekord hõlmab omavalitsus väga suure osa kõigist maakonnas komisjoni suunatud alaealistest – näiteks Pärnu linnas käsitletakse ca 80% Pärnu maakonna juhtumitest, samas kui rahastatakse vaid maakondlikku komisjoni. Tallinna linnaosade jaoks aga on suureks probleemiks, et Harju maakond ja Tallinna linn jõuavad vahendite jagamisel kokkuleppele tavaliselt alles suvel, kui pool eelarveaastat on möödas ja ka projektid peaks ammu olema kavandatud ja rahastatud.

Sisulist ennetustöö kavandamist ja koordineerimist maakonna tasemel võime täheldada vaid Jõgeva maakonnas, kus korraldatakse iga-aastaseid maakondlikke preventioonikonverentse, on valminud preventiooniteemaline videofilm, on valmistatud reklaambuklette komisjoni töö kohta, nii et iga komisjoni kutsutud noore pere võib eelnevalt tutvuda komisjoni töö eesmärkide ja tööstiiliga. Jõgevamaal oli ka arengukava koostamine kollektiivne protsess, kuhu olid kaasatud kõik asjasse puutuvad institutsioonid. Üldjuhul seisneb preventioonitöö aga suviste laagrite toetamises ja mõningase koolituse korraldamises.

4.3. Motivatsioon ja võimalused tööd paremini korraldada

Komisjoniliikmeid motiveerib kõige enam töötama hea komisjonisisene koostöö, mis omakorda on ehe näide, kuidas eri valdkondade esindajad, kes kõik noore elus olulist rolli mängivad, koonduvad ja tegutsevad ühe eesmärgi nimel. Seda toonitati praktiliselt kõikides intervjuudes. Motivatsiooni suurendavad ka koolitused, väljasõidud asutustesse (nt erikoolidesse) ja ühised arutelud teiste komisjonidega.

„Motiveerib sotsiaalne vastutustunne ja see, et meie komisjon on hea ja huvitava kooslusega, et ei kaldu äärmustesse. Liikmed on tugevad isiksused ja vahel on üksjagu omavahel ka arutamisi olnud ja ühel juhul oleme isegi kasutanud hääletamist.” (Hiiu)

„Et meil on selline kollektiiv – üksmeelne, sõbralik ja toetav.” (Võru)

Peaaegu kõigis intervjuudes toonitati, et nii raske ja aeganõudev töö peaks olema tasustatud, kas või tunnitasuga. Komisjoniliikmed toonitasid, et maavanema (kohalikul tasandil vallavanema või linnapea) korraldusega moodustatud komisjonis saab kohustada osalema ainult vastava tasandi ametnikke – psühholoogi või psühhiaatrit mitte. Sageli on töö komisjonis ka ametnikule lisakohustus ning põhitöö tuleb seetõttu kiiremini või mõnel teisel ajal ära teha.

„Riigikogu komisjonides töötatakse küll tasu eest. See on ka ju komisjon, siin võiks ka olla midagi, näiteks tunnitasu. Päevakorrast võib ju vaadata, kui pikk me päev on, ja me ei saa ju seda lubada, et me koolitundide ajast teeme. Üldiselt oleme ikka komisjoni kokku saanud, aga ma ei imesta, et on kohti, kus on raskusi komisjoni kokkusaamisega.” (Valga)

„Mina üldse leian, et komisjoniliikme töö peaks olema tasustatud. Kas siis tunni- või päevatasu. Vaatame analoogiaid, ettevõtete nõukogud või volikogud. Vaadatakse materjalid läbi ja langetatakse kollektiivne otsus ... ja mõtle, see on ju lapse kohta, terve pere kohta. Ja seda ühiskondlikus korras teha – see on absurd. See on töö, vastutusrikas töö ja see peaks olema tasustatud. Siin riik peab sellega tegelema.” (Harju)

Mitmed intervjuueeritavad viitasid riigipoolse kontseptsiooni puudumisele töös riskirühma noortega ning konkreetselt alaealiste komisjoni süsteemi koordineerimise n-õ ujuvuses mitme ministeeriumi haldusalas. Kas on tagatud valdkonna järjepidev areng ning tasemel töö alaealiste õigusrikkujatega? Milline see „tase” olema peaks ja kes tegelikult valdkonna arengu eest vastutab?

„Kuid tegelikult on kogu see temaatika selline, mis vajaks kontseptsiooni kaalumist algusest peale. /.../ See temaatika ja valdkond oleks selline, mille puhul peaks olema juhid, kes kogu aeg hoiavad kätt pulsil, mitte et see korra lahvatav ajakirjanduses. Et kohe-kohe hakatakse Kaagveret ehitama, (see oli valimiskampaania käigus ja nüüd on kõik hääbunud) plahvatuslikud, kampaanialikud muutused. Sellel valdkonnal peaks olema pidev kuraator.” (Tartu)

„Põhiküsimus on: kelle probleem on need hukkaläinud lapsed – kas omavalitsuse või riigi? Mina olen nii vanamoodne, et arvan – see on riigi probleem. /.../ See peab olema riiklik süsteem, mida riik finantseerib ja mis toimib pidevalt, ja see ei saa sõltuda poliitilistest mängudest – kes parasjagu võimul on. See ei tohi käia projektidena, vaid peab olema pidev, pidevalt kestev töö, olenemata sellest, kes on minister. Niikaua kui riik selle asja eest ei muretse, ei muutu midagi.” (Järva)

4.4. Kokkuvõte

Alaealiste komisjonide ülesandeid ja rolli kogukonnas nähakse erinevalt – sageli ei piirdu see alaealise mõjutusvahendite seaduses kirjutatuga, vaid käib sammu tegeliku elu ja riskirühma noorte vajadustega. Paljud komisjonid näevad oma rolli lisaks mõjutusvahendi kohaldamisele ka võrgustiku käivitamisel, osa ka noore kui subjekti toetamisel ja kaasamisel protsessi.

Komisjonid on tööga üle koormatud. Lisaks kulutatavale ajale on töö ka sisuliselt raske – teadmisi, kogemusi, sisemist tugevust nõudev. Komisjoniliikme (v.a sekretäri) töö ei ole tasustatud, küll on komisjonis osalemine sageli maavalitsuse ametniku ametijuhendis lisa-ülesandeks. Komisjoni liikmete praktiliselt üksmeelne hinnang on, et töö, mille käigus mõjutatakse inimeste tulevikku, peaks olema tasustatud, mitte lisatööna tehtav. Et seda tööd hästi teha, peaks igas komisjonis olema palgaline inimene ennetustöö korraldamiseks ja teine järelhoolduseks.

Võrgustiku käivitamine ja koordineerimine on ülesanded omaette, nõudes aega, ressursse, pealehakkamist – ühiste teabepäevade, ümarlaudade või koolituste näol. Samas annab toimiv võrgustik efektiivsema ja püsivama tulemuse, mis peakski ju olema eesmärgiks. Alaealiste komisjon on hea näide sellest, kuidas koondada võrgustikku noore ümber – kuuluvad ju sinna eri valdkondade esindajad. Võrgustikus näib kõige enam probleeme tekitavat koostöö haridusvaldkonnaga.

Enamik komisjoniliikmeid peab töös kõige väärtuslikumaks meeskonnatöö positiivset kogemust, siiski on ka neid, kes ei näe taolisel süsteemil mingit mõtet.

Tööprotsess ja tööstiil on paikkonniti erinevad. Eelkõige on see seotud komisjoni kogukonnas võetud rolliga, teiseks komisjoni töökoormusega ja kolmandaks selgete riigipoolsete raamide puudumisega valdkonnas.

5. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli saada ülevaade alaealiste komisjoni suunatud noortest, nende probleemide taustast ja komisjonide võimalustest lapsi mõjutusvahendite abil toetada.

Eesmärgi saavutamiseks kaardistati andmed viiendiku 2004. aastal Eestis komisjonidesse suunatud alaealiste kohta. Selleks kasutati dokumendianalüüsi. Komisjonide toimikute, seal sisalduvate iseloomustuste ja tehtud otsuste alusel fikseeriti iga valimisse sattunud 781 alaealise kohta tema vanus, sugu, kodune keel, kooli hinnang tema õppeedukusele ja käitumisele ning peretaustale, sotsiaaltöötaja hinnang tema perele, komisjoni saatmise põhjus, komisjoni suunaja ja määratud mõjutusvahend. Tunti huvi ka selle vastu, kas noore probleemiga oli varem tegeldud, kas ta oli komisjoni kutsutud üks või mitu korda ja mida teati meetme kohaldamisest. Fikseeriti aeg sündmusest kuni selle käsitlemiseni komisjonis.

Teise meetodina kasutati fookusgrupi intervjuud komisjoniliikmetega. Intervjueeriti kõigi maakondlike komisjonide, kõigi Tallinna linnaosade ja veel mõne komisjoni esindajaid. Kokku toimus 26 intervjuud, mille käigus komisjonide esindajad iseloomustasid komisjoni tulevaid alaealisi, nende probleeme ja probleemide peretausta, mõjutusvahendite kasutamist ja sellega seonduvaid probleeme konkreetsetes komisjonis, komisjoni töö tehnilist poolt ning arusaama komisjonide kohast nende noorte elus.

Komisjoni klient on 78% juhtudest poiss ja enamasti 12–16-aastane. Kuigi komisjoniliikmed mõõnsid tüdrukute osakaalu kasvu, näitab statistika, et tegelikult ei ole see suhe muutunud. Kui Helbe Jaanimägi võrdles oma uurimuses⁸ aastail 1999–2002 käsitletud juhtumeid ja tões, et poiste osakaal on ligi 80% kõigist juhtumitest, siis meie andmed langevad sellega kokku. Siiski nendib ka Jaanimägi tütarlaste osakaalu kasvu viimastel aastatel.

Koduselt keelelt on komisjonide klientidest 2/3 eestikeelsed lapsed.

Kuna komisjoni saatmise lähtekohad on viimaste aastate jooksul muutunud, pole võimalik hinnata juhtumite arvu dünaamikat.

Komisjoni suunatud juhtumite sisu on oluliselt teisenenud. Komisjonidesse jõuab näiteks liikluseeskirja rikkujaid, hulgaliselt alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumise ning ka muid juhtumeid, mis varem komisjoni ei jõudnud. See on suurendanud tublisti komisjonides käsitletavate juhtumite arvu ja seega ka töökoormust. Kuigi komisjoniliikmed tunnetavad, et koolikohustuse mittetäitmise problemaatika on komisjoni töös olulisel kohal, siis tegelikult on nende juhtumite osakaal vähenenud. H. Jaanimägi andmeil moodustasid aastail 1999–2002 koolikohustuse täitmisega seotud juhtumid ca 2/3 kõigist käsitletud juhtumitest, meie uurimuses vaid 17%.

Samas võime väita, et koolikohustuse mittetäitmine on üks tõsisemaid probleeme, sest selle taga seisavad paljud muud lapse ja kodu probleemid ning kooli võimetus last toetada.

Komisjoni saadetud noored jagunevad laias laastus ühekordseteks ja korduvateks klientideks. Esimesel juhul on tihti tegu pisivarguse, liikluseeskirja rikkumise või lapsemeelse uljusega. Nende laste kodu on üldjuhul lapse käekäigust huvitatud ja last toetav ning siin võib komisjon täita oma ennetavat funktsiooni: sellise lapse sattumine komisjoni on sügav elamus nii lapsele kui tema vanematele. Tihti on probleem kodus pereringis juba käsitletud ning ka kahju-kannatajaga suheldud. Komisjonide arvates ei peaks suur osa nendest lastest tulema komisjoni ette – see on neile sageli liigne trauma. Siin peaks piirduma vaid politsei menetlusega.

⁸ Eesti alaealiste komisjonid: tegevus ja perspektiivid. In: Taimi Tulva (toim.) Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused: teadusartiklite kogumik (44.61). Tallinn: Lastekaitse Liit, Tallinna Pedagoogikaulikool. Helbe Jaanimägi. 2004.

Korduvklientide hulgas on palju koduse toeta lapsi. Peredes on kuhjunud probleemid nagu töötus, haigus, abitus, aga ka vägivald, alkohol. Nendel lastel on probleeme nii õppimise kui käitumisega, nende vaba aeg pole sisukalt täidetud ja kuigi nad tulevad suures osas komisjoni mingitel muudel põhjustel, ilmneb neil ka koolikohustuse halb täitmine. Suur osa nendest lastest ei ole leidnud endale jõukohast õppevormi – tavakooli nõudmised käivad neile sageli üle jõu, kuid kool pole lapse probleemi ära tundnud või puudub abistamisressurs – alternatiivsete õppevormide valik, abi- ja tugiteenused. Kuigi riik on andnud kogu selle töö omavalitsustele, on valdades väga vähe spetsialiste – lastekaitsetöötaja on vaid suuremates või edumeelsemates valdades.

Tihtipeale jõuavad need noored spetsialistide vaatevälja liiga hilja – probleemid on juba sügavad ja kroonilised ning lapse enesehinnang on tublisti kannatada saanud. Liiga sageli on komisjon esimene koht, kus nende laste käekäigu vastu huvi tuntakse, nende mured ära kuulatakse ning lahendusi otsitakse. Omapärasesse olukorda satuvad noored, kes saavad 17-aastaseks – koolikohustus neile enam ei laiene ja nad libisevad komisjonide tähelepanu alt välja. Ometi on nad seaduse järgi lapsed, kes vajavad tuge koha leidmisel ühiskonnas.

Raskete kriminaalkuritegude puhul pole alaealiste komisjonidel jõudu, oskusi ega mõjutusvahendid neid noori mõjutada. Tasuks kaaluda võimalust, et prokuratuur suunaks need juhtumid kriminaalhooldussüsteemi või tuleks uuesti kaaluda noorsookohtute mõtet näiteks Prantsusmaa eeskujul, kus noorsookohtunik on saanud sotsiaalpedagoogi hariduse ja alles seejärel juristi hariduse.

Alaealiste komisjon ei ole noorsookohus, kus kindlale teole määratakse ettenähtud karistus. Komisjon on osa protsessist, milles püütakse leida probleemide põhjusi ning toetada noort tema edasises õiguskuulekas käitumises. Komisjon täidab osalt nõustaja, osalt alaealise ja tema sotsiaalse võrgustiku toetaja rolli, tehes tegelikult enam, kui seadus nõuab. Alaealiste komisjon on ainus institutsioon Eestis, kellele seadusega on pandud sisuline kohustus tegelda alaealiste õigusrikkujatega nende tulevikku mõjutades.

Komisjoniliikmed võtavad oma tööd tõsiselt, kandes sotsiaalset vastutust, tundes muret probleemse noore tuleviku pärast ja otsides võimalusi tema toetamiseks. Nad teevad seda mitte niivõrd seaduserikkumise eest mõjutusvahendit kohaldades, vaid noore probleemidesse süüvides ja parimat võimalikku lahendust otsides. Komisjonis, kus on võetud sihiks lapse rehabiliteerimine, käitutakse situatsioonist, mitte teost lähtuvalt. Nii võidakse sama teo eest määrata erinev mõjutusvahend ja seega ei ole mingit sisulist mõtet statistikal selle kohta, millisele teole järgneb milline mõjutusvahend.

Seadusega ette nähtud üheksast mõjutusvahendist leiavad kasutamist peamiselt hoiatus, üldkasulik töö (selle leidmisega ja korraldamisega on tõsiseid probleeme), spetsialisti juurde suunamine (spetsialiste ei jätku ja tagasisidega on probleeme) .

Intervjuudes tuli esile rida probleeme ja küsitavusi, mille puhul peamine ei ole mõjutusvahendite hulk, vaid nende kasutatavus. Oluliseks osutus inim-, aja- ja materiaalsete ressursside vähesus, töö suur emotsionaalne ja ajaline koormavus, mis omakorda teevad väga raskeks või võimatuks komisjoni otsuste mõju jälgimise ja noore jätkuva toetamise. Viimati nimetatud ülesandeid ei suuda komisjonid ühiskondlikus korras täita. Seda ülesannet ei saa tihti edasi anda ka omavalitsustele, sest seal puuduvad professionaalid. Samuti ei suuda komisjonid üldjuhul teha neile ülesandeks seatud piirkondlikku ennetustööd, või teevad seda vaid osaliselt, vastavate projektide toetamise ja loengulise tegevuse organiseerimise kaudu.

Kõige enam tuntakse puudust koolikorralduslikest mõjutusvahenditest, mille valikuvõimalused on väga piiratud ja paindumatud. Kooli kaasamist töösse noorega peetakse väga tähtsaks. Siin peavad ametkonnad koostööd tegema ja kõik osapooled vastutuse täpsemalt määratlema.

Vaja on rohkem õpilaskodusid või internaatkoole ka käitumishäirete ning psüühikahäire või -haigusega lastele (positiivne on koostöökogemus Vastseliina kooliga). Oluliseks peetakse kutseõppe võimaluste laiendamist noorematele ja madalama haridusega noortele. Täna on see võimalus alates 17-aastastest ja kas kaheksandast või üheksandast klassist.

Erikooli suunamine (sellega seotud bürokraatia ja kohtade eraldamise kord), seal viibimine ja sealt välja suunamine tuleb ümber vaadata. Erikoolid tuleks diferentseerida.

Lepitamine peaks toimuma kohe pärast sündmust ja see võiks kuuluda politsei kompetentsi.

Kuigi „Kuritegude ennetamise riiklik strateegia aastani 2005” on seadnud ülesandeks *kiirendada oluliselt alaealiste toimepandud kuritegude menetlemist*, on ajavahemik noore riskikäitumisest selle käsitlemiseni komisjonis endiselt lubamatult pikk. Ilmselt on mõju sellelgi, et vähemalt politsei osas pole sageli täidetud ka teist ülesannet: *nimetada alaealiste kriminaalasjade menetlemisele spetsialiseerunud politseinikud, prokurörid ja kohtunikud, anda neile asjakohane erikoolitus ning tagada nende koostöö alaealiste komisjonidega*.

Et komisjonid saaksid tulemuslikult töötada, on vaja nii hoolsat eeltööd kui professionaalset ja kestvat järelhooldust, milleks kahjuks napib nii aega, inimesi kui ka raha.

Kui riik soovib, et töö alaealistega oleks tõhus ning nendest noortest saaksid toimetulevad ühiskonnaliikmed, tuleb luua professionaalne, palgaline komisjonide võrgustik. Sel juhul on võimalik tagada mõjutusvahendite sisuline rakendamine ja järgnev individuaalne tugi nii lapsele kui perele. Seda tööd ei saa tulemuslikult teha muu töö kõrvalt vabatahtliku tööna. Mõjutusvahendi rakendamiseks on vaja olla noorega pidevas kontaktis, tema tööd juhendada, teda innustada ja muutuse võimalikkuses veenda.

Põhitöö kõrvalt on seda vägagi kurnav teha ning järelhooldus on võimalik vaid juhul, kui omavalitsuses on piisavalt spetsialiste (lastekaitsetöötaja, sotsiaalpedagoog), koostöö eri valdkondade vahel sujub ja vastutuspiirid on selged.

Pole seaduslikke võimalusi vanematele lastekasvatamise kohustusi meelde tuletada või ka kaasata lapsevanemad lapse rehabiliteerimise protsessi. Vaja on ka pereteraapia teenust, sest sageli vajab abi kogu pere.

Kuritegude ennetamise riiklik strateegia fikseeris tegevusülesandena noorte teavitamis- ja nõustamiskeskuste loomise maakondlikul tasandil ja nõustamisteenuse toetamise. Selle teenuse järele on jätkuv ja terav vajadus. Lootused on rajatud ka rehabilitatsiooniteenusele, kuid seegi teenus on koondatud vaid suurtesse keskustesse ja pole üle Eesti kättesaadav.

Peamine järeldus uurimusest on järgmine: alaealiste komisjonid ja nende tegevus on nii oluline ja tundlik töövaldkond, et vajab tõsiseid strateegilisi poliitilisi otsustusi, sarnaselt kriminaalhooldussüsteemi loomisega. Tähtis on täpselt määratleda vastutus: konkreetne isik või isikute rühm, kes kogu protsessi arendab ja koordineerib.

Endiselt on aktuaalne ülesanne, mis on fikseeritud dokumendis „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010”: „*Haridusministeeriumil tuleb koostöös Sotsiaalministeeriumi ja Siseministeeriumiga ning kohalike omavalitsustega 2005. aastaks välja töötada süsteem, mis võimaldab lapse kasvukeskkonnas puudusi märgata ja kõrvaldada võimalikult vara*”.⁹

⁹ 21.10.2003. a riigikogu otsusega heaks kiidetud „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010” p 14.

Töö tulemusena tõdeme, et edukas kuriteoennetus peaks alguse saama pere toetamisest ja lapsele eduelamuse loomisest koolis, samuti on tähtis probleemide õigeaegne märkamine ja professionaalne sekkumine. See omakorda eeldab vastutustundlikke poliitilisi valikuid ja valikukriteeriumide aluseks olevate väärtuste revideerimist.

Edukas kuriteoennetus noorte seas eeldab investeerimist nende ülesannete teostamiseks: ei saa loota vabatahtlikule tööle, vaid tuleb luua vajalikke teenuseid ja koolitada nende teenuste osutamiseks asjatundjaid.

Ettepanekud olukorra parandamiseks

1. Muuta komisjonide liikmete töö tasustatavaks – sellega tagatakse psühhiaatri ja psühholoogi kaasamine komisjoni.
2. Leida võimalus luua iga komisjoni juurde ametikoht, mille ainsaks tööülesandeks oleks mõjutusvahendite kohaldamise ja järelhooldusega tegelemine ning ka preventiivne töö riskinoortega.
3. Leida võimalus võtta igasse omavalitsusse tööle lastekaitsetöötaja. Praegu pole komisjonidel lapse elukohas koostööpartnerit.
4. Luua ametkondlikud reeglid, mille kohaselt igas maakonnas tuleks tagada lastepsühhiaatri ametikoht. Nende kohtade täitmiseks jätkata spetsialistide ettevalmistamist.
5. Haridus- ja teadusministeeriumil koostöös sotsiaalministeeriumiga tagada laste hariduslike erivajaduste õigeaegne määratlemine ning igale lapsele tema erivajadust arvestava õppevormi võimaldamine.
6. Tagada nõustamisteenuse kättesaadavus nii lastele kui nende vanematele.
7. Tagada laste ja noorte süütegude kiire menetlemine. Vastasel juhul kaotab see oma pedagoogilise mõju.
8. Luua õpilaskodusid ka käitumishäiretega noortele ja kindlustada need professionaalse töötajaskonnaga.
9. Diferentseerida erikoolid ja tagada erikoolide töö sihipärasus.
10. Leida õiguslikud võimalused vanemale tema kohustusi lapse ees meelde tuletada ning teisalt peresid toetada ja nõustada.
11. Vaadata üle alaealiste komisjoni saatmise nõue pisirikumiste (kommivargus, vales kohas tee ületamine) korral ja anda nende juhtumite lõpetamine politsei pädevusse.

KASUTATUD ALLIKAD

Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise kord.
RTL 1998, 277, 1157

Alaealiste komisjoni põhimäärus Riigi Teataja I, 1998, 85,1391

Alaealise mõjutusvahendite seadus. Riigi Teataja I, 1998, 17, 264

Erilasteaeda (erirühma), sanatoorsesse kooli, erivajadustega õpilaste erikooli (eriklassi) vastuvõtmise ning väljaarvamise aluste ja korra kinnitamine. RTL 1999, 98, 1195

Ginter, J. (2004) Alaealiste komisjoni käsiraamat. Eesti Noorsootöö Keskus
<http://www.entk.ee>

Isikuandmete kaitse seadus. Riigi Teataja 2003, 26, 158

Jaanimägi, H. (2004) Eesti alaealiste komisjonid: tegevus ja perspektiivid. In: Taimi Tulva (toim.) Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused: teadusartiklite kogumik (44.61). Tallinn: Lastekaitse Liit, Tallinna Pedagoogikaülikool

Jaanimägi, H. (2005) Alaealiste komisjonide töö Eestis. Eesti Noorsootöö Keskus.
<http://www.entk.ee>

Karistusseadustik. Riigi Teataja I, 2001, 61, 364

Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 heakskiitmine. Riigikogu 21.10.2003. a otsus

Kuritegude ennetamise riiklik strateegia aastani 2005

Lisa 1. Uurimuse metoodika ja valimi iseloomustus

Uurimus hõlmas nii andmete kogumist alaealiste komisjonide klientide kohta (kvantitatiivne uurimus) kui komisjoniliikmete kogemuste, arvamuste ja hinnangute fikseerimist (kvalitatiivne uurimus).

Uurimismeetoditeks oli dokumendianalüüs (alaealiste toimikud, neis sisalduvad iseloomustused, istungite protokollid ja otsused) ning fookusgrupi intervjuud komisjoniliikmetega.

Vastavalt isikuandmete kaitse seadusele ei olnud uurimuse läbiviijatel ligipääsu konfidentsiaalsele infole ning seetõttu kasutati komisjonisekretäride abi. Dokumendianalüüs toimus varem koostatud skeemi kohaselt (vt lisa 3) järgmiste protseduurireeglite alusel: komisjoni sekretär lehitses valimisse sattunud noore kausta ja tema juhtumit käsitlevat protokollid ning vastas uurimuse teostaja küsimustele, mis puudutasid suunamise põhjust, noore peretausta, kooli iseloomustust ning valitud mõjutusvahendit ja selle rakendamist. Uurimuse läbiviija fikseeris andmed anonüümseina.

Dokumentidest saadud andmed analüüsiti kvantitatiivselt andmetöötluspaketi SPSS abil sagedusjaotuste ja risttabelite abil. Moodustati alakogumeid mitme tunnuse alusel. Alakogumite erinevuse statistilist usaldusväärsust hinnati χ^2 testi abil.

Kvantitatiivse uurimuse sihtrühmaks olid kuni 18-aastased noored, kellele maakondlikud või omavalitsuste alaealiste komisjonid 2004. aastal mõjutusvahendeid määrasid.

Et tagada uurimuse usaldusväärsus, moodustati valim ühest viiendikust kõikidesse maakondlikesse ja suuremate omavalitsuste alaealiste komisjonidesse 2004. aasta jooksul suunatud klientidest, kusjuures valim moodustus proportsionaalselt vastavalt komisjonis käsitletud juhtumitele. Valim jaotati aastaegadest tuleneva eripära kajastamise eesmärgil veebruaris, mais, oktoobris, augustis ja detsembris käsitletud juhtumite vahel nende menetlemise järjekorras. Seega sattus igast komisjonist valimisse nimetatud kuudel vastav arv juhtumeid nende käsitlemise järjekorras.

Valimi jaotuvus piirkondlikult on kajastatud tabelis 1. Valimisse kuuluvad kõigi maakondlike komisjonide klientide kõrval ka suuremate omavalitsuste komisjonide kliendid – s.o kõigi kaheksa Tallinna linnaosa, Pärnu linna, Narva ja Kiviõli linna komisjonid.

Kuna valimi koostamise lähtekohaks oli, et kaardistatakse viiendik kõigist 2004. aastal alaealiste komisjonides käsitletud juhtumitest kogu Eesti ulatuses, siis peegeldab valim juhtumite geograafilist jaotumist maakonniti. Lisandub Tallinn kui suurim omavalitsus oma kaheksa linnaosaga, millest suuremate töö on võrreldav maakondlike komisjonide töö mahuga.

Nagu tabelist 1 näha, esindab Tallinna linna 239 juhtumit ehk praktiliselt kolmandikku kõigist juhtumitest. Tabeli alusel võime teha järeldusi komisjonide töökoormuse kohta.

Tabel 1. Valimi jaotumine piirkondlikult

Piirkond	Valmisse sattunud alaealiste arv	Osakaal (%)
Harjumaa	64	8,2
Hiiumaa	16	2,0
Ida-Virumaa	6	0,8
Jõgevamaa	26	3,3
Järvamaa	25	3,2
Läänemaa	20	2,6
Lääne-Virumaa	50	6,4
Põlvamaa	20	2,6
Pärnumaa	8	1,0
Raplamaa	30	3,8
Saaremaa	10	1,3
Tartumaa	90	11,5
Valgamaa	21	2,7
Viljandimaa	52	6,7
Võrumaa	22	2,8
Kiviõli linn	5	0,6
Narva linn	36	4,6
Pärnu linn	41	5,2
Tallinn:	239	30,6
Haabersti	16	2,0
Kesklinn	30	3,8
Kristiine	15	1,9
Lasnamäe	67	8,6
Mustamäe	28	3,6
Nõmme	15	1,9
Pirita	5	0,6
Põhja-Tallinn	63	8,1
Kokku	781	100,0

Tabelist on näha, et Tallinna järel, mille klientuur jaotub kaheksa linnaosa komisjonide vahel, käsitleb tervelt 11,5% kõigist menetletavatest juhtumitest Tartu maakonna komisjon.

Kui erinevalt teistest maakondadest on Pärnu linnas loodud iseseisev komisjon, milles menetletakse ca 80% kõigist maakonnas käsitletavatest juhtumitest, ja ka Narva linna komisjon käsitleb suure osa Ida-Virumaa juhtumitest, siis teistes maakondades langeb suurem osa või kogu töökoormus maakondlikule komisjonile. Nii näiteks arutab Tartu maakonna komisjon kõik maakonna juhtumid, sest Tartu linnas pole komisjoni moodustatud. Samas ületab selle komisjoni töökoormus kõigi ülejäänud komisjonide koormuse.

Valimi 2 moodustasid kõigi nimetatud komisjonide esindajad, kus kaardistati alaealiste andmed. Komisjoniliikmetega viidi läbi fookusgrupi intervjuu. Kokku toimus 26 intervjuud kestvusega üks tund kuni kaks ja pool tundi. Intervjuus osalesid reeglina komisjoni esimees ja sekretär ning komisjoni valikul veel 2–3 komisjoniliiget. Vaid ühel juhul osales intervjuus sekretär üksi (see oli ka ainus kord, mil oli tunda vastuseisu või huvipuudust uurimuse suhtes).

Valisime selle intervjuu vormi, sest meile oli tähtis komisjoni üldine hinnang ja kogemus, mitte niivõrd üksikisikute seisukohad. Sellise vormi korral toimub omamoodi ajurünnak, kus kõik osalejad üksteist täiendavad ja uuritavast nähtusest võimalikult terviklik pilt moodustub (intervjuu skeem on lisas 3)

Intervjuud lindistati ja hiljem litereeriti. Kokku on litereeritud 246 lehekülge intervjuuteksti.

Saadud materjal analüüsiti kvalitatiivselt. Tekstide analüüs toimus tematiseerimise (kodeerimise) teel. Litereeritud tekstide korduva läbilugemise teel toodi välja alateemasid esindavad väited ja kategooriad ning registreeriti nende varieeruvus või korduvus.

Kvalitatiivset materjali kasutatakse analüüsi tekstis tsitaatidena viitega komisjonile, kust tsitaat pärineb. Mõnel üksikul juhul on viide vähem konkreetne.

Uurimisprotsess oli intensiivne: kliente puudutava info kaardistamine ja intervjuud viidi läbi ajavahemikus 14. september 2005 kuni 6. jaanuar 2006.

Uurimismaterjal on väga rikas ning kindlasti ei mahu sellesse aruandesse kõik intervjuudes väljendatu, mis leiab loodetavasti edasist kasutamist.

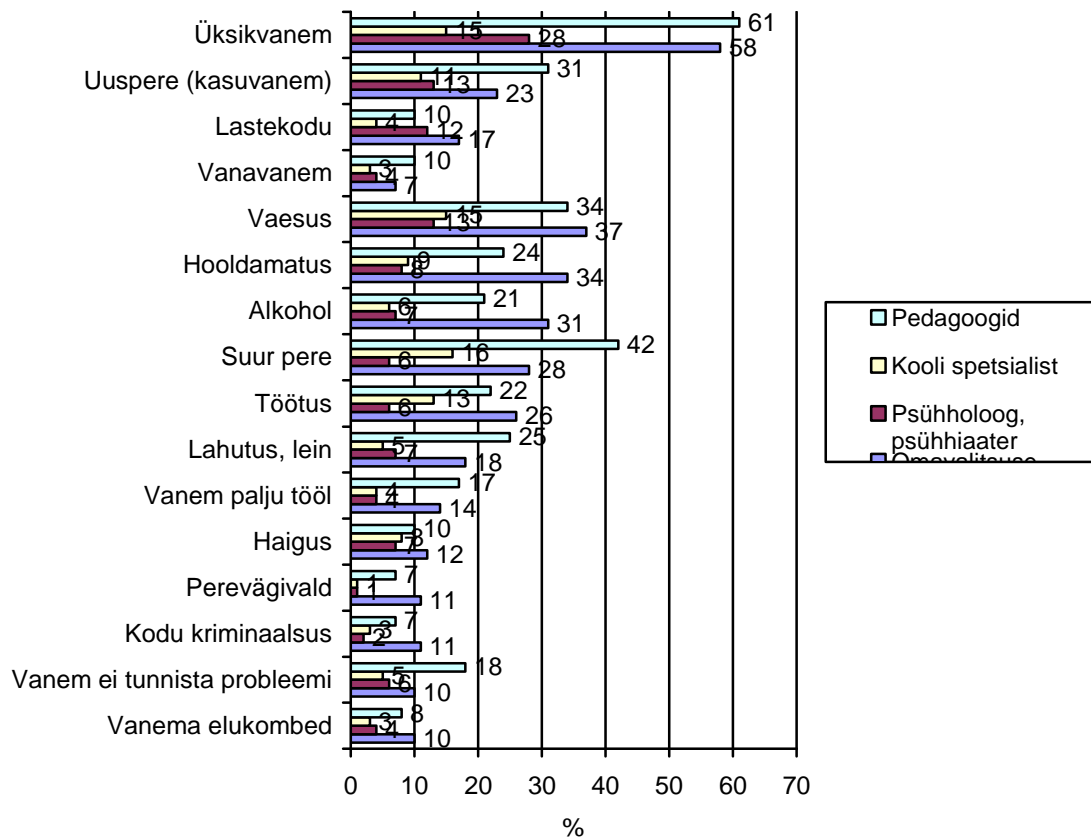
Lisa 2. Andmete kogumise skeem alaealiste kohta

1. Komisjoni asukoht
2. Maakondlik (1) või kohaliku omavalitsuse (2) komisjon
3. Juhtumi nr
4. Alaealise sugu
5. Alaealise vanus komisjoni suunamisel
6. Kodune keel (eesti, vene, muu)
7. Kes suunas komisjoni
8. Aeg (päevades) juhtunust taotluse laekumiseni komisjonis
9. Aeg (päevades) taotluse laekumisest käsitlemiseni komisjonis
10. Suunamise põhjus
11. Teo olemus (üks või grupis)
12. Millises õppevormis osaleb
13. Kooli hinnang õppeedukusele
14. Kooli iseloomustus käitumisele
15. Kooli iseloomustus vaba aja tegevustele
16. Kooli iseloomustus perele (probleemideta, probleemne, probleemi sisu)
17. Kas lapse probleemidega varem tegeldud
18. Kes probleemiga varem tegelenud
19. Omavalitsuse esindaja (lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja) hinnang perele
20. Määratud mõjutusvahend
21. Tagasiside mõjutusvahendi kohaldamisest
22. Kas esmakordne või korduvalt komisjonis
23. Kas tuli veel komisjoni pärast vaadeldavat istungit

Lisa 3. Teemaintervjuu skeem komisjoniliikmetele

1. Mis on peamised komisjoni suunamise põhjused Teie silme läbi?
2. Kes on need lapsed-noored, kellega tuleb tegelda (taust)?
3. Millised andmed kogutakse?
4. Kuidas toimub andmete fikseerimine ja säilitamine?
5. Kas ja kes nende laste probleeme saaks ennetada? Millistel tingimustel?
6. Kes on peamised suunajad?
7. Rakendatavad meetmed, nende võimalused ja piirangud. Mida millisel puhul rakendatakse, milline on meetmete kohalik iseloom (mis on see üldkasulik töö, millised on projektipõhise aitamise kogemused)? Millised kohalikud reeglid on kehtestatud?
8. Kuidas toimub tagasiside saamine meetmest? Kelle kohustus? Tegelik toimivus.
9. Kuidas kehtiv seadusandlus mõjutab tööd (siin on eraldi probleem seaduste erineva tõlgendamise võimalused ja kogemused)?
10. Milliseid meetmeid peate tulemuslikuks?
11. Kas toimub tagasiside saamine meetmest? Kelle ülesanne see on?
12. Milline on koostöövõrgustik? Positiivsed ja negatiivsed kogemused?
13. Kas on probleeme komisjoni koosseisu moodustamisega vastavalt seadusele?
14. Kas liikmeskond on püsiv?
15. Kui sageli on istungid?
16. Hinnang komisjoni koostööle, hinnangute üksmeelele.
17. Kuidas motiveeritakse liikmeid?
18. Suurimad probleemid.
19. Parimad kordaminekud, positiivsed kogemused.
20. Vajalikud seadusemuudatused.
21. Vajadus uute teenuste järele.
22. Mis on teie arvates noorte probleemide peamised põhjused?
23. Kes on need noored teie jaoks, kuidas neid näete, nimetate?
24. Mida teie arvates noored ootavad täiskasvanutelt nendes olukordades?
25. Mida noored ootavad alaealiste komisjonilt teie arvates?
26. Mida teie arvates arvavad noored pärast meetme rakendamist ja kuidas nende elu edasi läheb?

Lisa 4. Peres esinevate probleemidega tegelemine

Lisa 5. Mõjutusvahendi määramine olenevalt alaealise teost

Tegu	Mõjutusvahend								
	Hoiatus	ÜKT	Vestlus	Kooli- korralduslik	Kohustus elada...	Käendus	Lepitamine	Programm	Erikool
Muu	73,3	20	20	26,7		13,3			6,7
LE rikkumine	62,5		12,5	12,5	12,5			25	
Avaliku korra rikkumine	78	20,3	20,3	1,7			1,7	6,8	1,7
Kehaline väär- kohtlemine	65,6	15,2	20,2	12,1		-	5,0	6,1	1
Narkooti- kumid	64,3	21,4	21,4	7,1				50	
Alkohol	64,7	20,6	30,9	1,5	1,5			20,6	1,5
Suitsetamine	67,6	14,7	8,8	2,9		8,8		23,5	5,9
Kuriteo varjamine	93,3	13,3	20	6,7					
Sissetung	62,1	34,5	10,3			3,4		17,2	
Kooli- eiramine	62,7	11,2	32,8	35,8	2,2	0,7	1,5	12,7	6,7
Vargus	66,8	34,1	16,1	5,9	1	0,5		4,9	3,9
Pisivargus	85,9	11,1	14,1	3	1	9,1		4	

Selgitus: (% vastava süüteo sooritanud isikutest. NB ühe süüteo puhul määrati ka mitu mõjutusvahendit)

Lisa 6. Komisjoni sattumise põhjused vanuse alusel (%)

	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Pisivargus	3,0	12,1	10,1	13,1	10,1	18,2	14,1	16,2	0	2,0	1,0	
Vargus		1,0	2,9	2,4	7,3	12,2	19,5	16,6	10,7	13,2	12,7	1,5
Koolikohustuse mittetäitmine			0,7		1,5	3,7	6,7	14,2	23,9	35,8	11,9	1,5
Omavoliline sissetung		3,4	3,4		3,4	10,3	24,1	13,8	10,3	3,4	27,6	
Kuriteo varjamine			6,7		6,7		26,7	13,3		20	26,7	
Suitsetamine			2,9			11,8	35,3	35,3	2,9	5,9	2,9	2,9
Alkohol					1,5	12,1	21,2	21,2	15,2	18,2	7,6	3,0
Narkootikumid				7,1	28,6		21,4	21,4	21,4			
Kehalised vägivaldteod			3,0	6,0	11,2	16,2	17,2	11,2	14,1	10,1	8,0	3,0
Avajiku korra rikkumine	5,1	1,7	6,8	5,1	3,4	13,6	15,3	18,6	10,2	10,2	10,2	
LE rikkumine				12,5		12,5	25,0	25,0	12,5	12,5		
Muu						20	6,7		20	26,7	13,3	13,3